

V Наукові читання пам’яті Ганса Гросса:

збірник тез міжнародної науково-практичної конференції

(м. Чернівці, 09 грудня 2025 року)

Чернівці
Чернівецький національний університет
Імені Юрія Федьковича
2026

УДК 343,9(082)
Н-34

Редакційна колегія:

Білоскурський Руслан Романович – *доктор економічних наук, професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Вдовічен Віталій Анатолійович – *доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Жаровська Галина Петрівна – *докторка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.*

Кунчев Йонко – *доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Варненського вільного університету імені Чорноризця Храбра, м. Варна, Болгарія.*

Neringa Palioniene - *Doctor of Sciences, Dean of the Faculty of Law of Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania*.

Mariana Mitra-Nita – *PhD. Law, Faculty of Law and Administrative Sciences, Ovidius University of Constanta, Romania.*

Sergiu Băieșu– *доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Молдовського державного університету, Молдова.*

Балук Ігор Григорович – *директор Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС.*

Н-34 **V Наукові читання пам'яті Ганса Гросса :** збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2025 року). Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2026. 232 с.

ISBN 978-617-8703-58-5

Матеріали викладено в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

ISBN 978-617-8703-58-5 ***УДК 373.9 (082)***

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛІСТИКА: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА» 7

Stela Botnaru. ROLUL CONTRIBUȚIILOR LUI HANS GROSS
ÎN DREPTUL PENAL MODERN ȘI CRIMINALISTICĂ 7

Mariana Toma, Mariana Mitra–Niță, HISTORY
OF THE ESTABLISHMENT OF CRIMINSTICISM AS A SCIENCE 11

Martynenko O.P. HANS GROSS IM KONTEXT DER WISSENSCHAFTSPHILOSOPHIE:
METHODOLOGISCHE INTUITIONEN DES „HANDBUCH FÜR
UNTERSUCHUNGSRICHTER ALS SYSTEM DER KRIMINALISTIK“ 15

Біленчук П.Д., Гаврилюк М.М. ГАНС ГРОСС – ЗАСНОВНИК І ФУНДАТОР
КРИМІНАЛІСТИКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКИ 20

Біленчук П.Д., Іванків З.Я. СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ
ТА ГЕОПОЛІТИЧНО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ ЛИПИ:
ІСТОРІОГРАФІЯ, СЬОГОДЕННЯ І ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ 24

Одерій О.В. ВНЕСОК ГАНСА ГРОССА У ДОСЛІДЖЕННЯ ТАЙНОПИСУ 27

Торончук І.Ж., Грекул-Ковалик Т. А. БУКОВИНА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ
ПОЛІТИЦІ АВСТРО УГОРЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ТА ПЕРЕВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 29

Шевчук В. М. ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОЇ
ПАРАДИГМИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА ТА СЬОГОДЕННЯ 33

Шепітько В. Ю. ВІД ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА –
ДО СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ КРИМІНАЛІСТИКИ 39

Шепітько М. В. ІННОВАЦІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ:
ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА ТА СУЧАСНІСТЬ 42

Ющик О.І. МАЙНОВІ ОБМЕЖЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 44

**СЕКЦІЯ «ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ
У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД»** 48

Бондар В.С. УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ-ВИБУХОТЕХНІКІВ
У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ТЯЖКИХ, ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ
ТА СЕРІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, СКОЄНИХ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ 48

Василова О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ 53

Вуйма А.Г., Олексин Д.Ю. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНІКО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 57

Капустіна М.В. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ
У ДОКАЗУВАННІ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 61

Міхальов С.Ю. ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ 64

Неділько Я.В. ГУМОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 67

Попович М.В. НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК:
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ 70

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІД ЧАС ВІЙНИ» 74

-Глушкова Д.В. ПТСР І КРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОСЛУЖБОВЦІВ. РИЗИКИ, ПРОФІЛАКТИКА, ШЛЯХИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ 74

СЕКЦІЯ «СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД» 77

S. Benthaus, M. Garazdiuk, I. Kozhokar, DISASTER VICTIM IDENTIFICATION IN ARMED CONFLICT: THE UKRAINIAN EXPERIENCE IN BUILDING A SUSTAINABLE FORENSIC CAPACITY 77

Батицький В.В. ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ ПРЯМИХ ЗАКЛИКІВ 81

Гараздюк М.С., Кожакарь І.Ю. КОМПЛЕКТАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ВАЛІЗИ ДЛЯ ПОСМЕРТНОГО ДАКТИЛОСКОПІЮВАННЯ 84

Гуменська М. О. ОБ'ЄКТИВНІ МЕЖІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 87

Дегтярьова Н.С. ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВОЄННИЙ ЧАС 90

Козань Н.М., Коцюбинська Ю.З., Чадюк В.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 93

Коломийська І. А. ПРОПАГАНДА ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ СТ. СТ. 436, 436-2 КК УКРАЇНИ) 96

Коцюбинська Ю. ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРАНСПОРТНОЇ ТРАВМИ У ДІТЕЙ 100

Леган І.М., Юхимець К.Р. РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 102

Філянович О. І. РОЛЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У ВОЄННИЙ ЧАС 106

СЕКЦІЯ «ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД» 108

Туляков В.О. ІНЖЕНЕРІЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ПРОЄКТУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ 108

Богатирьов І. Г. ПРОБЛЕМА УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ Р.Ф. В УКРАЇНІ 115

Тертишник В.М. ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВА ЛЮДЯНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ 117

Письменський Є. О. ПРИВАТНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА МЕЖІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЮ ЇЇ УЧАСНИКІВ 121

Карчевський М.В. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СИСТЕМ ШІ 125

Жаровська Г.П. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ 129

Юрчишин В. М. ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПРИ ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 134

Bzova L.G. DREPTUL PENAL ȘI PROCEDURILE JUDICIARE
ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI ȘI DUPĂ RĂZBOI: TENDINȚE PRIORITARE 137

Боднарук О. М., Шевчук А. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФЕМІЦИД 140

Вахненко Т.В. ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИЗНАННЯ ДОПУСТИМОСТІ
МАТЕРІАЛІВ НСРД У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 145

Дякур М.Д. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ... 148

Івашко С.В., Гордієнко В.М. ПРОБЛЕМА БЕЗКАРНОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗУСИЛЛЯ НАБУ І САП ЩОДО ЇЇ ПОДОЛАННЯ 151

Marcenko A.R. ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE MODERNE ALE ȘTIINȚEI
CRIMINALISTICE ÎN CONDIȚIILE LEGEA MARȚIALĂ ÎN UCRAINA 155

Настюк Д.В. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
ТРОФЕЙНОЇ ЗБРОЇ В УРАЇНІ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇНАХСВІТУ 157

Продан Т.В. ТОРГІВЛЯ ЗБРОЄЮ ЯК ВИД ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ
ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 161

Роскрут К.В. ЖІНКА ЯК ЖЕРТВА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ) 165

Стратій О.В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ 169

Тімофєєва Л.Ю. НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ
У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА ПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕАГУВАННЯ 172

Юрчишин П. В. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД
ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 176

Яремчук М.М., Сподарик А.Б. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА 180

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ: 184

Балюк З.В. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ
У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД 184

Варга З.М. ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ ГАНСА ГРОССА ДЛЯ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФАЙЛІНГУ
В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ 189

Гайдук А.В. ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГИБЛИХ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ
ПЕРІОД: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ 192

Дудка І.І. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 196

Ільницька І.Й. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДНК-ПРОФІЛІВ ЛЮДИНИ
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ .. 200

Дашевська К.С., Іщенко К.С. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 205

Корбу А. Г. ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ 208

Козлова І.О. ЗНАЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ЕКСПЕРТА ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ
ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 212

Кошкодан А.В. САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ
АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 215

Мазур М.С. КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНЦЯ: АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ ЖОРСТОКОСТІ ТА ДЕГУМАНІЗАЦІЇ.....218
Ніколайчук Ю.С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ З РЕШТОК ФРАГМЕНТІВ ТІЛ НЕВПІЗНАНИХ ОСІБ.....220
Пасічник В.І. ІНСТИТУТ ВИКРИВАЧІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД.....223
Тимошенко С.Ю. КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВО-МЕДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДЗВІТНОСТІ.....225
Ярова А.О. ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ..229

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛІСТИКА: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА»

Stela Botnaru
Doctor în drept, conferențiar unversitar
Departamentul Drept Penal
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova

ROLUL CONTRIBUȚIILOR LUI HANS GROSS ÎN DREPTUL PENAL MODERN ȘI CRIMINALISTICĂ

Evoluția dreptului penal modern este strâns legată de o serie de transformări conceptuale și metodologice care au redefinit fundamentul investigației judiciare și al administrării probelor. În acest proces, contribuția lui Hans Gross (1847–1915) se distinge ca un moment de cotitură esențial, marcând tranziția de la o investigație predominant empircă, întemeiată pe mărturisiri și intuiții, către un model bazat pe rigoare științifică, obiectivitate și probatoriu material. Studierea operei sale prezintă o relevanță incontestabilă pentru dreptul penal și criminalistica contemporană din cel puțin trei perspective. În primul rând, principiile formulate de Gross, la mai bine de un secol distanță, continuă să constituie fundamentul conceptual al procedurii penale moderne. Noțiuni precum protejarea locului faptei, lanțul de custodie a probelor sau necesitatea expertizei criminalistice, considerate astăzi veritabile axiome, își găsesc originile în lucrările sale. În al doilea rând, abordarea interdisciplinară propusă de Gross prin integrarea chimiei, fizicii, medicinei legale și psihologiei în activitatea judiciară anticipează direcțiile actuale ale dezvoltării științelor forensice și consolidarea dreptului probelor. În al treilea rând, în contextul transformărilor induse de tehnologiile digitale asupra investigației penale, revalorificarea principiilor metodologice ale lui Gross oferă un cadru conceptual pertinent pentru evaluarea și integrarea noilor instrumente tehnice în procesul judiciar.

Recepția contribuțiilor lui Hans Gross în spațiul juridic european a fost rapidă și favorabilă încă din timpul vieții sale. *Austria*, patria sa de origine, a reprezentat primul laborator instituțional pentru aplicarea sistematică a metodelor criminalistice elaborate de acesta. Fondarea, în anul 1912, a Institutului de Criminalistică din cadrul Universității din Graz a impus acest centru drept un reper de excelență în formarea judecătorilor, procurorilor și a anchetatorilor europeni, *Germania* a integrat relativ timpuriu principiile criminalisticii științifice promovate de Gross în arhitectura procedurii sale penale. Traducerea și studierea extensivă a lucrărilor sale în mediul universitar german au facilitat incorporarea acestor metode în pregătirea magistraților și au influențat reglementările procesuale, accentuând rolul probelor științifice și al expertizei. În *Europa de Est*, inclusiv în *România*, receptarea ideilor lui Gross s-a produs mai târziu, însă impactul lor a fost semnificativ. Sub influența tradiției juridice continentale, statele din această regiune au integrat treptat principiile criminalisticii științifice în perioada interbelică, iar ulterior cu o intensitate sporită după cel de-al doilea război mondial.

În ceea ce privește sistemele juridice de tip *anglo-saxon*, receptarea inițială a fost rezervată, în principal din cauza diferențelor structurale dintre modelul continental inchizitorial și cel acuzatorial specific common law. Totuși, utilitatea practică și valoarea științifică a metodelor formulate de Gross au determinat o adoptare graduală a acestora. Publicarea traducerii în limba engleză a lucrării Criminal Investigation, în anul 1907, a reprezentat momentul inaugural al influenței sale în *Marea Britanie*. Scotland Yard s-a numărat printre primele instituții care au implementat procedee investigative inspirate din teoriile acestuia, în special în ceea ce privește analiza urmelor, protejarea locului faptei și utilizarea fotografiei judiciare. *Statele Unite ale Americii* au manifestat un interes semnificativ pentru contribuțiile lui Hans Gross, în special în perioada de profesionalizare a forțelor de ordine din primele decenii ale secolului XX. FBI, înființat în 1908 și reorganizat sub conducerea lui J. Edgar Hoover în 1924, a integrat în programele sale de formare numeroase principii criminalistice elaborate de Gross. În mod similar, laboratoarele criminalistice americane, dezvoltate progresiv în anii 1920-1930, au fost influențate în mod direct de metodologia științifică promovată de acesta. Adaptarea principiilor lui Gross la sistemul judiciar american, caracterizat prin procedura contradictorie și accentul pe probe admisibile în instanță, a presupus anumite ajustări, însă standardele privind colectarea, conservarea și prezentarea probelor științifice reflectă în mod clar influența gândirii sale. Astfel, impactul lui Gross asupra procedurilor penale moderne este profund și multidimensional, legitimând investigația criminală ca disciplină științifică și transformând-o dintr-o activitate intuitivă, bazată pe experiență personală, într-un demers metodologic riguros.

Printre contribuțiile fundamentale se numără protocolul de securizare a locului faptei, considerat astăzi standard internațional, și conceptul de *„lanț al custodiei probelor" (chain of custody)*, esențial pentru admisibilitatea probelor în instanță. Ambele derivă direct din principiile elaborate de Gross privind conservarea și documentarea probelor. Gross a pledat constant pentru formarea specializată a investigatorilor, inițiativă care a condus la apariția academiilor de poliție și a programelor universitare dedicate criminalisticii. În prezent, în majoritatea țărilor dezvoltate, investigatorii urmează programe complexe de criminalistică, psihologie judiciară și științe forensice, realizând astfel viziunea lui Gross privind profesionalizarea acestei activități. Un alt aspect definitoriu al operei lui Gross este promovarea colaborării interdisciplinare în investigațiile penale. Potrivit acestuia, elucidarea infracțiunilor complexe impune cooperarea între juriști, medici, chimiști, psihologi și alți specialiști, o abordare care, în prezent, constituie norma în investigațiile penale majore, desfășurate de echipe multidisciplinare. Moștenirea instituțională a lui Gross este remarcabilă. Institutul de Criminalistică al Universității din Graz, fondat de el, continuă să reprezinte un centru de excelență în educația și cercetarea criminalistică, iar numeroase institute prestigioase de profil din lume își recunosc filiația intelectuală în opera sa.

La mai bine de un secol de la publicarea lucrărilor sale fundamentale, contribuțiile lui Hans Gross rămân actuale și influente. Principiile metodologice pe care le-a enunțat constituie încă baza investigației criminale moderne, chiar și într-o epocă

dominată de tehnologii digitale și instrumente avansate de cercetare. Insistența sa asupra rigoarei științifice și a abordării sistematice este mai relevantă ca oricând, în contextul criminalității transnaționale și al complexității crescute a cauzelor penale, unde colectarea și conservarea corectă a probelor sunt esențiale pentru eficiența actului de justiție.

Conceptul de criminalistică ca disciplină autonomă, promovat de Gross pe parcursul întregii sale cariere, a devenit astăzi universal recunoscut. Universități din întreaga lume oferă programe dedicate acestei științe, iar cercetarea criminalistică continuă să evolueze rapid. De asemenea, formarea multidisciplinară a investigatorilor, un principiu central al viziunii lui Gross, este acum larg acceptată: investigatorii trebuie să cunoască aspecte juridice, psihologice, informatice, medico-legale și alte domenii specializate, realizând astfel modelul holistic de investigație penală pe care Gross îl anticipase cu peste un secol în urmă.

Istoria dreptului penal modern și a criminalisticii este profund marcată de contribuțiile lui Hans Gross, a cărui viziune inovatoare a transformat investigația penală dintr-o activitate adesea intuitivă și subiectivă într-o disciplină științifică riguroasă, metodologică și interdisciplinară. Într-o perioadă în care sistemele judiciare europene se confruntau cu crize de legitimitate, generate de erori judiciare frecvente, de mărturisiri obținute sub presiune și de lipsa unor standarde unitare în administrarea probelor, Gross a oferit o paradigmă nouă, fundamentată pe protecția locului faptei, conservarea integrității probelor și aplicarea expertizei științifice. Prin codificarea metodologiilor de investigare și integrarea cunoștințelor provenind din chimie, medicină legală, fizică sau psihologie, Gross a pus bazele criminalisticii moderne și a deschis calea profesionalizării investigației penale.

Secolul XXI a adus provocări și oportunități noi, iar principiile grosiene au fost adaptate în domenii emergente ale criminalisticii. Criminalistica digitală, de exemplu, aplică principiile conservării probelor, documentării sistematice și lanțului custodiei în mediul virtual, unde datele pot fi modificate sau șterse instantaneu. Analiza ADN, profilarea criminală, psihologia investigativă și criminalistica ambientală sunt expresii moderne ale aplicării viziunii lui Gross, fiecare dintre acestea demonstrând continuitatea principiilor sale metodologice și relevanța lor în contextul tehnologic actual. Principiul conform căruia „fiecare contact lasă o urmă”, ulterior consacrat ca principiu Locard, rămâne un pilon al analizelor microscopice și ambientale, ilustrând influența directă a gândirii grosiene asupra tehnicilor moderne de investigare. În același timp, globalizarea criminalității, criminalitatea informatică și supravegherea digitală impun o adaptare continuă a metodelor tradiționale și un echilibru atent între eficiența investigației și respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor. Tehnologiile emergente, precum inteligența artificială, biometria avansată sau neurocriminalistica, oferă instrumente suplimentare pentru investigatori, însă trebuie integrate cu strictețe metodologică și în conformitate cu principiile etice promovate de Gross. Standardizarea internațională a procedurilor criminalistice și cooperarea transnațională reflectă, în același timp, spiritul de profesionalizare și universalitate promovat de pionierul austriac.

Astfel, moștenirea lui Hans Gross nu constă doar în metodele tehnice specifice, multe dintre ele depășite de evoluțiile tehnologice, ci mai ales în principiile metodologice fundamentale – rigoare științifică, obiectivitate, documentare sistematică, profesionalism și interdisciplinaritate, care rămân valabile și astăzi, continuînd să ghideze practica criminalistică și cercetarea științifică în dreptul penal. Într-o lume în continuă schimbare, caracterizată de tehnologii emergente și criminalitate complexă, revenirea la aceste principii oferă o busolă metodologică și morală esențială, asigurând că adevărul în materie penală poate fi descoperit doar prin muncă sistematică, rigoare intelectuală și respect pentru demnitatea umană. Hans Gross nu este astfel doar o figură istorică, ci un reper permanent pentru toți cei care contribuie la dezvoltarea justiției penale și a criminalisticii moderne, iar ideile sale continuă să inspire și să modeleze investigarea infracțiunilor în întreaga lume.

Bibliografie:

1. Gross, H., Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Graz: Leuschner & Lubensky, 1893
2. Gross, H., Criminal Investigation: A Practical Handbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers. Translated by J. Adam & J.C. Adam. London: Sweet & Maxwell, 1906
3. Gross, H., Criminal Psychology: A Manual for Judges, Practitioners, and Students. Translated by H.M. Kallen. Boston: Little, Brown and Company, 1911
4. Gross, H., Kriminalpsychologie. Leipzig: F.C.W. Vogel, 1905
5. Grassberger, R., „Pioneers in Criminology XIII – Hans Gross (1847-1915)", Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 47(4), 1956, 397-405
6. Burney, I. & Pemberton, N., „Making space for criminalistics: Hans Gross and fin-de-siècle CSI", Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences, 44(1), 2013, 16-25.
7. Starushkevych, A.„Criminal Investigation Methods according to Hans Gross: Past and Present", Kriminalistika i Sudebnaya Ekspertiza, 69(1), 2024
8. Thorwald, J., The Century of the Detective. New York: Harcourt, Brace & World, 1965
9. Osterburg, J.W. & Ward, R.H., Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past. 7th ed. New York: Routledge, 2014
10. Saferstein, R., Criminalistics: An Introduction to Forensic Science. 12th ed. Boston: Pearson, 2017
11. Inman, K. & Rudin, N., Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science. Boca Raton: CRC Press, 2001
12. Stancu, E., Tratat de criminalistică. Ediția a VI-a. București: Universul Juridic, 2015
13. Mircea, I., Criminalistică, București: Lumina Lex, 2010
14. Ionescu, L., Expertiza criminalistică a scrisului, București: Lumina Lex, 2008

Mariana Toma
Associate Professor of the Department of Criminal Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Mariana Mitra–Niță
Associate Professor, PhD
Faculty of Law and Adminstrative Sciences
Ovidius University of Constanța

HISTORY OF THE ESTABLISHMENT OF CRIMINSTICISM AS A SCIENCE

It is impossible to establish the exact date of the emergence of forensics as a system of methods and techniques for investigating crimes and searching for criminals. However, it is obvious that the first guidelines for establishing the truth when people violate customs, norms of behavior or laws began to appear together with the emergence of organized justice in ancient states. Already in sacred texts - the Torah, the Bible, the Koran - methods related to interrogation, search, identification as means of achieving justice are described. Similar aspects are also reflected in the Roman Laws of the XII Tables, the Greek Laws of Solon, as well as in the «Russian Truth», the «Code of Laws» of 1497, the «Council Code» of 1649 and many other legal documents.

According to experts, the formation of criminalistics science as an independent scientific discipline took place in the second half of the 19th century. An important role in this process was played by the scientific achievements and fruitful activities of the outstanding professors Franz von List and Hans Gross [1, p. 208]. This branch of knowledge, like any other, did not arise immediately in its modern form, but developed gradually, passing through several defining stages of its formation. In the context of the evolution of forensic science, the main historical periods can be outlined, which became important milestones for its formation and improvement:

- ✓ he emergence of the first attempts to use forensic tools to solve crimes, identify offenders, and acquit innocent persons in the times of the Ancient World;
- ✓ development of forensic knowledge and skills on the territory of Ukraine during the period of Kyivan Rus (9th–12th centuries);
- ✓ further improvement of criminalistics methods during the time when Ukrainian lands were part of foreign states (14th–19th centuries);
- ✓ the formation and evolution of forensics as a science in the period of Modern History (XX–XXI centuries).

Criminalistics science in ancient times.

The first mentions of forensic science can be found in the history of the ancient world. Since biblical times, when Cain took the life of his brother Abel, humanity has been faced with the need to investigate such crimes. During the period when lawlessness and suffering due to criminals reigned in Jewish society for a long time, the situation began to change only in the 13th-11th centuries BC. Then judges appeared

who, when considering offenses, turned to witnesses and used various tests to establish justice and find out the truth.

Laws enacted during the reign of the Babylonian king Hammurabi (1792-1750 BC) required evidence when accusing a person of murder, witchcraft, or perjury. Interestingly, if the plaintiff could not provide evidence, he was punished by death [2].

The laws of the Indian king Manu, known as the "Manu-smriti", are one of the oldest and most influential legal and religious texts of the ancient Indian tradition, written in the 2nd century BC, in articles 44 and 45 of the eighth chapter indicated: as a hunter tracks the lair of a wounded deer by drops of blood, so the ruler must determine whose side the truth is on through an analysis of the facts. During the trial, he must pay attention to the truth, the subject of the dispute, himself, details, witnesses, the place of the event, time and external circumstances [3, p.71].

The first codification of Roman law, known as the "Laws of the XII Tables", created in the 5th century BC, also contained certain information regarding the attitude to criminology of that period. In particular, the procedure of mancipation, which included a number of ritual actions and served to confirm the legality of the transfer of property, had to be carried out strictly in accordance with the law. Violation of this procedure, detected by specialists, automatically made the transaction invalid.

Development of knowledge about forensics in Kyivan Rus and in Ukrainian lands during their stay as part of foreign states.

Ruska Pravda is a landmark of Ukrainian law of the 11th-12th centuries, regulating legal relations, in particular liability for intentional non-fulfillment of debt obligations. Within the framework of this legislative code, norms were established that determined the punishment for such offenses, taking into account the method of obtaining credit - whether it was obtained by deception or legally. Special attention was also paid to the circumstances under which the debtor did not pay the obligation, for example, through the use of fraudulent schemes or forgery of documents [4, p. 249]. To establish such facts, appropriate forensic research methods were used. In its provisions on criminal law, Ruska Pravda paid considerable attention to the means of committing a crime. Determining criminal liability required clarifying a number of important circumstances - how exactly the offense was committed: whether the blow was carried out with an unsheathed sword or with its hilt; The wound could be inflicted with a whip, pole, palm, cup, horn, or the flat of a sword. In this way, a detailed analysis of the means and circumstances of the act formed the basis for establishing the degree of responsibility and punishment [4, p. 23].

The next stage in the development of Ukrainian statehood and law, as well as the awareness of the importance of forensics, is associated with the inclusion of Ukrainian lands in foreign states in the 14th-18th centuries. One of the key legal monuments of this period was the Lithuanian Statutes. The First Lithuanian Statute, adopted in 1529, begins with the affirmation of the principle according to which the master has no right to punish any of his subjects without confirmation of the accusation, which must be formalized by an appropriate court decision [5, p. 208]. The seventh section of the First Lithuanian Statute, which regulated the issue of criminal law, was distinguished by its particular richness in terms of involving specialists. The provisions of this law provided

for a detailed study of the circumstances of the crime committed, an analysis of manifestations of criminal intent or negligence, the presence of excessive cruelty, as well as circumstances related to the necessary defense. Considerable attention was paid to the study of material evidence. For example, during the investigation of a criminal attack on a home, eyewitness testimony, traces of violence, injuries or damage were considered, and the bodies of the deceased were examined [5, p. 253].

In the 17th century, the development of criminology in the Ukrainian lands, part of which was part of the Moscow state, was accompanied by the active use of mutilation and torture. This was aimed not only at punishing criminals, but also at isolating them from society. The procedures for such punishments were clearly regulated by the Council Code of 1649.

An important place in forensic research was occupied by the «Military Article» of 1715. In particular, Article 154 of this document contained detailed instructions for doctors on conducting a forensic medical examination to determine the causes of death. It provided for the need to perform an autopsy, draw up a written conclusion, as well as confirm its reliability and impartiality by taking an oath. Such a conclusion was recognized by the court as irrefutable evidence [6, p. 153].

A significant contribution to the development of forensic theory of that time and the formation of the concept of the application of forensic research methods was made by the collection «Laws by which the Little Russian People are judged»of 1743. The provisions of the legal collection provided for the mandatory provision of evidence to the court, which was collected by special «folk» experts. These experts were experienced individuals who had the necessary professional skills, in particular blacksmiths, millers and elderly midwives. In the context of the continued prevalence of the accusatory-adversarial nature of the trial, the burden of collecting evidence fell on the plaintiff. Before initiating the trial, the plaintiff had to declare a crime and carry out initial investigative measures, in particular, interviewing witnesses and conducting a search, which took place with the participation of representatives of the authorities. These experts inspected the crime scene, recorded material evidence and carried out preventive measures against the suspect. Such actions included, for example, the seizure of property, taking into custody or setting bail.

Thus, it has been found that since ancient times, humanity, in its pursuit of justice, seeking the guilty for punishment, has used methods that are now the foundation of criminology. Legal sources and monuments created on Ukrainian lands during the specified period demonstrate a certain continuity in the approaches and organization of expert assessments of offenses.

References

1. Stepaniuk R.L. Formuvannia uiavlen pro kryminalistychnu nauku v Ukraini: istorychnyi aspekt. Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy. Kharkiv: KhNUVS, 2019. S. 209-210.

2. Druchek O.V., Voluiko O.M., Vovk V.M., Posmitna V.V., Koba M.M. Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh kpain. Kyiv 2024. 186 s.
3. Bostan L.M., Bostan S.K. Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Navch. posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi lit, 2008. 730 s.
4. Holovko O.M., Hrechenko V.A. Pravo Kyivskoi Rusi v doslidzhenniakh vchenykh universytetiv na terenakh Ukrainy u KhIKh – na pochatku KhKh st. Kharkiv: Konstanta, 2018. 472 s.
5. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3 t. za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa: Yuryd. lit., 2002-2004. T. 1: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku. 2002. 464 s.
6. Karpenko M.I. Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny): nauk.-metod. posib. za zah. red. V.K. Matviichuka. Kharkiv: Pravo, 2016. 316 s.

Martynenko O.P.,
Kandidat der Philosophischen Wissenschaften, Assistenzprofessor am Lehrstuhl für Philosophie und Kulturwissenschaft der Nationalen Jurij-Fedkowytsch-Universität Czernowitz;
Leitender Spezialist für die Organisation der wissenschaftlichen Arbeit des Wissenschaftlichen Forschungs- und Expertenzentrums für Forensik des Innenministeriums der Ukraine in Czernowitz,
Czernowitz, Ukraine

HANS GROSS IM KONTEXT DER WISSENSCHAFTSPHILOSOPHIE: METHODOLOGISCHE INTUITIONEN DES „HANDBUCH FÜR UNTERSUCHUNGSRICHTER ALS SYSTEM DER KRIMINALISTIK“

Die Gestalt von **Hans Gross** erscheint in der Rechtsgeschichte und in der Kriminalistik meist als Figur des Begründers einer neuen angewandten Disziplin, der die damaligen naturwissenschaftlichen Erkenntnisse mit der Ermittlungsarbeit verbindet. Sein grundlegendes Werk „Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik“ [5; 6] erlaubt jedoch, ihn nicht nur als praktischen Innovator zu sehen, sondern auch als Denker, dessen Intuitionen der Entwicklung der Wissenschaftsphilosophie im praktischen Bereich vorausgehen.

In früheren Untersuchungen habe ich die positivistische Dimension seiner wissenschaftlichen Auffassungen und seine Haltung zur „positiven Schule“ des Strafrechts, insbesondere zur Theorie von Cesare Lombroso, analysiert. Dabei habe ich auf seine Forderungen nach „eigentlicher Wissenschaftlichkeit“ und auf seine kritische Einstellung zu naiven Deutungen von Fakten hingewiesen [1, S. 30-31]. In diesem Beitrag verschiebt sich der Akzent: Es geht weniger um die Zugehörigkeit von H. Gross zum Positivismus, sondern darum, dass sein „Handbuch…“ als eine frühe Form praktischer Wissenschaftsphilosophie gelesen werden kann, deren Anwendungsfeld die Ermittlungsarbeit ist.

Der erste Teil des Buches, „Theoretische Erscheinungslehre des Verbrechens“, bietet nicht nur eine Beschreibung einzelner Elemente der Straftat, sondern entfaltet in gewisser Weise eine Ontologie des Verbrechens als einer besonderen Art von Realität [5, S. 17-18]. H. Gross unterscheidet sorgfältig zwischen dem, was unmittelbar beobachtbar ist, und dem, was Ergebnis einer Rekonstruktion ist. Er trennt Spur und Situation, Erscheinung und ihre Interpretation. Besonders deutlich wird dies in seinem Hinweis: „Von allem Anfange an sollte man über den Fall gar keine Meinung haben; die Meldung, die Anzeige, darf für den UR. keinen anderen Wert haben, als die Feststellung der Tatsache: ›es soll dies und jenes Verbrechen dort und da begangen worden sein‹“ [ebd., S. 18].

Für den Untersuchungsrichter ist es seiner Meinung nach entscheidend, rechtzeitig innezuhalten und sich zu fragen, wo der Fakt endet und die Vermutung beginnt, damit die erste Meldung oder der erste Eindruck nicht zu einer fixe Meinung wird, die den weiteren Verlauf der Untersuchung stört [ebd., S. 17-18]. Diese Sensibilität für die Grenze zwischen Gegebenem und Gedeutetem bringt ihn dem

empirischen Realismus nahe, der für die positivistische Tradition typisch ist, geht aber zugleich über sie hinaus. **Rudolf Carnap** spricht später im „Logischer Aufbau der Welt“ über den „Aufbau der Welt“ als Systematisierung der Erfahrung in Form logischer Konstrukte, die auf elementaren Beobachtungselementen beruhen [2]. Bei H. Gross finden wir eine ähnliche Intuition, jedoch an dem Material der strafrechtlichen Praxis formuliert. H. Gross begnügt sich nicht mit einem allgemeinen Appell an die Fakten, sondern beschreibt an konkreten Beispielen die kognitiven Fallen, in denen der Beobachter das Wahrgenommene durch das ersetzt, was ihm plausibel erscheint – vor allem durch die Versuchung, zu früh ein fertiges Bild des Geschehens zu bilden und dann die Beweise diesem Bild anzupassen [5, S. 17-18]. Darin kann man eine frühe Intuition zu Fragen sehen, die später in der analytischen Wissenschaftsphilosophie diskutiert werden: Wie genau ist Beobachtung mit Theorie verbunden, und wie kann man vermeiden, Hypothesen unbemerkt in die Struktur des Faktums hineinzulesen [7]?

Schon im ersten Teil des „Handbuch…“, besonders im Unterabschnitt „Über Ordnung“, betont H. Gross, dass selbst auf den ersten Blick kleine Störungen der Ordnung in der Arbeit des Untersuchungsrichters schwerwiegende Folgen haben können: „es sind eigentlich Minima, die da zur Sprache kommen, sie können aber in ihrer Gesamtheit von Wichtigkeit werden“ [5, S. 61]. Es geht dabei nicht nur um äußere „Ordentlichkeit“, sondern um eine innere Disziplin des Denkens und Handelns, ohne die zuverlässige Ergebnisse der Untersuchung nicht möglich sind.

In den praktischen Teilen des „Handbuch…“ [6], in denen H. Gross den Gang der Untersuchung darstellt („praktische Untersuchungskunde“), geht diese Intuition in eine eigentliche Methodologie über. Der Begründer der Kriminalistik beschreibt Schritt für Schritt ein Vorgehen, an das sich der Untersuchungsrichter halten soll, damit seine Arbeit nicht nur deklarativ, sondern auch in prozeduraler Hinsicht wissenschaftlich genannt werden kann [z. B.: 6, S. 637-638]. Seine Forderung, dass der Verlauf der Untersuchung durchsichtig, nachvollziehbar und innerlich konsequent sein soll, entspricht in gewisser Weise dem Prinzip der Replizierbarkeit, das im 20. Jahrhundert zu einem der Kriterien wissenschaftlicher Redlichkeit wird [7]. Wenn er darauf besteht, Suggestionen zu vermeiden, Aussagen nicht einer bereits vorgefassten Version anzupassen und Vermutungen nicht als Beweise zu behandeln, formuliert er Anforderungen, die gut mit der späteren Logik des kritischen Rationalismus übereinstimmen. **Karl Popper** betont, dass eine Theorie „serious attempts to refute it“ aushalten und sich nicht mit künstlichen Tricks gegen Prüfung schützen soll [8]. H. Gross verlangt seinerseits, dass die Versionen des Untersuchungsrichters offen für Korrekturen durch das Tatsachenmaterial bleiben und dieses nicht ersetzen. Der Unterschied besteht nur darin, dass es für ihn nicht um abstrakte Regeln einer „wissenschaftlichen Methode“ geht, sondern um eine unmittelbare Bedingung dafür, dass die Untersuchung Anspruch auf Objektivität erheben und vor subjektiver Willkür geschützt sein kann.

Besondere Bedeutung gewinnt in diesem Zusammenhang seine Polemik mit C. Lombroso und den Vertretern des anthropologischen Positivismus. Indem H. Gross die Theorie des „geborenen Verbrechers“ kritisiert, zeigt er nicht nur seine Ablehnung einer bestimmten Schule, sondern versucht auch, Kriterien der Wissenschaftlichkeit zu

bestimmen. Charakteristisch ist seine Beschreibung der Theorie Lombrosos als einer Lehre, die unter einer „teilweisen Abwesenheit eigentlicher Wissenschaftlichkeit, teilweisen Mangel an ernsthafter wissenschaftlicher Vorbereitung und teilweise naiver Deutung der Fakten“ leidet [5, S. 137]. In diesem Aspekt tritt H. Gross als Kritiker pseudowissenschaftlicher Konzepte auf, die empirische Prüfung durch eindrucksvolle, aber unzureichend begründete Konstruktionen ersetzen. Er hat damit faktisch mit dem zu tun, was man heute als „wissenschaftlichen Populismus“ oder vereinfachtes Wissen für den Massenkonsum bezeichnen könnte: eine Theorie, die gut klingt und leicht zu merken ist, aber einer sorgfältigen Konfrontation mit den Fakten nicht standhält. In diesem Punkt zeigen sich deutliche Parallelen zu späteren Arbeiten von R. Carnap und **K. Hempel**, die gegen metaphysische oder pseudowissenschaftliche Systeme gerichtet sind, die sich einer echten empirischen Prüfung entziehen [4; 7].

In diesem Sinne kann man den Ansatz von H. Gross als eine Verbindung von strengem Empirismus und methodologischem Realismus charakterisieren. Im Unterschied zu späteren Wissenschaftsphilosophen entwickelt er keine allgemeinen logischen Schemata, spürt aber sehr genau, dass ohne innere Disziplin des Denkens und ohne eine strenge Faktensammlung die bloße „Wissenschaftlichkeit“ der Kriminalistik die Wahrheit der Schlussfolgerungen nicht garantiert. Bezeichnend ist seine Warnung: „die Führung jeder Untersuchung ist mühsam und zeitraubend, das kleinste Übersehen, der verzeihlichste Leichtsinn kann weittragende, traurige Folgen nach sich ziehen“ [5, S. 61]. Im gleichen Zusammenhang stellt er einer sorgfältigen, gewissenhaften Arbeit das falsche Ideal „expeditiver“ Tätigkeit entgegen und kommt zu dem Schluss, dass die lobende Bezeichnung „expeditiver UR.“ in Wirklichkeit ein „berechtigter Vorwurf von Gewissenlosigkeit“ ist [ebd.]. Seine ständigen Warnungen davor, in den Aktenbestandteilen weniger oder mehr zu sehen, als tatsächlich vorhanden ist, erinnern an spätere Diskussionen darüber, wie stark Beobachtung „theoriegeladen“ ist und ob eine wirklich neutrale Wahrnehmung überhaupt möglich ist [7]. Gleichzeitig verfällt H. Gross nicht in Skeptizismus: Er ist überzeugt, dass Objektivität möglich ist, aber sie erfordert Anstrengung, methodologische Reflexion und den Verzicht auf intellektuelle Leichtfertigkeit.

Ein weiterer Aspekt, in dem das „Handbuch…“ seine wissenschaftsphilosophische Tiefe zeigt, ist die Interdisziplinarität. H. Gross macht deutlich, dass Strafrecht und Kriminalistik nicht isoliert von einem ganzen Komplex von Nachbardisziplinen existieren können, den er als „strafrechtliche Hilfswissenschaften“ bezeichnet. Besonders deutlich wird dies in seiner Beschreibung dieses Komplexes: „… heute nicht mehr bloss um die Kriminalistik, die Lehre von den Realien des Strafrechts, sondern um den ganzen Komplex der strafrechtlichen Hilfswissenschaften, um Kriminalanthropologie, Kriminalstatistik, Kriminalpsychologie, Kriminalistik, Kriminalsoziologie – das alles ist im Strafrecht unentbehrlich, es muss gelernt, daher auch gelehrt werden“ [5, S. 13-14]. Nur dann, wenn der Untersuchungsrichter in diesem Komplex von Disziplinen wirklich wissenschaftlich ausgebildet ist, kann er, so H. Gross, jedes Verfahren als das sehen, was es für ihn sein muss: „ein wissenschaftliches Problem, der Gegenstand voraussetzungsloser Forschung“ [ebd, S. 14] – und nicht nur eine rein technische Prozedur.

In dieser Aufzählung wird deutlich, dass Kriminalistik für H. Gross nicht nur eine geschlossene juristische Methodik ist, sondern ein Raum, in dem Recht mit Anthropologie, Statistik, Psychologie und Soziologie zusammenkommt. Trotz seiner insgesamt zurückhaltenden Haltung gegenüber allzu weiten soziologischen Verallgemeinerungen versteht er gut, dass ohne Berücksichtigung des sozialen Kontextes kriminellen Verhaltens eine angemessene Interpretation einzelner Fakten nicht möglich ist [5, S. 14]. Das Bild der Kriminalistik, das sich bei H. Gross zeigt, ist nicht das einer engen juristischen Teildisziplin, sondern das einer Schnittstelle verschiedener Wissensarten, in deren Zentrum die Figur des Untersuchungsrichters steht, der diese Wissensbestände koordinieren und verantwortlich nutzen kann. Dieses Modell geht weit über das verbreitete Bild der Wissenschaft seiner Zeit als Zusammensetzung geschlossener Disziplinen hinaus und steht späteren Überlegungen zur „Einheit der Wissenschaft“ in der neopositivistischen Tradition nahe [4].

Nicht weniger sprechend ist die lokale Dimension des Werkes von H. Gross. Ein großer Teil seines „Handbuch…“ wurde in Czernowitz geschrieben, wo er als Professor und Dekan der juristischen Fakultät tätig war [1, S. 30]. Für den heutigen Leser hat diese Tatsache nicht nur historische, sondern auch symbolische Bedeutung: Eine Stadt an der Schnittstelle von Kulturen und Traditionen wird zu einem Ort, an dem ein Text entsteht, der Ermittlungsarbeit, Rechtsnormen und Ansätze der Wissenschaftsphilosophie miteinander verbindet. In diesem Sinn verkörpert H. Gross den Typ des Denkers, der seine methodologischen Überzeugungen nicht in abstrakten Debatten formt, sondern direkt im Feld einer komplexen und verantwortungsvollen Praxis, in der ein Fehler schwere Folgen für Menschen und für das Vertrauen in das Recht als Institution haben kann.

Liest man das „Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik“ durch die Brille der Wissenschaftsphilosophie, so erscheint H. Gross weniger als „angewandter Positivist“, sondern als praktischer Methodologe, der intuitiv die Konturen eines wissenschaftlichen Ansatzes skizziert, der später in den Arbeiten bedeutender Wissenschaftsphilosophen des 20. Jahrhunderts – K. Popper [8], K. Hempel [7], R. Carnap [2; 3; 4] – theoretisch ausgearbeitet wird. Seine Aufmerksamkeit für Fakten, seine Forderung nach prozeduraler Transparenz und Wiederholbarkeit, seine kritische Haltung gegenüber Theorien, die der Empirie vorauslaufen, sowie seine interdisziplinäre Sichtweise der Kriminalistik als Raum der Begegnung verschiedener Wissenschaften erlauben, ihn als Autor zu sehen, dessen Werk weit über die Geschichte der Kriminalistik hinausreicht. Für die heutige forensische und ermittlungsbezogene Praxis, die sich immer stärker an Belegen, Objektivitätsstandards und interdisziplinärer Zusammenarbeit orientiert, kann die Rückkehr zum Text von H. Gross nicht nur eine Hommage an die Geschichte sein, sondern auch eine Gelegenheit, neu zu bedenken, was es heißt, unter Bedingungen des alltäglichen praktischen Handelns wissenschaftlich zu arbeiten.

Quellen:

1. Мартиненко О.П. Позитивізм у наукових поглядах Ганса Гросса. IV Наукові читання пам’яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної

конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2024 року). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 29-32..
2. Carnap R. Der logische Aufbau der Welt. Hamburg : Felix Meiner, 1998. 290 S.
3. Carnap R. The Logical Syntax of Language. Chicago (IL) : Open Court, 2002. 352 p.
4. Carnap R. The Unity of Science. London ; New York : Routledge, 2012. 106 p.
5. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 5. Aufl. 1. Teil: Theoretische Erscheinungslehre des Verbrechens. München : J. Schweitzer, 1908. 544 S.
6. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 2. Teil: Praktische Untersuchungskunde. 6., umgearb. Aufl. München ; Berlin ; Leipzig : J. Schweitzer Verlag (Arthur Sellier), 1914. 1214 S.
7. Hempel C. G. Philosophy of Natural Science. Englewood Cliffs (NJ) : Prentice-Hall, 1966. 116 p.
8. Popper K. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge [Електронне видання]. London ; New York : Routledge, 1962. 412 p.

Біленчук П.Д.,
кандидат юридичних наук,
професор Європейської академії прав людини,
м. Київ, Україна

Гаврилюк М.М.,
магістр Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

ГАНС ГРОСС – ЗАСНОВНИК І ФУНДАТОР КРИМІНАЛІСТИКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКИ

Криміналістика як наука сформувалася наприкінці XIX століття в умовах стрімкого розвитку природничих, біологічних і технічних дисциплін, техніки та соціально-економічних змін. Саме в цей період виникла потреба створити інтелектуальну, науково обґрунтовану систему знань з метою протидії новим формам професійної та організованої злочинності. Криміналістика, за визначенням, що подає сучасний тлумачний словник, є юридичною наукою про методи запобігання, розкриття та розслідування злочинів. Слід активувати увагу на тому, що у науковій традиції її розвиток безпосередньо пов′язаний з ім′ям австрійського судового слідчого та професора Ганса Гросса та українського дослідника Степана Гика.

Австрійський учений Ганс Гросс увів термін «криміналістика» у науковий обіг, визначивши її як «вчення про реалії кримінального права», тобто знання, що висвітлюють фактичну, предметну сторону пізнання злочинів і процесу їх безпосереднього розслідування. Він наголошував, що криміналістика починається там, де кримінальне право та кримінальний процес уже не дають відповідей: з′ясування способів учинення злочинів, дослідження їхніх слідів, аналіз показань та поведінкових психофізіологічних характеристик учасників процесу. Саме Ганс Гросс одним із перших у світі обґрунтував необхідність застосування наукових засобів і методів виявлення й дослідження речових доказів, що значно відрізняло його підходи від традиційних правових дисциплін. Як колись зазначав С.І. Нежурбіда, Ганс Гросс перший описав жаргон, жести професійних злочинців, змалював їх побут. Вчив, що криміналісти повинні у своїй діяльності використовувати найновіші наукові і технічні відкриття, аби найточніше ідентифікувати злочинця і успішно розкрити злочин [1, с. 33-34; 2].

Важливим аспектом наукової концепції Ганса Гросса також було першочергове дослідження індивідуальних ознак особи злочинця. У своїх працях він підкреслював, що ефективне розслідування неможливе без глибокого з′ясування психофізіологічних характеристик обвинуваченого, що надалі стало складовою розвитку криміналістичної психології [3, 4].

Значення наукових праць професора Ганса Гросса полягає не лише в теоретичному обґрунтуванні предмета нової науки, але й у створенні фундаментальних інституцій. Він став засновником першої у світі

університетської кафедри криміналістики, першого музею криміналістики, першого інституту криміналістики, першого підручника з наукової криміналістики та першої монографії з криміналістичної психології. Завдяки цим здобуткам Ганс Гросс заклав основи європейської школи криміналістики, яка поєднала правові та природничі методи, визначивши предметом науки фактичний бік злочинів і способи їх дослідження. Ганс Гросс також запропонував упорядкувати криміналістичні знання шляхом поділу науки на теоретичне вчення про прояви злочинів та практичний розділ, присвячений методиці їх виявлення й розслідування. Цей підхід ліг в основу сучасної структури криміналістики як навчальної та наукової дисципліни.

Життя і творча діяльність Ганса Гросса пов'язані як з Австрією, так і з українськими землями, що входили до Австро-Угорської імперії. Він певний час працював в Чернівецькому університеті, обіймаючи посади ординарного професора та декана юридичного факультету.

Його перебування та діяльність на західноукраїнських землях (Галичина та Буковина) є добре задокументованими, а його досвід, зокрема, ліг в основу його фундаментальної праці «Посібник для слідчих суддів» (Handbuch für Untersuchungsrichter), яка стала настільною книгою для правоохоронців по всьому світу. Колишній декан юридичного факультету Чернівецького університету Ганс Гросс не просто читав лекції, а й застосовував свої методи на практиці в містах регіону, включаючи Коломию [5, 6].

Незважаючи на це, його ім'я довго залишалося маловідомим в українській юридичній науці, а згадки про нього з'явилися в підручниках лише наприкінці 1990-х років, переважно у контексті історії криміналістики. Дослідники підкреслюють, що його доробок справив значний вплив на становлення детективознавства, поліцієзнавства, безпекознавства, експертознавства, юридичної психології та правничої конфліктології, що підтверджує універсальність його асиметричних підходів [3, 4].

Перелом у сприйнятті спадщини Ганса Гросса в українській та міжнародній юридичній науці відбувся на початку XX та XXI століття. Перевидання його класичної праці «Керівництво для судових слідчих», що було здійснено у 2002 році, та дослідження провідних українських криміналістів засвідчили тривалу актуальність і методологічну цінність його ідей. Ідеї Ганса Гросса більш детально розвинув у своїх працях Степан Гик. Серед дослідників присутні також сучасні українські науковці Я.О. Береський, В.О. Колюха, В.О. Комаха, Я.М. Круль, С.Я. Лихова, Ф. М. Медвідь, М.А. Михайлов, С.І. Нежурбіда, М.Ф. Никифорак і В. Чисніков та багато інших вчених з Києва, Харкова, Одеси, Чернівців, Львова, Івано-Франківська активно досліджують спадщину Ганса Гросса, що свідчить про зростання інтересу до витоків криміналістики. У сучасних наукових дослідженнях активно переосмислюється праксеологічний потенціал ідей Ганса Гросса, що знаходить своє відображення у проведенні наукових читань в Чернівецькому університеті, присвячених його спадщині, та в аналізі можливостей застосування його методології у електронній криміналістиці та електронному правосудді нового тисячоліття [3, 4].

Фундаментальна праця Ганса Гросса — «Керівництво для судових слідчих…» (1892), пізніше перевидана як «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» (1898), — стала першою систематизацією усіх методів роботи зі слідами та іншими речовими доказами. У ній автор описав засоби, методи і технічні прийоми їх виявлення, зберігання і дослідження, а також особливості побуту та жаргону професійних злочинців, типові способи вчинення та приховування злочинів, тактики та методики їх розслідування. Важливо, що вже в 1895–1896 роках ця праця була перекладена, що сприяло її поширенню у Східній Європі. У сучасних рецензіях та оглядах особливо підкреслюється, що криміналістична методологія Ганса Гросса зберігає актуальність і сьогодні, а його бачення організації слідчої діяльності та застосування технічних засобів розслідування стало підґрунтям сучасної криміналістики та її практико-орієнтованого розвитку [3, 4].

Ідеї Ганса Гросса вплинули на розвиток криміналістики в багатьох країнах світу. Його підходи підтримували та розвивали А. Вейнгарт, Р.А. Рейсс, Нічефоро, С.М. Трегубов та інші діячі, формуючи міжнародний дискурс криміналістичних досліджень. У своїх працях Ганс Гросс підкреслював монументальне значення речових доказів і науково-технічних засобів і методів дослідження, водночас критично оцінюючи ненадійність свідчень, що робило його висновки надзвичайно сучасними.

Сьогодні важливим завданням української правничої науки є визначення ролі Ганса Гросса в історії криміналістики та всебічне дослідження його творчої спадщини. Постає необхідність переосмислення доробку вченого як унікального явища в європейській та українській криміналістичній традиції. Праці Ганса Гросса не втратили актуальності й нині, оскільки саме вони заклали інтелектуальні, методологічні та організаційні засади сучасної криміналістики як науки, як навчальної дисципліни та сфери практичної слідчої, прокурорської, адвокатської і суддівської діяльності. Про це свідчать результати досліджень, які проводяться в рамках I-V наукових читань, присвячених пам’яті Ганса Гросса в Чернівецькому університеті [7].

Література:

1. Біленчук П. Д. Ганс Гросс як фундатор криміналістичної науки / П. Д. Біленчук, Ф. М. Медвідь // Актуальні проблеми держави і права. - 2008. - Вип. 44. - С. 33-38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_44_9.
2. Ісаченко С. Кандидат юридичних наук Сергій НЕЖУРБІДА: «Гросс розробив слідчу валізу для роботи на місці злочину, де завжди тримав... цукерки». *УРЯДОВИЙ КУР'ЄР: Газета Кабінету Міністрів України*. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kandidat-yuridichnih-nauk-sergij-nezhurbida-g ross-/ (дата звернення: 03.12.2025).
3. Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х.: Право, 2010. – 832 с.
4. Праксеологічна реалізація криміналістичних ідей Ганса Гросса: історіографія та погляд у електронне майбутнє: монографія / П.Д. Біленчук, Р.В. Перелигіна,

М.І. Малій, В.М. Юрчишин; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – Київ: [Ліра-К], 2024. – 544 с.
5. Criminal Investigation Methods according to Hans Gross: Past and Present / Anatolii Starushkevych * // Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. 2024. Issue 1 (34) - С. 163-186. Режим доступу: https://pdfs.semanticscholar.org/ca55/ed2cdd482154ea941a226e0072f59e15d2d1.pdf
6. Hans Gross | Austrian criminologist - Britannica. – URL: https://www.britannica.com/ (дата звернення: 3.12.2025).
7. I-V наукові читання, присвячені пам’яті Ганса Гросса. Міжнародна науково-практична конференція традиційно проводиться 9 грудня на базі кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Біленчук П.Д.,
кандидат юридичних наук,
професор Європейської академії прав людини,
м. Київ, Україна

Іванків З.Я.,
Голова ГО "Магдебурзьке право",
м. Львів, Україна

СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ ЛИПИ: ІСТОРІОГРАФІЯ, СЬОГОДЕННЯ І ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

(До 125-річчя з дня народження)

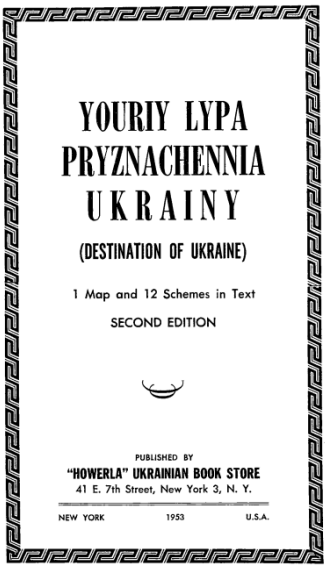
Треба належати до своїх часів. Отже, і революціонер, і реакціонер видаються мені однаково нерозумними. Реакціонери хочуть жити так, як колись жилось. Це- божевілля. Революціонери хочуть жити так, як колись будемо жити. Це- ще більше божевілля, бо ніхто не знає, що буде змістом завтрашнього дня. Ми повинні тільки вивчати, оглядати і підтримувати.
Андре Моруа

Сьогодні настав час презентувати учасникам п'ятих Наукових читань, присвячених пам'яті Ганса Гросса біографічні відомості, життєвий шлях та особливості творчої лабораторії Юрія Івановича Липи - автора унікальної "Всеукраїнської трилогії". Для нас це велика честь, оскільки ці знакові постаті (Ганс Гросс і Юрій Липа) внесли потужний імпульс в розвиток як української, так і світової, планетарної освіти, науки, культури та праксеології.

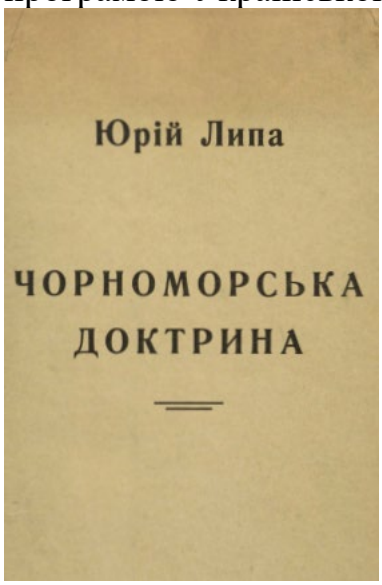
Вважаємо, що сьогодні є слушна нагода ознайомити учасників Наукових читань, які організовано кафедрою кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (9 грудня 2025 року, м.Чернівці) з особливо значимою, унікальною світоглядно-філософською та геополітично-правовою концепцією Юрія Липи, яка сформульована в науковій праці "Всеукраїнська трилогія": "Призначення України", "Чорноморська доктрина» та "Розподіл росії". За одними даними ця науково-політологічна праця побачила світ в Одесі, а за іншими - в Полтаві у1938 році.

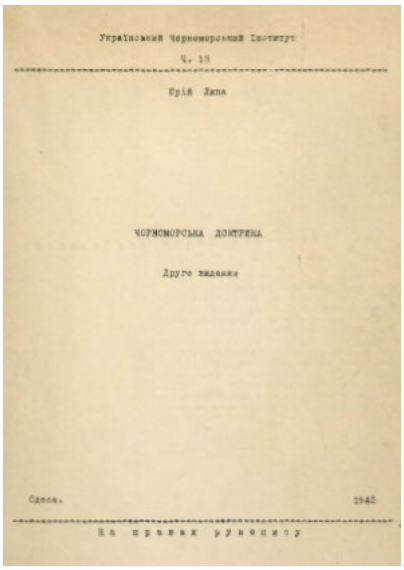

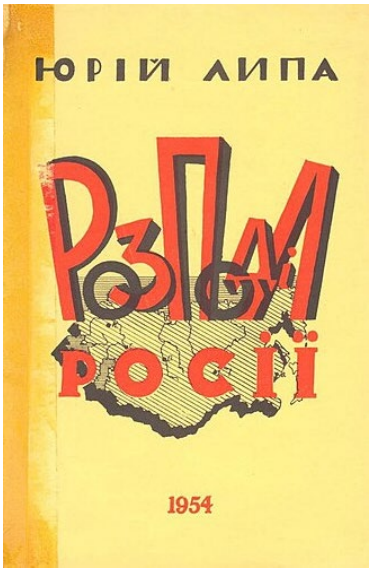

Слід зазначити, що "Всеукраїнська трилогія" є позитивною і природньою програмою Українського світу Юрія Липи.

Відомий український вчений, професор Микола Головатий справедливо зазначає, що "за змістом і характером наукових, публістичних розвідок, що сукупно подають найширшу ретроспекцію Українського духу, геополітичних проблем України, і навіть за стилем викладу (публістично-науковим, аналітично-філософським) праці Юрія Липи, видані разом як "Всеукраїнська трилогія", є своєрідною пам'яткою суспільно-політичної думки в Україні і серйозним науковим дослідженням світоглядно-філософських і геополітично-правових проблем України, які актуальні й нині, а також є надзвичайно важливими для розбудови Української держави в близькому майбутньому.

Крім того, цілком очевидним є те, що Юрій Липа в цій новітній Україні хоче застерегти нас від фатальних прорахунків і помилок, особливо у геополітичних визначеннях і орієнтаціях. Він грунтовно довів, що ми українці, не на якомусь історичному узбіччі, образно кажучи, на хуторі, не якась непередбачена випадковість у світі, а глибинно історична, унікальна і найперше

- духовна спільнота, яка варта величезного пошанування, гордості і наслідування не лише своїми нащадками, а й світом" [1,с.5].

Очевидно, що Юрій Липа не лише наважився і осягнув сутність, єство свого народу у повному обсязі і складності, а й пророчо передбачив, спрогнозував його історичну долю фактично до дня сущого, коли Україна набула статусу незалежної держави.

"Всеукраїнську трилогію" Юрія Липи перший біограф і бібліограф письменника Лев Биковський називає "Всеукраїнською новітньою політично-культурною євангелією". Отже, це духовна зброя українства, це політичний заповіт Юрія Липи незалежній Україні, кожному з нас.

Аналіз творчих надбань Юрія Липи свідчить, що він великий мислитель, поет, прозаїк, публіцист, літературознавець, перекладач, теоретик мистецтва, антрополог, археолог, історик, етнополітик, філософ, правник, лікар-фітотерапевт, політолог, геополітик, соціолог, психофізіолог і ідеолог новітньої України.

Варто зазначити, що його дослідницька скарбниця становить близько 300 наукових, літературно-художніх і публіцистичних праць.

Даною асиметрично-аналітичною працею ми прагнули донести Українському суспільству (освітянам, науковцям і праксеологам) про здобутки і творчі надбання Юрія Липи, про його життєвий і творчий шлях та продовжити життя його творам, як вказують Олена Мислива і Василь Яременко "повернути його праці тим, ради кого він поклав своє молоде життя" [2, с.388].

Література:

1. Головатий Микола. Де вони - кордони української душі. Юрій Липа. Всеукраїнська трилогія; У 2т. Том перший: Призначення України. -К.: МАУП, 2007. 336с. Здоров'я.
2. Мислива Олена, Яременко Василь. Про автора"Всеукраїнської трилогії". Липа Юрій. Всеукраїнська трилогія: У 2т. Том другий. Чорноморська доктрина; Чорноморський простір/атлас/Розподіл росії.- К.: МАУП, 2007. 392 с.

Одерій О.В.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький

ВНЕСОК ГАНСА ГРОССА У ДОСЛІДЖЕННЯ ТАЙНОПИСУ

Прагнення злочинців маскувати свою противоправну діяльність та способи передачі інформації між спільниками, а також між заарештованими чи засудженими та їх «товаришами», що знаходяться на волі, викликало обґрунтовану зацікавленість до криптографії основоположників криміналістики. Науковцями висловлена думка, що першим криміналістом-практиком, який звернувся до питань криптографії, був флорентійський слідчий суддя Антоніо Марія Коспі. Він присвятив цьому питанню окрему працю під назвою «Інтерпретація шифрів. Правила гарного та легкого розуміння будь-яких простих шифрів» яка лише після смерті була видана його племінником у 1639 році [1].

Другим за хронологією криміналістом-практиком і вченим, який звернувся до криптографії та її застосування при розслідуванні кримінальних справ, був видатний австрійський науковець-право-знавець, один з основоположників європейської криміналістики й кримінальної психології, засновник перших у світі криміналістичних інститутів, музею та журналу «Архів кримінальної антропології і криміналістики», професор - Ганс Густав Адольф Гросс (Hans Gustav Adolf Groß, 1847–1915). У 1893 році він опублікував фундаментальну працю «Керівництво для судових слідчих, чиновників жандармерії та поліції» [2] де саме глава п'ятнадцята була присвячена криптографії і мала назву «Наука дешифрування» (Dechiffrierkunde)[1] і складалася з наступних пунктів і підпунктів:

1. Загальні зауваження.
2. Різні системи тайнопису:
1) шифри цифрові;
2) шифри літерні;
3) шифри зі складів і цілих слів;
4) шифри з переміщеннями за допомогою патронів і сіток;
5) шифри інших видів:
а) тайнопис із знаками мулярів або із зображенням кутів;
б) тайнопис за допомогою ниток;
в) тайнопис за допомогою масштабу;
г) тайнопис за допомогою пунктуації за способом Шотті [3];
д) тайнопис за допомогою гральних карт;
е) спосіб секретного поліцейського перепису за системою графа Вержена;
ж) стародавній тайнопис.
3. Про прочитання шифрів.

[1] У певних перекладах мала назву «Про читання зашифрованих листів».

У наведеній главі Ганс Гросс надав опис основних методів шифрування, що використовувалися злочинцями того часу, та способи їх розшифрування. На його думку судові слідчі повинні були вміти розшифровувати повідомлення кримінального характеру, створені з використанням відносно нескладних і поширених шифрів. Більше того, ним було надано криміналістичні рекомендації щодо встановлення факту та виду шифрованого зв'язку злочинців, а також пошуку ключів шифрування під час проведення слідчих дій. Ґрунтуючись на численних джерелах з криптографії європейського походження, автор виклав основи шифрування та криптоаналізу і постарався подати матеріал даного розділу доступною для правозастосовників (слідчих, суддів) мовою. При цьому він наводив докладні бібліографічні посилання на найбільш, на його думку, ґрунтовні праці з криптографії.

Звичайно, у подальшому й дотепер криптографії було присвячено чимало уваги з боку науковців та практиків, проте заслуга Ганса Гросса у дослідженні цього питання є безсумнівною.

Література:

1. Cospi A.M. La Interpretazione delle Cifre, Cioe Regola per Intendere Bene, e Facilmente Qual siuoglia Cifra Semplice. Firenze: nella stampe ria di Zanobi Pignoni, 1639. 48 p.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Киев: «Центр учебной литературы», 2021. 1080 с.
3. Schott G. Schola Steganographica. Nürnberg: Sumptibus Johannis Andreae Endteri &Wolf gangi Junioris haeredum, excudebat Jobus Hertz, 1665. 346 p.

Торончук І. Ж.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Грекул-Ковалик Т. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці, Україна

БУКОВИНА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ АВСТРО-УГОРЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА ПЕРЕВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

«Думайте про дітей, щоб потім не довелося карати;
не шкодуйте тисяч крон на виховні та виправні заклади,
щоб згодом не довелося витрачати сотні тисяч на утримання в'язнів!»
Й. Штайнберґ

Розвиток кримінально-правової науки в Австро-Угорщині наприкінці XIX – на початку XX ст. був спрямований не лише на гуманізацію покарань, а й на профілактику злочинності. Значну увагу в цьому контексті науковці та практики імперії приділяли профілактиці злочинності серед неповнолітніх, впроваджуючи найкращі світові практики. Незважаючи на модерний інтерес до цієї проблематики, Галичина та Буковина залишалися поза можливістю повноцінного впровадження відповідних реформ через особливості їх правового статусу.

Контроль за профілактикою та протидією злочинності серед неповнолітніх здійснювали не лише державні органи, а й громадські товариства з опіки над ув'язненими, які ставали рушійною силою у впровадженні більшості прогресивних змін у цій галузі. Діяльність останніх часто виявлялася ефективнішою за державні структури, особливо на західноукраїнських землях. Невідповідність практичної реалізації на місцях загальноімперських декларацій викликала гострі дискусії як на регіональних рівнях, так і на імперському.

Про проблемність ситуації на Буковині та Галичині у сфері профілактики злочинності серед неповнолітніх неодноразово повідомлялося на шпальтах «Австрійської судової газети» – першого правничого часопису краю [2]. Питання критичного стану справ у цій сфері на західноукраїнських землях порушувалися навіть під час загальноімперських заходів, що змушувало Відень приділяти їм відповідну увагу. Так, адвокат д-р Йозеф Штайнберґ із Кракова на з'їзді делегатів

товариств опіки над ув'язненими у Відні 9 квітня 1906 р. надав загальну характеристику проблематики профілактики злочинності серед неповнолітніх та вказав на критичний стан справ на Буковині й у Галичині, зумовлений особливостями впровадження імперського законодавства на цих землях.

Застаріле кримінальне законодавство, надмірна бюрократизація та небажання частини служителів Феміди залучатися до впровадження новел, спрямованих на профілактику злочинності серед неповнолітніх, значною мірою нівелювали ефективність реформ. З метою покращення ситуації було прийнято міністерський циркуляр – «Lex Körber» про «помилування неповнолітніх з ініціативи органів влади», а також міністерське розпорядження від 23 травня 1905 р. щодо призначення захисників ex officio («з власної ініціативи посадової особи») для неповнолітніх за американським зразком [3, с. 106]. «Lex Körber» став однією з перших спроб гуманізації кримінального законодавства Австро-Угорщини щодо неповнолітніх і здобув схвалення суддів та адвокатів. Водночас спеціальна процедура помилування та складна процесуальна складова істотно обмежували його практичну ефективність.

Дискусійним залишалося питання поділу неповнолітніх на три вікові групи: 10–14, 15–16 та 16–18 років, для яких передбачалися різні підстави застосування спеціальної процедури помилування. Ці підстави суперечили одна одній. Зокрема, Й. Штайнберґ зазначав, що «не можна вимагати, щоб той самий неповнолітній, який у 18 років підлягає помилуванню через розумову й вольову слабкість, у 14 років для помилування виявляв каяття за вчинок, якого він через недостатній інтелектуальний розвиток не усвідомлює» [3, с. 107]. Навіть позитивне рішення суду не гарантувало його реалізації на практиці, оскільки воно підлягало затвердженню вищими судовими інстанціями та Міністерством юстиції. Й. Штайнберґ звертав увагу на те, що дев'ять із десяти клопотань про помилування у Галичині відхилялися на рівні вищих інстанцій, не доходячи до міністерства.

Незважаючи на прогресивні кроки, їх ефективність залишалася низькою через спроби впровадження виключно на рівні підзаконних актів. Кримінальний закон 1803 р. зі змінами 1852 р. фактично нівелював прогресивні новації, зберігаючи чинними навіть тілесні покарання, що ґрунтувалися на старих німецьких правових традиціях [1, с. 22; 4, с. 71]. У результаті одинадцятирічна дитина могла бути притягнута до кримінальної відповідальності з можливістю ув'язнення строком до шести місяців із застосуванням тілесних покарань, що негативно позначалося на виховно-виправній меті покарання в подальшому та суперечило гуманістичним тенденціям.

Й. Штайнберґ наголошував на необхідності зміни механізму відповідальності неповнолітніх шляхом запровадження умовного покарання, випробувального строку та направлення до виправно-виховних установ [3, с. 108]. Реалізація таких заходів вимагала глибинних реформ кримінального й опікунського права, а також створення виховних закладів за французьким і англійським зразками для покинутих, занедбаних і морально вразливих дітей [3, с. 108].

Як зазначає українська дослідниця Я. Мальована, ще у 1841 р. австрійський фахівець з кримінального права Е. Томашек обґрунтовував необхідність окремого механізму покарання для неповнолітніх правопорушників, який мав ґрунтуватися на каятті та перевихованні, і прогнозував час, коли тілесні покарання стануть непотрібними [1, с. 22].

Статистичні дані за 1900 р. свідчать, що найбільша кількість неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності вперше, належала до вікової групи 14–16 років. Близько трьох чвертей із них повторно потрапляли до місць позбавлення волі, ставши рецидивістами, що було наслідком неналежно організованої превентивно-профілактичної складової виправлення засуджених неповнолітніх. Ситуація у Галичині та Буковині була ще більш критичною. Імператорський закон від 24 травня 1885 р. № 900 про примусові роботи та виправні установи, який не набрав чинності для цих земель (§ 10), позбавив суддів навіть права направляти неповнолітніх до виправних закладів сусідніх коронних земель (§ 3), що широко практикувалося в межах Австро-Угорщини [3, с. 108-110].

Товариства з опіки над ув’язненими частково компенсували ці прогалини, організовуючи виправні заклади за рахунок приватних коштів і пожертв та забезпечуючи вихованців ремісничою і фаховою підготовкою. Проте, через брак державної підтримки та відсутність необхідних правових норм на території краю, процес перевиховання часто був неефективним і недієвим. Зокрема, неповнолітні втікали й не підлягали примусовому поверненню або утриманню.

Таким чином, кримінально-правова політика Австро-Угорщини на західноукраїнських землях декларувала гуманізацію покарань і пріоритет виховного впливу в профілактиці злочинності серед неповнолітніх, однак на практиці залишалася суттєво обмеженою. Буковина та Галичина перебували поза ключовими реформами з досліджуваної проблематики через нормативні винятки, бюрократичні перепони та відсутність належної інституційної інфраструктури. Лише часткова діяльність громадських товариств компенсувала недоліки державної політики. Отриманий історико-правовий досвід засвідчує, що ефективна кримінально-правова політика щодо неповнолітніх потребує поєднання законодавчих реформ, інституційної підтримки та соціально орієнтованих програм, що беззаперечно важливо й для сучасного аналізу ювенальної юстиції.

Список літератури

1. Мальована Я. П. Засоби правового та виховного впливу на неповнолітніх правопорушників на західноукраїнських землях (кінець XVIII – початок XX століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2015. Вип. 18. Т. 1. С. 21–25.

2. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Становлення Асоціації австрійських суддів у контексті «Австрійської судової газети» – першого правничого часопису Буковини. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової*

реформи в Україні : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2025 р., м. Чернівці) / редкол. : О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2025. С. 209–216.

3. Steinberg J. Kampf, Ueber den – gegen die Verbrechen der Minderjährigen und über die Notwendigkeit der Errichtung von Besserungsanstalten in Galizien und der Bukowina. *Österreichische Richter-Zeitung.* Czernowitz: Czernowitzer Druckerei «Gutenberg», 1906. III Jahr. № 4 (25 April). S. 106–111.

4. Берзін П. С. Джерела карного законодавства Австрійської та Австро-Угорської імперій, що застосовувалися на українських землях. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 1. С. 68–76.

Шевчук В. М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, заслужений юрист України,
м. Харків, Україна

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА ТА СЬОГОДЕННЯ

Виникнення, розвиток та формування криміналістичної науки тісно пов'язані з ім'ям видатного австрійського вченого-криміналіста, судового слідчого, доктора права, професора Ганса Густава Адольфа Гросса (1847–1915 рр.) – якого по праву вважають «Батьком» криміналістики. І дійсно це так, адже Ганс Гросс є одним із піонерів та основоположників нової науки – криміналістики [1]. Він є фундатором європейської школи криміналістики – «науки для судових слідчих» [2, с. 39-56].

Ганс Грос започаткував перший у світі музей та інститут криміналістики в м. Грац. Він є винахідником слідчої валізи, ініціатором введення навчальної дисципліни «криміналістика» для юристів, які навчалися на юридичних факультетах університетів. Важливо, що Ганс Грос з 1898 по 1902 роки працював в Україні і викладав криміналістику в Чернівецькому університеті імені Франца Йозефа (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) **і був деканом юридичного факультету** [3, с. 17-22]**.** Працюючи в Чернівцях, у 1898 р. він стає засновником і головним редактором журналу журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики», який був того часу був єдиним редагованим виданням такого рангу у Чернівецькому університеті. Вважається, що цей журнал стає першим в світі періодичним виданням із криміналістики та кримінології [4, с. 39-44].

Формування та професійне становлення професора Ганса Гроса, як судового слідчого, науковця, практика, а у подальному і засновника, фундатора, «батька криміналістики» своїм корінням передусім пов'язано із військової службою і набуття ним значного практичного досвіду на посаді військового слідчого. Відомо, що з 1878 по 1881 рр. три роки поспіль Г. Гросс проходить службу військовим слідчим [5]. Будучи на військовій службі, Ганс Гросс набуває практичного досвіду слідчої роботи та вивчає сербську, хорватську, російську мови. Також він вивчає та аналізує проблеми розслідування злочинів, стан судової практики та її недоліки і прогалини, які його наштовхують на потребу у систематизації таких знань та удосконаленні практичних навичок слідчих, жандармерії, судів у цій сфері. Такий практичний досвід формує думку, а потім ідею у Ганса Гросса щодо створення нової науки «криміналістики» [6, с. 32-36].

Сутність ідеї Ганса Гросса полягала у тому, що для успішного вирішення проблем, які існують на практиці у слідчих, необхідно системно та професійно

використовувати найновітніші досягнення науки і техніки у боротьбі зі злочинністю, активніше застосовувати дані природничих і технічних наук до завдань розкриття і розслідування злочинів [7, с. 33-38]. У своїх працях Г. Грос вказував, що «слідчий повинен володіти такою розумовою системою, яка в процесі розслідування злочинів робить його пошуково-пізнавальну діяльність більш осмисленою, впевненою, раціональною і послідовною» [8, с. 154].

Дійсно, саме ідеям активного застосовання новітніх досягнень науки і техніки у боротьбі із злочинністю, формування у слідчого особливого мислення, використання даних природничих і технічних наук до завдань розкриття і розслідування злочинів та їх реалізації у практичній площині саме Ганс Гросс присвятив все своє життя. Він успішно запровадив свої ідеї у практичну і наукову діяльність задля оптимізації роботи слідчих та інших учасників ефективного процесу боротьби із злочинністю саме засобами нової науки – криміналістики.

На початку своєїї кар'єри слідчого Ганс Гросс звернув увагу на те, що австрійська кримінальна поліція при розслідуванні злочинів користується застарілими та неефективними методами: анонімними повідомленнями, доносами агентів, застосуванням фізичного впливу до підозрюваних тощо. Він доходить до висновку, що для проведення ефективної слідчої діяльності необхідно створити новий науково-технічний фундамент. Тому Г. Гросс, систематизує прийоми розслідування злочинів та описує можливості використання досягнень хімії, фізики, ботаніки, зоології, психології, фізіології, фотографії, мікроскопії з метою застосування їх у боротьбі зі злочинністю.

Вперше термін «криміналістика» для позначення науки про розкриття злочинів було запропонований саме Гансом Гроссом у 1893 році, який зібрав розпорошені відомості та об'єднав їх у єдине ціле у роботі під назвою «Керівництво для судових слідчих, поліцейських, жандармів тощо. «Handbuch fur Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w. Graz», а потім декілька разів перевидано різними мовами[9]. Третє видання цього рукопису Ганс Гросс назвав «Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik» (Порадник для судових слідчих як система криміналістики) [10]. Ця фундаментальна робота стала першим підручником з криміналістики - нової науки про розкриття злочинів, свого роду практичним керівництвом у роботі слідчого. Навіть сьогодні ця праця не втрачає актуальності, вона перекладена майже всіма європейськими мовами, її і продовжують видавати [11].

Поняттям «криміналістика» Ганс Грос позначав науку про розкриття злочинів, під чим розумів процес досудового розслідування в цілому. Він розглядав її як технічну прикладну дисципліну і писав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, припиняє свою роботу: матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння та покарання, формальне кримінальне право (процес) включає у себе правила застосування матеріального кримінального права. Але яким саме способом вчиняються злочини, як досліджувати такі способи і розкривати їх, якими були мотиви його вчинення –

про усе це нам не говорить ні кримінальне право, ні процес. Це складає предмет криміналістики [12, с. VIII].

Ганс Грос, надаючи винятково важливого значення «реальностям кримінального права», збиранню і дослідженню речових доказів до слухання справи в суді, акцентує увагу, що є абсолютно правильним твердження криміналістики стосовно того, що відтепер центр тяжкості процесу має бути перенесений із судового розгляду на період досудового розслідування. І досудове слідство зобов'язане не тільки знайти, а й використовувати всі дані реальної якості. Ось чому особливо важливі діяльність судового слідчого та його професійна підготовка, і *як тільки криміналістика досягне свого вищого ступеня розвитку, то і судовий слідчий та його праця набудуть першочергового значення у всьому процесі* [12, с. XII].

Цікавими є думки Ганса Гроса про співвідношення криміналістики із наукою кримінального права. Доволі цікавими у цьому контексті є зауваження Г. Гросса про те, що кримінальне право так співвідноситься із криміналістикою, як паталогічна анатомія з хірургією. Патологічна анатомія вивчає недуги людського організму, піддає їх дослідженням і систематизації. Вона відрізняє окремі хвороби одну від одної, дає їм назви і розпізнає їх у кожному разі. Вона встановлює їх зв'язок між собою і пояснює їх причини та наслідки. Хірургія ж прагне до усунення цих хвороб шляхом практичного застосування тих наукових знань, які розробляє і систематизує для неї патологічна анатомія.

Ганс Грос у своїх «Порадниках для судових слідчих» різних років видання описував вонепальну зброю як знаряддя злочину; осіб, які володіли спеціальними знаннями з вогнепальної зброї. Окрему главу він присвятив відомостям про зброю, заклавши підвалини формування судової балістики і криміналістичному зброєзнавству [5, с. 50-54]. Він детально описав вогнепальну зброю і холодну, боєприпаси. Цікавим є тогочасний підхід по класифікації вогнепальної і холодної зброї, зокрема, видами вогнепальної зброї вважали: рушниці, пістолети, револьвери. Значна увага приділялася поділу рушниць, як найбільш частішого знаряддя злочинів, на: рушниці для стрільби шротом; рушниці для стрільби кулею. Також ці рушниці класифікувалися по числу стволів, якості матеріалів, конструкції запалу. Холодна зброя (ріжуча і коляча) поділялася по типу мечів, ножів, списів. У цих виданях описано спосіб застосування зброї, її далекобійність, боєздатність вогнепальних снарядів та інші важливі питання судової балістики.

Науковий і практичний інтерес набувають наукові ідеї та погляди Г. Гроса щодо предмету і система криміналістики. Зокрема, відзначаються дві ідеї видатного вченого: 1) криміналістика має своїм предметом вивчення двох видів діяльності – кримінальної діяльності і діяльності слідчого, що знаходить відображення в системі знань цієї науки; 2) система криміналістики має складатися із загальної та особливої частин за прикладом кримінального права, практична реалізація положень якого у судочинство здійснюється саме через криміналістику [13].

Вбачається, що криміналістика, «народившись у надрах» кримінально-процесуальної науки, набула своєї самостійності саме в системі юридичних наук кримінально-правового циклу. Місце криміналістики у системі юридичних наук кримінально-правового спрямування передусім обумовлено її сутністю, предметом, об'єктами пізнання, підтверджується розвитком наукових поглядів щодо цього питання. Місце криміналістики «в загальній системі кримінальних наук» та її вплив на «матеріальне і формальне кримінальне право» було визначено саме Гансом Гроссом. Криміналістика, за природою своєю, починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, припиняє свою роботу. Демонструючи таке протиправне діяння, як підпал, Ганс Гросс доводить вище зазначені твердження. Зокрема, поняття підпалу, його ознаки та різновиди, особливості покарання та його призначення – усе це прерогатива кримінального права. Однак, в той же час те, як діє злочинець під час безпосереднього вчинення підпалу, які ним використовуються знаряддя та засоби для цього, яким чином можна визначити способи вчинення цього злочину, як виявити злочинця та довестийого вину – все це є предметом криміналістики.

Очевидно, що наукові праці професора Г. Гроса й, зокрема фундаментальна праця «Порадник для судових слідчих як система криміналістики» [10], і сьогодні є своєрідним орієнтиром та практичним інструментом для слідчих, порокурорів, судів, який визначає можливості застосування криміналістичних знань та пріоритетні напрямки наукових досліджень у криміналістиці. У цій роботі Ганс Грос визначив напрями формування і розвитку «криміналістики» (як нової та самостійної науки про розкриття та розслідування злочинів) і сформував основні її наукові положення та окреслив подальші перспективи.

Ганс Гросс є фундатором європейської школи криміналістики, а його наукові праці визначають вектор розвитку криміналістичної науки. Крім цього, наукова спадщина Ганса Гросса і насьогодні не втратили своєї актуальності, вона є затребувана науковцями, практиками, судовими експертами, правоохоронцями, суддями, прокурорами тощо. Наукові положення, викладені в його наукових працях, мають практичну значущість й сьогодні допомагають практичним працівникам успішно боротися із злочинністю.

Сьогодні криміналістика, як прикладна наука, інтегруючи сучасні досягнення науки і техніки, спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів та технологій, застосування яких направлено на вирішення складних практичних завдань, серед яких особливу значимість набувають можливості застосування криміналістичних знань в сучасних умовах глобальних загроз. Тому перед криміналістикою постають завдання, які пов’язані із забезпеченням діяльності органів правопорядку та інших спеціальних суб’єктів такої протидії ефективними криміналістичними рекомендаціями у боротьбі із злочинністю в умовах війни [14].

Таким чином, сучасна парадигма криміналістики повинна бути спрямована на збереження та подальший розвиток криміналістики, як юридичної

науки прикладного характеру, яка обрала європейський вектор розвитку. Криміналістика призвана в реаліях сьогодення ефективно протидіяти сучасній злочинності, вирішувати завдання, які є важливими в умовах війни, виконувати функції щодо забезпечення практики сучасними знаннями, інноваційними криміналістичними засобами, методами і рекомендаціями, що підвищують ефективність діяльності органів правопорядку у протидії кримінальним проявам та викликам сучасності під час воєнного стану в Україні.

Література:

1. Hans Gross: The Pioneering Father of Modern Forensic Science. https://simplyforensic.com/hans-gross-father-modern-forensic-science-criminalistics/
2. Kasprzak Je., Jusupow W. Hans Gross – postać znana i nieznana. *Studia Prawnoustrojowe*. Olsztyn, Polska. Vol. 51. 2021. S. 39-56.
3. Shevchuk V., Konovalova V. The scientific legacy of Hans Gross and its influence on the modern development of criminalistics. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:* зб. тез міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівці : Технодрук, 2021. Pp. 17-22.
4. Нежурбіда С. І., Скулиш Є. Д. Ганс Гросс: нові факти з життя вченого у Чернівцях. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:* збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівці: Технодрук, 2021. С. 39–44.
5. Юсупов В. В. Використання у наукових працях Ганса Гросса досвіду власної військової служби: історичний огляд та приклад для сучасних умов. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:* збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівці : Технодрук, 2021. С. 51-54.
6. Одерій О. В. Актуальність науково-практичних здобутків Ганса Гросса для сучасної криміналістики. *IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса:* зб. тез міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 09 грудня 2024 р.). Чернівці : Технодрук, 2024. С. 32-36.
7. Біленчук П. Д., Медвідь Ф. М. Ганс Гросс як фундатор криміналістичної науки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. №. 44. С. 33-38.
8. Gross G. Kriminal psihologia. Garz, 1898. 734 p.
9. Gross H. Handbuch fur Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w. Graz, 1893. VIII. 620 s.
10. Hans Gross. Hanbbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 3., Verm. Aufl. Graz: Leuschner & Lubensky, 1899. XIV, 813 S.
11. Hans Gross. Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki: Opracowanie i przeklad / Kasprzak Jerzy. Warszawa: Difin, 2021. 561 S.
12. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen. J. Schweitzer,1908. / Керівництво для слідчих суддів як система криміналістики. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 1080 с.

13. Волобуєв А.Ф. Предмет і система криміналістики в поглядах Ганса Гросса. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. No 85. С. 24–29. DOI: https://doi.org/10.24144/2307- 3322.2024.85.4.3.
14. Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S., Myshkov Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*. 2025. Vol. 32, iss. 1. P. 59–77. DOI: https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056

Шепітько В. Ю.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, почесний професор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ВІД ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА – ДО СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ КРИМІНАЛІСТИКИ

Наприкінці XIX століття засновник криміналістики Г. Гросс вважав її допоміжною наукою щодо кримінального права та визначав як «учення про реалії кримінального права» [1]. На думку Г. Гросса, сутність нової науки – криміналістики полягає: 1) у відкритті істини по кожній кримінальній справі (практичний аспект); 2) у вивченні злочинця і пізнанні злочину (теоретичний аспект) [2, с. 428].

Г. Гросс вважав, що результатом розслідування (судового розгляду) має бути встановлення істини по кожній кримінальній справі. У сучасних умовах кримінальне процесуальне законодавство не ставить за мету встановлення істини у кримінальному провадженні, підмінює її завданнями (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду…).

Процес пізнання під час розслідування та судового розгляду має філософське і психологічне підґрунтя. Правильне осмислення фактів, що спостерігаються, встановлення їх причинних відношень, побудова обґрунтованих версій, оцінювання отриманої інформації – необхідні етапи у встановленні істини. Істина виражає сутнісний зміст та безпосередню мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини [3, с. 227]. При цьому, В. Т. Нор справедливо вказує, що «істина судова (об'єктивна, конвенційна, юридична) – знання про обставини вчиненого кримінального правопорушення, що адекватно відображає їх у свідомості суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження» [4, с. 360-363].

Криміналістика як наука є складним феноменом за своєю сутністю та змістом. Чи змінився зміст криміналістики після Г. Гросса? Які сучасні тенденції спостерігаються у формуванні криміналістичних знань?

В умовах сьогодення є потреба звернення до дослідження криміналістики як форми знання та визначення її теоретико-методологічної моделі, визначення динаміки її внутрішнього змісту. Дослідження доктринального підходу в криміналістиці передбачає не лише розгляд сучасної системи поглядів у цій галузі науки, а й визначення її місця серед інших наук, її сутності і змісту, напрямів та тенденцій. При цьому, наука – це історично витворена форма людської діяльності, яка спрямована на пізнання та перетворення об'єктивної

дійсності; наука – це таке духовне виробництво, яке має своїм результатом цілеспрямовано відібрані та систематизовані факти, логічно вивірені гіпотези, узагальнюючі теорії, закони та методи дослідження [5, с. 9].

Сучасний розвиток науки в цілому та її окремих галузей пов'язано не лише з неймовірним пришвидшенням цього процесу, «інформатизацією» і глобалізацією, процесами взаємного запозичення і адаптації методів та технологій з інших наук, що призводить до появи якісно нових наукових дисциплін, але й необхідністю перманентного перегляду своїх теорій і концепцій, а на певних етапах й зміненню парадигм науки [6, с. 99-120].

Становлення, розвиток та використання криміналістичних знань у різних країнах світу простежується у форматі як єдиної науки «криміналістики» (Criminalistics), так й окремих галузей судових наук (Forensic Sciences) [7, с. 1070-1075], а також здійснення судово-експертної діяльності. Тривалий період використання передових досягнень науки і техніки у протидії злочинності дозволяє поставити питання щодо доктринальних підходів у вивченні криміналістики, інших судових наук та судової експертизи.

Заслуговує на увагу підхід М. В. Шепітька до встановлення співвідношень криміналістики та судових наук. На його думку, криміналістика та судові науки є відображенням різного розвитку науки, що формувалася в різних школах і відповідно – наукових напрямах із використанням тих правових, технічних, тактичних та методичних можливостей, які були в арсеналі її кращих представників [8, с. 89].

Судові науки (від лат. forensis – той, що відноситься до форуму, публічний, судовий) юридична наука (США, Велика Британія та держави англосаксонської правової сім'ї), що знаходиться на межі права та природничих наук, що дозволяє виявити, зафіксувати, ідентифікувати та оцінити докази, а також ідентифікувати особу (злочинця, жертву, очевидця та ін.). Судові науки мають велику кількість галузей та напрямів…[9, с. 188, 189] Зокрема, вирізняють судову хімію (Forensic Chemistry), судову біологію (Forensic Biology), судову ботаніку (Forensic Botany), судову археологію (Forensic Archaeology), криміналістичну акустику (Forensic Acoustic), судову бухгалтерію (Forensic Accounting), судову антропологію (ForensicAnthropology), судове мистецтво (Forensic Art), судову стоматологію (Forensic Dentistry), криміналістичний аналіз ДНК, (Forensic DNA Analysis), судову інженерію (Forensic Engineering), судову ентомологію (Forensic Entomology), судову генетику (Forensic Genetics), судову геологію (Forensic Geology), судову розвідку (Forensic Intelligence), судову лінгвістику (Forensic Linguistics), судову інженерію матеріалів (Forensic Materials Engineering), судову медицину (Forensic Medicine), судову металургію (Forensic Metallurgy), судову метрологію (Forensic Metrology), судову мікроскопію (Forensic Microscopy), судову палінологію (Forensic Palynology), судовий профайлінг (Forensic Profiling), судову психіатрію (Forensic Psychiatry), судову фонетику (Forensic Phonetics), судову фотографію (Forensic Photography), судову психологію (Forensic Psychology), судову радіологію (Forensic Radiology), судове ґрунтознавство (Forensic Soil Analysis), судову токсикологію (Forensic

Toxicology), криміналістичну віктимологію (Forensic Victimology) [9, с. 174-191] та ін. Судові науки лише за останні кілька десятиліть суттєво розвинулися – і продовжують розвиватися швидкими темпами. Ці результати обумовлені як здійсненням наукової діяльності, так і зміненням суспільства та злочинності [10, с. VII].

Криміналістика – є наукою про технології протидії злочинності. У літературних джерелах справедливо зазначається, що криміналістика «стала своєрідним і єдиним науковим утворенням, через яке природничонаукові й технічні досягнення світового суспільства трансформуються і використовуються для встановлення юридичних фактів» [11, с. 28]. Необхідність збирання та дослідження цифрових слідів (цифрових доказів), ядерних та інщих радіоактивних матеріалів, слідів ДНК – призводять до формування нових напрямів (галузей) в криміналістиці.

Література:

1. Gross H. Criminal Investigation. A Practical Handbook for Magistrates, Police Officer and Lawyers. Forgotten Books. Classic Reprint Series, 2018. 997 p.

2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.

3. Левицька А. В. Правова природа істини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія : Юридичні науки. 2016. № 850. С. 226-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_850_36

4. Нор В. Т. Істина судова (об'єктивна, конвенційнв, юридична). *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура.* / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. С. 360-363.

5. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарука. Тернопіль, 2014. 272 с.

6. Malewski H. Correlation Problem of Tactics and Strategy in Criminalistics and Law Enforcement Bodies Activity. *A First Printed Criminalist.* 2014. № 9. P. 99-120.

7. Weibo D. Forensic Sciences. *Encyclopaedia of Forensic Sciences.* Ed. in Chief Jay A Siegal. San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo: Academic Press, 2000. Vol. 3. P. 1070-1075.

8. Шепітько М. В. Концептуальні засади розвитку криміналістики та судових наук. *Архів кримінології та судових наук.* 2020. № 1. С. 89-97.

9. Shepitko V., Shepitko M. Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences: Encyclopedia. Kharkiv: Pravo, 2021. 508 c.

10. Tompson J. Foreword. *Enciclopedia of Forensic Sciences.* Editor-in-Chief Jay A Siegel. San Diego, San Francisco, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo: Academic Press, Vol. 1-3. 2000. P. VII.

11. Криміналістика: акад. курс: підручник / кол. авт.: Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 504 с.

Шепітько М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України
Харків, Україна

ІННОВАЦІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ВІЗІЇ ГАНСА ГРОССА ТА СУЧАСНІСТЬ

Відомим є факт, що Ханс Грос відзначився впровадженням новійтніх підходів, що знайшли відображення як в теорії (обґрунтування криміналістики як самостійної науки, академічної дисципліни та практичної діяльності), так і практики – створення криміналістичної валізи, керівництва з розслідування злочинів для судових слідчих, створення Криміналістичного музею та Криміналістичного інституту Грацького університету [1, с. 144-148].

Дослідження фундаментальних праць Ханса Гроса включають дослідження, які на сьогодні під час російсько-української війни мають важливе значення. Мова йде про необхідність взаємодії юриста (судді, слідчого, детектива, прокурора, адвоката та ін.) із лікарем (судовим медиком) на місці злочину, коли мова йде про оцінку тілесних ушкоджень та визначення їх властивостей. Ханс Грос наполягає, що "юрист повинен залишатися керівником службової діяльності лікаря і в той самий час підкорятися і дотримуватися компетентних міркувань його як фахівця; довіряючи лікарю, він все ж таки повинен вміти шляхом належно поставлених питань спрямовувати лікаря так, як це відповідає завданню слідства" [2, с. 724].

Цікаво, що Ханс Грос звертає особливу увагу саме на пошкодження спричинені тупим предметом, гострим знаряддям, вогнепальні поранення, пошкодження при удушенні та повішанні, трупів, що вилучаються з води, отруєння, пошкодження на трупах, вигнання плоду. При цьому Ханс Грос звертає увагу на поранення у військовий час після бойових дій. Він зазначає, що "військові лікарі особливу увагу на колоті поранення, що завдаються чотиригранними багнетами. Така рана має форму невеликого хреста з тонкими краями зі схрещених довгою та короткою ліній, здебільшого не супроводжується крововиливом, якщо навіть і настала смерть. Внаслідок цього у підозрілих випадках є безумовна необхідність у найретельнішому огляді поверхні трупа з метою виявлення таких ран, тим більше, що знаряддя, що діють подібно до багнета, досить численні" [2, с. 732, 733].

Ханс Грос акцентує увагу, що "у недалекому майбутньому нам доведеться мати справу з питанням якого роду спричиняють ушкодження рішниці нових систем. За винятком електротехніки, в небагатьох областях сучасна техніка досягла останнім часом таких великих успіхів, як саме в удосконаленні системи рушниці… Тепер, може статися, що судовому слідчому доведеться мати справу з ушкодженнями, що мають усі характерні ознаки ран, завданих новітніми рушницями: так само взагалі можливо, що ушкодження, заподіяні військовими рушницями, мають бути з'ясовані як такі і до того ж без уповільнення" [2, с. 741].

У подальшому дослідженні Ханс Грос згадує австрійський досвід війн 1859, 1866, 1970-71 рр., російсько-турецької війни 1875, 1877 рр., турецько-чоронгорського конфлікту 1876-1877 р. та ін. війн для того, щоб описати специфіку застосування рушниць, відмінності куль та характер тілесних ушкоджень як наслідку їх використання, – "…новітні рушниці виробляли дуже характерні рани… явища, що спостерігалися під час стрільби з цих рушниць, виходять аж ніяк не на всіх дистанціях однакові, і що можуть спричинити істотно різні пошкодження…" [2, с. 744]. Надалі Ханс Грос фактично вказує на спричинення надмірних наслідків під час застосування окремих видів куль, фактично ставлячи питання про порушення звичаїв ведення війни: "Італійці під час абіссинської війни, а також англійці в Індії та Південній Африці, під час яких солдати ворожих військ, незважаючи на смертельні рани, продовжували наступ, поки не падали мертвими. Як відомо, англійці почали вдаватися до того, що спилювали кінчики куль (що спричинило *нелюдську* фабрикацію куль дум-дум). Щодо цього Брунс на з'їзді хірургів у 1898 р. повідомив, що розрив куль спостерігається у всіх випадках, коли оболонка дещо відокремлюється від самої кулі" [2, с. 750].

Такий підхід Ханса Гроса демонструє необхідність здійснення новітніх криміналістичних досліджень. Під час російсько-української війни засоби, які застосовуються на полі бою стали більш вражаючими, що призводить до знелюднення територій лінії фронту. До цього призводить невибіркове застосування зброї, застосування автоматизованих та безпілотних систем з елементами штучного інтелекту (включаючи перспективу роботизації). Дитсанційне застосування потужної смертельної зброї призводить до знищення критичної інфраструктури та масових жертв серед цивільного населення та військових. Також під загрозою опиняються ядерні об'єкти та екологічна безпека. У зв'язку з розвитком технологій криміналістика отримує нові теорії та нові судові науки: цифрова криміналістика, ядерна криміналістика [3], військова судова експертиза [4]. Дослідження тіл загиблих, що було масово знищені та захоронені під час окупації, призводить до необхідності застосування спеціальних знань судової археології та судової медицини.

Література:

1. Шепітько М. В. Гросс Ганс Густав Адольф. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. За ред. В. Ю. Шепітька. С. 144-148.

2. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen, 1908. 544 p.

3. Shepitko V. Yu.Theoretical and methodological model of criminology and its new directions. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 2021, № 3(25), P. 9-20.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5).

Ющик О.І.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

МАЙНОВІ ОБМЕЖЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Зародження правничої школи на Буковині в період Австро-Угорської імперії пов'язано не лише із відкриттям юридичного факультету в Чернівецькому університеті в 1875 році, але й з професорсько-викладацьким складом, який поєднував теоретичну підготовку правника із практичною. У той час одним із вагомих напрямів наукових досліджень були кримінальне право та криміналістика. З 1 березня 1899 року по 31 липня 1902 року відомий криміналіст Ганс Гросс викладає в Чернівецькому університеті курси кримінального процесу, матеріального кримінального права і пенітенціарного права, веде семінари з кримінального права. 4 роки Ганс Гросс працював у Чернівцях, проте це були 4 науково плідні роки: засновано журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики», видано «Порадник для судових слідчих як система криміналістики». Завдяки високому авторитету як ученого, педагога і практика, йому вдалося створити особливу інтелектуальну спадщину. Під нею слід розуміти не лише його науковий доробок, а й значну кількість послідовників, які перейняли його ідеї та застосували їх у правозастосовній діяльності.

Однією із маловідомих сторінок історії кримінального права та криміналістики на теренах буковинського краю є співпраця Г. Гросса із його учнями. Як зазначають П.І. Крайній та І.Ж. Торончук *«я*скравим прикладом підтримання таких тісних наукових зв'язків є систематичні повідомлення про наукові доробки Г. Гросса на шпальтах щомісячника «Österreichische richter-zeitung». Більшість повідомлень, рецензій, есе на його наукові праці, опублікованих на шпальтах першого буковинського правничого часопису, належали перу доктора права М. Премінґеру. [2, С. 37-42] Маркус Премінгер - адвокат, слідчий суддя, заступник прокурора прокуратури м. Чернівці, Генеральний прокурор, а також випускник юридичного факультету Університету Франца Йосифа 1901 року.

Публікації в Австрійській судовій газеті були присвячені різним сферам юриспруденції, аналізувались приклади судової практики, також важливе місце відводилось військовим злочинам та судочинству. Саме в одному із випусків часопису М. Премінгер висвітлив питання кримінальної відповідальності та покарання за дезертирство, акцентуючи увагу на майнових обмеженнях правопорушника.

Необхідно зазначити, що систему карного законодавства Австро-Угорської імперії «представляли» різні законодавчі акти – австрійське Карне

уложення 1803 року в редакції 1852 року та угорське Карне уложення про тяжкі та менш тяжкі злочини 1878 року, а також багато інших австрійських і угорських карних законів, в яких містилися переважно норми-заборони. Такі «інші закони» доповнювали відповідні частини австрійського і угорського Карних уложень, що передбачали конкретні види караних діянь. Названі австрійські та угорські законодавчі акти застосовувалися на різних українських землях (наприклад, угорське Карне уложення та угорські додаткові закони діяли на Закарпатських землях, а австрійське Карне уложення й австрійські додаткові карні закони – в Галичині й Буковині). [1, С. 133-145]

Крім того діяв Військовий кримінальний кодекс прийнятий 15 січня 1855 р., який передбачав кримінальну відповідальність за дезертирство.

Дезертирство (з латинської мови *desertio* - роз'єднання", "залишення", "втеча") - самовільне залишення військової частини або місця військової служби з метою ухилення від проходження військової служби військовозобов'язаним, неявка на службу; залишення поля бою. .Склад злочину дезертирства виникає тоді, коли військовослужбовець, склавши військову присягу, залишає своє місце служби або не повертається туди з наміром ухилитися від виконання військового обов'язку назавжди. Це діяння може кваліфікуватися як злочин або як проступок і, за визначенням, може бути вчинене як дією (per commissionem), так і бездіяльністю (per omissionem). Протиправне діяння триває доти, доки дезертир не відслужив би весь встановлений строк військової служби. Ознаки злочину реалізуються вже в момент залишення місця служби або, відповідно, у випадку невиконання обов'язку повернення з наміром дезертувати.

За австрійським військовим правом у дезертира, окрім передбачених основних покарань, за вчинений злочин можуть наставати майнові покарання, які пов'язані із конфіскацією майна або певними цивільно-правовими обмеженнями.

Як вказує М. Премінгер відповідно до § 208 Військового кримінального кодексу окрім покарання, яке накладається на дезертира, з фактом вчиненого дезертирства пов'язуються такі наслідки:

а) дезертир з моменту втечі і до з'явлення чи повернення є нездатним розпоряджатися своїм майном ані за життя, ані на випадок смерті. Майно підлягає відповідному опікуну (sequester) на зберігання до його повернення або, якщо цього не відбулося, до його смерті. При цьому права кредиторів та осіб, які утримуються не повинні порушуватись.

б) будь-який заповіт, складений до втечі, втрачає чинність стосовно майна, яке перебуває на території держави;

в) те майно, яке мало б перейти дезертиру до його арешту чи повернення у формі спадку, заповіту чи дарування на випадок смерті в межах державної території, передається тим спадкоємцям, яким воно перейшло б, якби дезертир не дожив до моменту відкриття спадщини [3].

Правові наслідки, пов'язані з дезертирством, настають з моменту вчинення злочину. Вони не залежать ані від проведення розслідування чи винесення

вироку, ані від встановлення факту органом влади, а пов'язані безпосередньо з самим діянням.

Відповідно до § 8 судового декрету від 21 лютого 1842 р., оскільки дезертир згідно з чинним законодавством з моменту втечі і до моменту явки або примусового повернення вважався нездатним до спадкування та позбавленим усіх громадянських прав, він, відповідно, не мав права розпоряджатися своїм залишеним майном ані за життя, ані на випадок смерті. Майно, після відрахування сум, які мали надходити до військової каси, передавалося у розпорядження опікуна (sequester) до повернення дезертира або, якщо цього не відбувалося, — до його смерті. При цьому зберігалися права кредиторів та вимоги щодо аліментів, які накладалися на майно.

Визначення умислу дезертирства та факту вчинення складу злочину здійснюється згідно з § 185 Військового кримінального кодексу, де перелічено обставини, за якими робиться висновок про злочинний умисел. Усі розпорядження, зроблені дезертиром до цього моменту (за винятком заповітних), залишаються дійсними. Секвестр повинен відповідати за майнові зобов'язання, які дезертир узяв на себе до моменту втечі.

Ці правові обмеження тривають до з'явлення дезертира або його примусового повернення. Із цього моменту та з умов їх припинення випливає, що такі заходи не мають карального характеру. Інакше було б незрозуміло, чому вони припиняються навіть у випадку примусової видачі дезертира. Отже, тут слід шукати іншу мотивацію. Вона полягає, з одного боку, у необхідності забезпечення управління майном відсутнього, а з іншого - у тиску на нього шляхом майнових обмежень з метою примусити його повернутися. Цим цілям відповідає і те, що наслідки знову настають, якщо дезертир після явки чи примусового повернення вдруге вчиняє втечу - незалежно від того, чи було розслідування та судовий розгляд уже завершено, чи ще тривають.

Але необхідно зазначити, що дезертир не позбавлений можливостей здійснювати інші цивільні правові угоди. Він лише не може продавати, обмінювати, здавати в оренду, надавати в заставу, у позику чи на зберігання, а також дарувати належні йому речі чи права. Він також не може передати своє майно за кордон. Проте він здатний укладати інші договори, що не містять у собі розпорядження майном, наприклад: шлюбний договір, прийняття дарування, установчий договір про товариство без внеску та інші акти набуття. Щоправда, набуте ним у межах держави майно, як зазначалося, автоматично переходить до секвестра. Що ж до дієздатності, то дезертир її зберігає у повному обсязі.

Дієздатність означає здатність особи шляхом власних дій набувати права та вступати у правовідносини. Щоправда, на практиці дезертир рідко матиме можливість реалізувати свою дієздатність у межах держави. Але оскільки він не втрачав австрійського громадянства і відповідно до цивільного законодавства за ним залишалось право щодо особистої здатності до вчинення правочинів.

Отже, до особи, яка вчинила дезертирство за Військовим кримінальним кодексом окрім передбачених основних покарань, за вчинений злочин можуть наставати майнові покарання, які пов'язані із конфіскацією майна або певними

цивільно-правовими обмеженнями. Однак, правоздатність і процесуальна правосуб'єктність дезертира не можуть бути повністю обмежені. Такий висновок підтверджується § 208 Військового кримінального кодексу та положеннями §§ 17, 18 і 19 Загального цивільного кодексу. Відповідно до яких кожна особа має здатність набувати права; діє презумпція свободи від будь-яких обмежень; у разі порушення прав особі надається державний захист. З огляду на ці засади, не можна говорити про повну відсутність правоздатності у дезертира. Зокрема, йому не можна відмовити у здатності набувати права, за винятком спадкування, оскільки відсутня пряма законодавча заборона. Розширене тлумачення обмежень, встановлених у § 208 Військового кримінального кодексу, суперечило б також духові сучасного військового права.

Список літератури

1. Берзін П.С. Джерела карного законодавства Австрії та Австро-Угорської імперій, що застосовувались на Українських територіях. Вісник кримінального судочинства. №2. 2018. С. 133-145.
2. Крайній П.І., Торончук І.Ж. Наукові новели Ганса Гросса на озброєнні буковинських правників. *IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2024 року). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 37-42.
3. Preminger M. Die zivilrechtliche Stellung des Deserteurs. «ÖSTERREICHISCHE RICHTER-ZEITUNG» Eine Monatsschrift, I. Februar 1904, No 2, Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft. Czernowitz 1904. P. 46-51.

СЕКЦІЯ «ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД»

Бондар В.С.,
к.ю.н., проф. завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України, м. Київ, Україна

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ-ВИБУХОТЕХНІКІВ У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ТЯЖКИХ, ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ ТА СЕРІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, СКОЄНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Число кримінальних правопорушень, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв в Україні невпинно зростає. Повномасштабне вторгнення, що триває дає підстави прогнозувати подальше зростання кримінальних правопорушень із застосуванням вибухових пристроїв, особливо терористичних актів, диверсій. В оперативній обстановці, що склалася все більш актуальним є застосування спеціальних знань у галузі вибухотехніки на всіх етапах кримінальних проваджень, відкритих за ознаками скоєння кримінальних правопорушень зазначеної категорії. В пропонованій доповіді, на основі результатів аналізу конкретних кейсів розслідування кримінальних проваджень вищезазначеної категорії, систематизований комплекс пропозицій щодо розв'язання актуалізованої проблеми.

Результати вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, скоєні із застосуванням вибухових пристроїв, свідчать про те, що серед них переважну більшість складають тяжкі та особливо тяжкі злочини, безпосередньо спрямовані проти життя та здоров'я громадян, а також основ національної безпеки України. Особливість таких злочинів є поєднання поранення або загибелі потерпілого та виконавця зі значною матеріальною шкодою, викликаною руйнуванням предметів та об'єктів, які знаходились у зоні дії вибуху, що дає підстави для кваліфікації кримінально-протиправні діяння за ст.ст. 115, 194, 258 КК України.

Ще одна особливість даних видів кримінальних правопорушень полягає в тому, що застосування вибухових пристроїв та вибухових речовин відрізняється від інших способів скоєння злочину трьома взаємопов'язаними властивостями: часовим розривом між встановленням вибухового пристрою та його застосуванням, високою вражаючою здатністю вибуху, високим рівнем керованості вибуху. Вказані обставини дозволяють кваліфікувати застосування вибухових пристроїв відповідним чином.

Наприклад, у разі кваліфікації протиправного діяння за ст. 194 КК України безпосереднім об'єктом правопорушення є право власності на транспортний засіб, воно ж може виступати і як додатковий об'єкт правопорушень, спрямованих проти національної безпеки.

Наявність відомостей про знаходження транспортного засобу на балансі військової частини, використання військовослужбовцями під час виконання завдань та наказів командирів, очевидні розпізнавальні знаки належності транспортного засобу військовому підрозділу, ідентифікація водія як військовослужбовця можуть свідчити про спрямованість протиправних дій на унеможливлення виконання завдань Збройними Силами України в цілому чи окремим підрозділом.

При тому мотивом учинення кримінального правопорушення є як знищення необхідних засобів, так і залякування (психічне насильство) з метою перешкоджання виконанню військовослужбовцем чи відповідним підрозділом поставлених перед ним завдань.

Тому знищення транспортних засобів військовослужбовців з метою ослаблення держави чи унеможливлення виконання Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями функції захисту національної безпеки є ознаками інших кримінальних правопорушень.

У випадку реєстрації такого кримінального правопорушення слідчим органу досудового розслідування поліції, прокурор мають дотримуватись єдиної позиції щодо реєстрації, правової кваліфікації, здійснення досудового розслідування, вжити заходів щодо встановлення підслідності відповідно до вимог ст. 218 КПК України у кримінальних провадженнях указаної категорії, а за необхідності – організації створення міжвідомчої слідчо-оперативної групи, шляхом винесення наказу, погодженого першими керівниками обох правоохоронних органів, для всебічного, обґрунтованого проведення досудового розслідування слідчими двох відомств. Таким чином, у разі виникнення зауважень та клопотань з боку сторони захисту, буде виключена можливість виникнення спору про підслідність.

Правильній кваліфікації скоєного кримінального правопорушення у процесі проведення невідкладних та початкових слідчих (розшукових) дій має сприяти виявлення таких відомостей:

- встановлення факту та природи вибуху;
- визначення центру вибуху;
- оцінка уражуючих властивостей підірваного вибухового пристрою;
- визначення виду підірваного вибухового пристрою (промислового або саморобного виготовлення), особливостей його конструкції та маси використаного заряду вибухової речовини;
- визначення використаного в конструкції способу підриву, механізму приведення пристрою в дію та рівня спеціальних знань особи, яка виготовила вибуховий пристрій;
- визначення можливого мотиву в дії злочинця;
- визначення розміру завданої матеріальної шкоди.

Всі ці відомості повинні бути встановлені під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних дій.

Результати аналізу тяжких та особливо тяжких злочинів, пов'язаних із використанням вибухових пристроїв свідчать, що, з точки зору мотивації, вони умовно можуть бути поділені на такі групи:

1) кримінально-протиправні діяння, які мають терористичну спрямованість, тобто передбачених нормами розділу IX Особливої частини КК України (ст.ст. 258-258[6]) та іншими заборонами із потенційною «терористичною» складовою (ст.ст. 109, 110, 112, 113, 147 КК України тощо);

2) кримінальні правопорушення, направлені проти осіб, які здійснюють підприємницьку, банківську діяльність та є, по суті, різновидом рекету;

3) кримінальні правопорушення, які вчиняються з перевищенням меж необхідної оборони; в стані конфлікту на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату, з корисливих та хуліганських мотивів, душевнохворими;

4) кримінальні правопорушення, які вчиняються з метою приховання іншого кримінального правопорушення.

Кримінальні правопорушення першої групи, як правило, організовуються представниками спецслужб (ГРУ, ФСБ) рф, в окремих випадках відрізняються підвищеною потужністю дії. Методика підготовки та вчинення терористичного акту в подібних випадках включає такі елементи:

1) підбір та вивчення: а) особи, яка безпосередньо буде вчиняти терористичний акт; б) особи, яка виготовить саморобний вибуховий пристрій (далі – СВП); в) особи, яка буде транспортувати/переховувати СВП; особи, яка зможе дистанційно слідкувати за діями осіб, зазначених у пунктах а), б), в). Підбір таких осіб здійснюється дистанційно, на сайтах та соціальних мережах із використанням психологічних прийомів впливу, шантажу;

2) перевірка та вербування особи (виконання завдань щодо придбання загальнодоступних речовин та предметів, які можуть бути використані для виготовлення СВП: торф, житня мука, болти, гайки тощо; залишення певних предметів у певному місці – «закладці»);

3) виготовлення, переміщення або передача виконавцю СВП;

4) визначення об'єктів для терористичних посягань та безпосереднє вчинення терористичного акту: а) усвідомлене (особа розуміє, що вона вчиняє теракт/вибух або, що вона надає допомогу у його вчиненні); б) використання особи «всліпу» (особа необізнана).

Механізм скоєння терористичного акту може мати й іншу структуру та зміст: а) спостереження за об'єктом нападу, у тому числі із використанням технічних засобів віддаленого спостереження (мобільний телефон із встановленим додатком з зовнішніми акумуляторами), у тому числі дистанційно представниками спецслужб з метою визначення вигідного моменту підриву (підпалу), та отримання інформації про його систему охорони; б) вивчення (розвідка та дорозвідка) місцевості, у тому числі з'ясування шляхів підходу та відходу до об'єкта, встановлення засобів он-лайн спостереження за потерпілим; в) навчання прийомів виготовлення та використання ВП, правил конспірації, виготовлення пристроїв для блокування сигналізації; г) придбання засобів, необхідних для вчинення терористичного акту, у тому числі документів

прикриття (паспорти, посвідчення працівників правоохоронних органів, мобільних телефонів[1], у торгівельних мережах вільних для продажу складників: селітри, ацетону, електроліту, алюмінієвої пудри, відбілювачів, армованої клейкої стрічки «Скотч», вогнегасників, гайок, рифленої арматури тощо для виготовлення саморобного-вибухового пристрою, електросірників) та транспортних засобів; д) попереднє моделювання дій кожного із учасників терористичної групи в умовах різного рівня інтенсивності протидії правоохоронних органів під час вчинення акту тероризму; е) встановлення корупційних зв'язків із працівниками правоохоронних органів; ж) проведення підготовчої пропаганди серед учасників терористичної групи; з) використання медіа для ведення інформаційних війн. Терористичні акти вчиняються також шляхом підпалу, повторного підпалу з подальшим дистанційним підривом транспортних засобів (коли потерпілий намагається самотужки гасити пожежу).

Кримінальні правопорушення другої групи вчиняються, як правило, в два етапи: «попереджувальному» правопорушниками використовуються вибухові пристрої невеликої потужності, причому їх вибух повинен мати найменшу уражуючу дію. Для цих цілей вимагачі часто використовують реактивні протитанкові гранати в інертному спорядженні, або макети СВП. На другому етапі в тому випадку, якщо особа, відносно якої обрані методи погроз, пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, не погоджується на виконання умов зловмисників, використовуються вибухові пристрої, розраховані на її фізичне знешкодження.

Особливість, кримінальних правопорушень, віднесених до третьої групи, полягає в тому, що вони, як правило, вчиняються особами, схильними до агресії, в тому числі й з розладами психічної діяльності. В низці випадків такі прояви кримінально-протиправної поведінки, скоєні з хуліганських мотивів, призводять до тяжких наслідків. Так, *на березі ставку в м. Н. гр-ном К. був здійснений експериментальний підрив СВП, внаслідок якого група підлітків отримала тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості. В результаті проведеного за участю спеціаліста-вибухотехніка огляду місця події та подальшого обшуку на квартирі гр-на К. були вилучені залишки підірваного СВП, спеціальна література, хімічний посуд та компоненти вибухових складів, що сприяло оперативному розкриттю кримінального правопорушення.*

Розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються із застосування вибухових пристроїв, як правило, розпочинається з первинної слідчої (розшукової) дії – безпосереднього огляду місця події. В інших випадках: заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про контррозвідувальну діяльність», якщо документування здійснювалося в рамках оперативно-розшукової справи, а затримання виконавця терористичного акту відбулося на стадії замаху тощо. Вже на цьому етапі, є можливим отримання попередньої інформації про природу вибуху, ймовірний вид вибухового пристрою та особливості його конструкції, а також установлення інших пошукових ознак, які сприятимуть розкриттю кримінального правопорушення. Результати аналізу отриманої інформації повинні скласти основу слідчих версій.

[1] Для скоєння терористичних актів виконавцями використовуються декілька мобільних телефонів: один для підриву саморобного вибухового пристрою, другий у саморобному вибуховому пристрої, третій – для користування

Під час огляду місця події оперативними співробітниками можуть бути затримані особи, підозрювані у скоєнні вибуху. При цьому задля забезпечення перевірки їх причетності до вказаного кримінального правопорушення доцільно за участю спеціалістів відповідного профілю здійснити комплекс заходів, направлених на подальше встановлення експертним шляхом факту контактної взаємодії даної особи зі знаряддям/предметами злочину за відповідними слідами.

До слідчих (розшукових) дій, участь у яких спеціалістів відповідного фаху підвищує їх ефективність та забезпечує дотримання правил техніки безпеки при роботі з вибухонебезпечними об'єктами, відносяться огляд речей, обшук, а також негласні слідчі (розшукові) дії на каналах зв'язку виконавця терористичного акту. Використання спеціальних знань не тільки сприяє найбільш раціональному пошуку, вилученню, огляду та пакуванню об'єктів, ймовірно належних до вибухових пристроїв/вибухових речовин, але й дозволяє виявити їх криміналістично значущі ознаки, необхідні для їх подальшого експертного дослідження та розшуку джерел придбання. Подальше експертне дослідження вилучених у процесі обшуку документів, мобільних телефонів, хімічних реактивів сприяє розслідуванню серійних кримінальних правопорушень, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв.

Участь спеціаліста-вибухотехніка на різних стадіях проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допити, слідчі експерименти, сприяє конкретизації запитань, які задаються допитуваному з метою уточнення технічних деталей події злочину та виявлення у нього певного рівня спеціальних знань: даних боєприпасів, компонентів СВП, джерело їх походження та придбання.

Особливість досудового розслідування серійних кримінальних правопорушень, які характеризуються стійкістю складових елементів кримінально-протиправної поведінки, полягає в необхідності отримання максимальної пошукової інформації, сформованої у вигляді інформаційного масиву, обсяг якого напряму залежить від системи організації та керування базами даних інтегрованого банку даних відповідного правоохоронного органу, а також інструментів Osint, Palantir та ін. У процесі досудового розслідування серійних кримінальних правопорушень є достатньо ефективним застосування колекцій речових доказів, вилучених з місць вибухів.

Необхідним є також залучення перекладача для підготовки стенограм проведених негласних слідчих (розшукових) дій у разі проведення оперативної розробки іноземних резидентур.

Таким чином, використання спеціальних знань на всіх етапах документування, розкриття та розслідування тяжких, особливо тяжких та серійних кримінальних правопорушень, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв, ілюстроване на конкретних прикладах, у поєднанні з інформаційним аналізом, дозволить, на думку автора, підвищити ефективність протидії зазначеним кримінально-протиправним проявам, які становлять великий суспільний резонанс та загрожують національній безпеці держави в умовах воєнного стану.

Василова О.В.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Одним із пріоритетних завдань для правоохоронного блоку є перебудова моделі їхньої діяльності з урахуванням сучасних провідних тактик і стратегій, розроблених та успішно запроваджених у правоохоронну діяльність США, Канади, Великої Британії, країн Європейського Союзу, котрі, керуючись викликами інформаційного суспільства, суттєво вдосконалили процеси аналітичного пошуку й аналітичної діяльності на підставі реструктуризації та оптимізації потоків інформації [1, с.9].

В умовах сучасності кримінальний аналіз сформувався, як окремий міждисциплінарний напрям, що поєднує методи криміналістики, кримінології, статистики, логіки, теорії інформації та аналітичного мислення, концептуальні положення якого забезпечують системне бачення злочинної діяльності, що в свою чергу, підвищує ступінь обґрунтованості рішень у сфері кримінальної юстиції та сприяє адаптації правоохоронної діяльності до нових викликів і загроз. Основною метою кримінального аналізу є виявлення прихованих закономірностей злочинної діяльності, підтримка управлінських та процесуальних рішень у сфері кримінальної юстиції, протидія злочинності тощо.

Визначення концептуальних положень кримінального аналізу можна надати, керуючись дефініціями з наукових джерел і нормативних актів:

– сукупність систематичних аналітичних процесів, спрямованих на отримання своєчасної та достовірної інформації щодо змін у характеристиках і тенденціях злочинності з метою допомоги оперативним та адміністративним підрозділам у розподілі сил і засобів для запобігання злочинній діяльності й припинення її, допомоги в процесі розслідування;

– вивчення певних характеристик і тенденцій з метою розкриття злочинів або запобігання їм;

– визначення й розуміння (осмислення) зв’язків між кримінальною інформацією (інформацією про злочин) та іншою потенційно значимою інформацією з метою поліцейської та судової практики;

– професійна, систематична, специфічна інформаційно-аналітична діяльність, яка допомагає розкривати й розслідувати злочини або приймати управлінські рішення;

– опрацювання інформації, яка є суттєвою для керування і виступає основою в прийнятті рішень [2, с.4].

Кримінальний аналіз ґрунтується на принципі системного підходу, відповідно до якого злочин розглядається не ізольовано, а як елемент ширшої системи соціальних, економічних, психологічних, організаційних та ряду інших чинників. Комплексність, в свою чергу, забезпечується поєднанням різних

аналітичних методів і джерел. Аналітичні продукти використовуються для інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, стратегічного планування протидії злочинності, оцінки ризиків тощо.

Кримінальному аналізу притаманні, також, наступні базові принципи серед яких ключовими є:

- законність;
- об'єктивність;
- наукова обґрунтованість;
- достовірність;
- аналітична нейтральність тощо.

Дотримання цих принципів забезпечує якість аналітичних висновків і мінімізує ризики суб'єктивних помилок та упереджених інтерпретацій інформації.

Об'єктом кримінального аналізу є злочинна діяльність у всій сукупності її проявів, а також інформаційні процеси, що її супроводжують. Предметом, у свою чергу, виступають закономірності виникнення, розвитку, структурування та функціонування злочинної діяльності, а також інформаційні зв'язки між подіями, особами, об'єктами та процесами.

Методологічні засади кримінального аналізу включають сукупність загальнонаукових, спеціальних і прикладних методів, зокрема аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, моделювання, порівняння, класифікацію, статистичний аналіз, аналіз зв'язків і часових закономірностей. Використання різних методів зумовлене складністю та багатовимірністю злочинної діяльності.

Дослідники та правоохоронна література зазвичай методологію правоохоронної діяльності розкривають на основі п'яти моделей поліцейської діяльності: традиційна поліцейська діяльність (Traditional policing), соціально-орієнтована поліцейська діяльність (Community policing or Community-oriented policing), проблемно-орієнтована поліцейська діяльність (Problem-oriented policing), комп'ютерна статистична поліцейська діяльність (Computer statistics model (CompStat)) та поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою (Intelligence-led policing (ILP)) [3, с. 65].

Кожна з цих моделей має різні стратегічні цілі, сильні та слабкі сторони, і при одночасному використанні вони можуть доповнювати одна одну. Наприклад, ILP все частіше застосовується для забезпечення більш тісного зв'язку між поліцейською діяльністю та місцевим населенням, оскільки ця модель пропонує чіткі процеси, процедури комунікації та структури управління для збору, аналізу і розповсюдження даних та інформації. Інший приклад – це коли традиційна модель правоохоронної діяльності, в основі якої лежить реагування, є переважаючою, а ILP застосовується тільки для протидії серйозній та організованій злочинності. Загальною ознакою перших чотирьох вищезгаданих моделей, що найчастіше вважається слабкою ланкою у діяльності сучасних правоохоронних органів, є орієнтація на місцеві регіони та загрози [4, с. 14].

Модель поліцейської діяльності, керованої розвідувальною аналітикою, на сучасному етапі вважається найбільш ефективною, як з точки зору протидії злочинності, так і з позиції найбільш раціонального способу використання ресурсів правоохоронних органів. Поєднуючи в собі найкращі здобутки інших моделей поліцейської діяльності, ILP є найбільш пристосованою до подолання існуючих викликів і загроз у сфері боротьби зі злочинністю [5, с. 143].

Підтримуючи впровадження концепції Intelligence-Led Policing, важливість застосування в роботі правоохоронних органів кримінального аналізу, доповненого кримінальною розвідкою, підкреслюють і українські дослідники. Так, В. Мельник і В. Некрасов зазначають, що шляхом кримінального аналізу здійснюється:

1) визначення учасників кримінальних схем, зв'язків, кількості та характеру контактів;

2) визначення джерел та напрямів фінансових потоків, інших матеріальних об'єктів;

3) визначення механізму організації злочинної діяльності, підґрунтя функціонування кримінального явища;

4) оцінка ризиків, загроз, можливих збитків, вразливостей для прийняття управлінських рішень [6].

Доповнювати цей процес повинна кримінальна розвідка, яка сприяє:

1) визначенню джерел інформації та слідів злочину, до яких немає вільного доступу або відсутня можливість отримати такий доступ у гласний спосіб;

2) отриманню ґрунтовної інформації про: об'єкт, відносно якого є обґрунтовані підозри щодо причетності до злочину; ієрархічну побудову ОЗУ, специфіку та характеру їх діяльності, розгалужену кримінальну інфраструктуру.

3) нейтралізації діяльності окремих ОЗУ, руйнування кримінальних технологій [6].

Системне впровадження інструментів кримінального аналізу в правоохоронну практику створює підґрунтя для оптимізації діяльності оперативних підрозділів, сприяє адаптації правоохоронної діяльності до нових викликів та загроз що, в свою чергу, підвищує ступінь обґрунтованості рішень в сфері кримінальної юстиції.

Література:

1. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.

2. Гончарук О.М., Ісмайлов К.Ю. Кримінальний аналіз у системі правоохоронних органів України: поняття, мета й завдання. Правовий часопис Донбасу, № 2 (83). С. 3-9.

3. Користін О.Є. Сучасні моделі правоохоронної діяльності. Юридична наука: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 30 лист. 2017 р.) /Нац. Акад. внутр. справ. Київ, 2017.С. 65-66.

4. Керівництво ОБСЄ з поліцейської діяльності на основі оперативних даних та інформації. Серія публікацій ДТНУ/ОСВПД. Вип. 13. Відень, 2017. 104

с. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/9/357211.pdf (дата звернення: 18.01.2026).

5. Моца В.В. Теоретико-методологічні засади використання кримінального аналізу оперативними підрозділами правоохоронних органів України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. Серія Право. Випуск 73: частина 2. С. 141-147.

6. Мельник В., Некрасов В. Фінансова безпека. Коли твій ворог – багатший за транснаціональні корпорації. URL: https://blogs.korrespondent.net/blog/business/3946330/ (дата звернення: 18.01.2026).

7. Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 29.12.2019
№ 1354. URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-kriminalnogo-analizu (дата звернення: 18.01.2026).

Вуйма А.Г.,
доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1,
Олексин Д.Ю.,
курсант навчальної групи ННІ-2-23-302,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Вінниця, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України актуалізувала перед правоохоронними органами нові виклики щодо документування та розслідування злочинів. В умовах активних бойових дій, окупації населених пунктів і масштабних руйнувань особливого значення набуває застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів, зокрема задля збереження слідової інформації, її фіксації та вилучення для подальшого використання у цілях забезпечення правосуддя.

Документування злочинів за сучасних умов вимагає не лише процесуальної грамотності, а й технічної точності. Відповідно до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в законний спосіб, тому правильне використання фото-, відео- та аудіофіксації стає обов'язковим компонентом діяльності слідчого [1]. Саме у роботі зі слідами найчастіше і використовуються науково-технічні (техніко-криміналістичні) засоби, обізнаність про технічні характеристики яких і визначає вагомою мірою результативність їхнього застосування представниками сторони обвинувачення.

До перспективних сучасних техніко-криміналістичних засобів ми відносимо: оптико-електронні прилади, безпілотні літальні апарати, 3D-сканери місця події і цифрові експертні комплекси, що дозволяють створювати високоточну візуалізацію об'єктів і територій, що були місцем вчинення воєнних злочинів, комп'ютерна техніка, що використовується при роботі з цифровими слідами, поліграф, мобільні лабораторії, зокрема для проведення ДНК-аналізу та ін. Так, зокрема, установлення напрямків ударів по цивільних об'єктах, фіксація елементів боєприпасів, реконструкція розташування воронок та уламків артилерійських систем, а також доказування факту застосування касетних боєприпасів у Миколаєві, Харкові чи Краматорську здійснювалось саме із залученням цих технічних систем. Аналіз супутникових знімків дозволив відтворити хронологію руйнування Маріуполя, зокрема драматичного театру, пологового будинку та житлових кварталів, що стало ключовим доказовим матеріалом для національних і міжнародних кримінальних проваджень. Відтак застосування сучасних науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій не лише полегшує аналіз обставин, що

підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а і сприяють отриманню та фіксації достовірних доказів.

Вагомість значення окреслених та інших науково-технічних засобів також полягає в тому, що у більшість із них упроваджені цифрові технології, що сприяють обробці інформації, а це своєю чергою дозволяє створювати єдині бази даних щодо зафіксованих злочинів, їх учасників і жертв. Наприклад, інформаційна підсистема «СЛІД» покликана забезпечувати централізований облік відомостей про об'єкти, вилучені під час слідчих (розшукових) дій, у межах єдиного інформаційного простору із застосуванням сучасних цифрових технологій і телекомунікаційних засобів. Вона спрямована на інформаційно-аналітичну підтримку роботи органів поліції щодо запобігання й розкриття кримінальних правопорушень, створює можливості для встановлення релевантних зв'язків між даними, важливими для кримінального провадження, а також забезпечує обробку інформації про вилучені об'єкти, наповнення відповідних баз даних та підтримання їх у актуальному стані в межах підсистем інформаційного порталу Національної поліції України [2]. Важливу роль відіграють також мобільні комплекси техніко-криміналістичних лабораторій, які забезпечують фіксацію злочинів безпосередньо в зоні бойових дій, де необхідно діяти оперативно.

Використання таких засобів регламентується Законом України «Про Національну поліцію» [3], а також Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р. передбачено обов'язок слідчих взаємодіяти зі спеціалістами-криміналістами для використання спеціальних технічних засобів під час фіксації слідів злочину [4]. Така взаємодія є особливо важливою у зонах бойових дій, де об'єкти злочину часто знищені або перебувають під впливом зовнішніх чинників.

Аналіз сучасних досліджень щодо використання цифрових технологій для документування воєнних злочинів дозволяє виокремити чотири основні змістові напрями. Перший напрям охоплює праці, пов'язані з концептуалізацією ролі цифрових платформ як середовища для збирання, фіксації та поширення доказів воєнних злочинів [5; 6].

Другий напрям наукових напрацювань стосується технічних підходів до збирання й верифікації доказів, зокрема із застосуванням OSINT та ШІ. Алгоритми відкритої розвідки, що дозволяють визначати геолокацію подій, хронологію злочинів та джерело походження медіаконтенту. Національні практики цифрової фіксації злочинів описує. Модель залучення алгоритмів штучного інтелекту використовують для аналізу супутникових знімків, як відео так і аудіо доказів міжнародних злочинів [7].

Третій напрям наукових розвідок присвячено міжсекторальній співпраці журналістських і правозахисних структур для забезпечення юридичної придатності цифрових доказів. У монографії «Digital witness: using open source information for human rights investigation, documentation, and accountability» представлено цілісний підхід до документування воєнних злочинів, де

журналістика, OSINT-аналітика і правова експертиза взаємодіють у межах єдиної доказової стратегії [8]. Про потребу у створенні уніфікованих протоколів перевірки, зберігання і юридичного впровадження цифрових даних у процеси міжнародного правосуддя вказують багато зарубіжних науковців [9].

Четвертий напрям досліджень стосується епістемологічних та етичних вимірів цифрової журналістики й OSINT-практик під час збройних конфліктів [10].

Доповнюючи вищенаведені аспекти, слід підкреслити, що одним із ключових викликів при документуванні воєнних злочинів є фіксація біологічних слідів і людських решток у місцях масових убивств, під завалами будівель, у місцях поховань. Сучасні техніко-криміналістичні засоби – мобільні ДНК-лабораторії, портативні сканери, детектори слідів крові, лазерні прилади для виявлення мікрочасток – дозволяють зводити до мінімуму втрати важливої інформації, яка має значення для встановлення обставин геноциду, тортур чи позасудових страт [11].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що українська практика документування воєнних злочинів стала одним із найбільш технологічно розвинених прикладів сучасної криміналістичної діяльності у воєнний час. Застосування БпЛА, 3D-сканерів, мобільних ДНК-лабораторій, спектральних аналізаторів, цифрових платформ і алгоритмів OSINT не лише забезпечує високий рівень достовірності доказів, а й сприяє формуванню повноцінної доказової бази, придатної для притягнення винних до відповідальності за нормами міжнародного та національного права.

Ефективне документування воєнних злочинів неможливе без системного застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів. Їх використання забезпечує точність, об’єктивність, юридичну придатність і наукову обґрунтованість доказування, що є ключовою умовою притягнення винних осіб до відповідальності як за національним, так і за міжнародним правом. Синергія технічних інновацій, професійної підготовки слідчих і міжсекторальної співпраці формує основу сучасної моделі документування воєнних злочинів в Україні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами) // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 05.12.2025).

2. Автоматизована інформаційно-довідкова система «Інспектор-криміналіст». URL: https://arm.navs.edu.ua/books/insp_krym/technique/forensic_technique2.html (дата звернення: 05.12.2025).

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 05.12.2025).

4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України: затв. Наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17 (дата звернення: 05.12.2025).

5. Юрченко О. А., Лисенко Т. А., Сохацький О. Ю. Роль соціальних мереж та інших цифрових платформ у комунікації під час війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. Вип. 7. №. 35. С. 990–1001. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-990-1001.

6. Вуйма А. Г. Збирання доказів в умовах цифрового простору. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки:* матер. ІІ міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 лютого 2025 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 114-115.

7. Freeman L. Weapons of war, tools of justice: using artificial intelligence to investigate international crimes. *Journal of International Criminal Justice*. 2021. Vol. 19. № 1. P. 35–53. DOI: https://doi.org/10.1093/jicj/mqab013.

8. Digital witness: using open source information for human rights investigation, documentation, and accountability / S. Dubberley, A. Koenig, D. Murray (Eds.). Oxford University Press, 2020. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Q6rDDwAAQBAJ (дата звернення: 05.12.2025).

9. Koenig A., Irving E., McDermott Y., Murray D. New technologies and the investigation of international crimes: An introduction. *Journal of International Criminal Justice.* 2021. Vol. 19. № 1. P. 1–7. DOI: https://doi.org/10.1093/jicj/mqab040.

10. Kotišová J., van der Velden L. The affective epistemology of digital journalism: emotions as knowledge among on-the-ground and OSINT media practitioners covering the Russo-Ukrainian war. *Digital Journalism.* 2025. Vol. 13. № 3. P. 378–397.

11. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. Вип. 39 (1). С. 29-38.

Капустіна М.В.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У ДОКАЗУВАННІ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві до недавнього часу було нововведенням, проте зараз цей вид доказів широко та повсюдно застосовується під час доказування у кримінальному провадженні. При чому використання цифрових доказів в доказуванні злочинів агресії не є рідкістю. Здебільшого в таких ситуаціях коли цифрові докази є майже єдиними доказами вчинення злочинів агресії РФ проти українського народу.

Так, нами було проаналізовані рішення суддів першої інстанції за статтею 437 Кримінального кодексу України «Злочин агресії» ухвалених за 2025 рік. Здійснений аналіз надає змогу стверджувати, що під час судових розглядів кримінальних проваджень за обвинуваченням осіб у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 «Злочин агресії» КК України, судами першої інстанції України були досліджені наступні цифрові докази:

- протоколи оглядів відкритих інформаційних джерел (сторінок російських інформаційних ресурсів мережі Інтернет) за міжнародним стандартом «Берклі», за результатами яких встановлено та підтверджено біографічні даних про осіб, у тому числі відомості про освіту та військову кар'єру; їх фотографії; учбову установу та її випускників; посади, які вони обіймали на період вчинення злочину; окупацію населених пунктів військовослужбовцями національної гвардії російської федерації [1];
- протоколи огляду відеороликів на сайті «Youtube», на яких зображено: мітинг мирного населення проти військових ЗС РФ, а також застосування зброї останніми для розгону акцій протесту [1]; колону російської військової броньованої техніки із маркуванням «Z», яка рухається вулицями міста Херсон [1];
- протоколи оглядів російських інформаційних ресурсів «Смотрим», «Газета.ru», «Царьград», «ГардИнфо», «Абзац» тощо [1];
- протоколи оглядів публікацій засобів масової інформації, соціальних мереж, телеграм каналів (російських і українських), в яких зафіксовано початок вторгнення військ ЗС РФ на територію України, маршрути проходження бойової техніки, види наявного озброєння та інше [1];
- протоколи оглядів речей та документів, відповідно до яких оглянуто: відеохостинг «YouTube» на якому виявлено відеосюжет про здійснення польотів до ТОТУ АР Крим; веб-сайт судових рішень РФ на якому підтверджено факти незаконних авіаперевезень відповідних осіб; офіційний сайт ПАТ «Аерофлот-

російські авіалінії» на якому виявлено його статут та положення; веб-сайти на підтвердження факту незаконних авіаперевезень; офіційний сайт Міністерства транспорту РФ [2];

- протоколи огляду загальнодоступних сервісів мережі Інтернет відповідно до яких, оглянуто веб-сайти з інформацією щодо фактів переправлення військової техніки ЗС РФ в напрямку кордонів України та окупованих територій [2];
- протоколи зняття інформації з електронних інформаційних систем, а саме отримання інформації з електронної поштової скриньки щодо вчинення злочину агресії [3].

Всі ці надані та досліджені в судових засіданнях докази суди визнали належними та допустимими, здобутими у відповідності із вимогами закону, такими, що узгоджуються між собою та доповнюють один одного, а також доводять вину обвинувачених.

Здійснений аналіз слідчої та судової практики надає підстави стверджувати, що виявлені та зафіксовані матеріали публікацій, аудіо, відеозаписи з інформаційних джерел, шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних та організаційних заходів не рідко стають об'єктами досліджень при проведенні судових експертиз для встановлення інших (ще невстановлених) обставин вчинення злочину агресії. Так, при розслідуванні зазначеної категорії злочинів були проведені наступні експертизи:

- експертизи звуко- та відеозапису, при проведенні яких було встановлено, що слова та фрази, які зафіксовані у декількох фонограмах з файлів, які містяться на відповідних носіях інформації промовлені однією особою;
- судово-фототехнічні, портретні експертизи та експертизи голографічних зображень, при проведенні яких було встановлено, що особа, зображена на фрагменті першого відеофайлу та особа зображена на фрагменті другого відеофайлу є одна і та ж особа;
- комплексні судово-комп'ютерно-технічні експертизи та експертизи відео та звукозапису, при проведенні яких підтверджено автентичність відеозаписів (тобто те, що носії інформації містять первинні відеозаписи з камер спостереження, які не піддавались зміні чи монтажу);
- комплексні судово-фототехнічні та портретні експертизи, при проведенні яких було: ідентифіковано осіб; встановлено, що на фрагментах відеозаписів, зображені ідентифіковані особи, які здійснили умисні вбивства цивільних осіб з автоматичної вогнепальної зброї; встановлено осіб, з числа військовослужбовців РФ, які перебували на місці події;

Крім того, виявлені та зафіксовані матеріали публікацій, фотографії, аудіо, відеозаписи з інформаційних джерел в залежності від потреб досудового розслідування використовувалися при проведенні такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення особи для впізнання.

Список використаних джерел

1. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 15.09.2025 р. Справа №766/16278/24 н/п 1-кп/766/195/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130314259
2. Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 02.10.2025 р. Справа № 759/863/23 пр. № 1-кп/759/278/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130695210
3. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 05.11.2025 р. Справа № 761/8906/24 Провадження №1-кп/761/2121/2025 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131611952

Міхальов С.Ю.,
аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна

ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Сучасний розвиток криміналістики засвідчує зростання уваги до проблем, пов'язаних із типізацією тактичних операцій для окремих категорій кримінальних правопорушень. З огляду на ускладнення форм і механізмів терористичної діяльності, особливої актуальності набуває питання створення науково обґрунтованих тактичних операцій, орієнтованих на розслідування злочинів, пов'язаних із фінансуванням тероризму. У цьому контексті тактичні операції розглядаються як адаптивні інформаційні моделі, що дають змогу оптимізувати процес доказування та забезпечити ефективне розв'язання типових тактичних завдань, які виникають під час досудового розслідування.

У науковій літературі сформувалися різні підходи до визначення сутності тактичних операцій. Одні дослідники трактують їх як алгоритм чи програму дій слідчого, спрямованих на подолання певної слідчої ситуації [1, с. 179], інші – як узагальнену модель, що відображає властивості й специфіку механізму вчинення того чи іншого виду злочинів [2, с. 88]. Незважаючи на різні термінологічні підходи, більшість учених погоджується, що тактичні операції є відповіддю на повторювані слідчі ситуації, у межах яких типізована сукупність дій дозволяє забезпечити ефективність розслідування.

Під час розслідування фінансування тероризму необхідність застосування таких операцій зумовлена складністю доказування, багаторівневістю злочинної діяльності, залученням фінансових інститутів, використанням прихованих каналів руху коштів, цифрових інструментів та міжнародних фінансових мереж. Це вимагає від слідчих застосування не поодиноких тактичних прийомів, а цілісних структурованих комплексів дій, у межах яких узгоджуються слідчі, оперативно-розшукові, фінансово-економічні та аналітичні заходи.

З огляду на відмінність фінансування тероризму від традиційних насильницьких злочинів, тактичні операції у цій сфері мають ураховувати особливості фінансової документації, специфіку руху активів, потребу в негласних заходах, міжнародну кооперацію та застосування спеціальних знань. У цьому контексті тактичні операції доцільно розглядати не як універсальні конструкції, а як типові моделі, прив'язані до слідчих ситуацій, що виникають у справах про фінансування тероризму. Кожна така модель повинна включати тактичне завдання, його мету, визначене коло учасників (слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, експерти фінансового моніторингу), а також систему слідчих і негласних дій.

Під час розслідування фінансування тероризму найбільш характерними тактичними завданнями є встановлення джерел походження коштів, визначення

механізмів їх переміщення, документування взаємозв'язків між суб'єктами фінансових схем, блокування активів, а також виявлення ознак участі осіб у діяльності терористичної організації. Вирішення таких завдань потребує побудови комплексних тактичних операцій. Наприклад, операція, спрямована на документування фінансового сліду, може включати огляд і виїмку фінансових документів, аналіз електронних систем обліку, призначення фінансово-економічних експертиз, отримання інформації від банків та інших установ, а також проведення негласних заходів для встановлення прихованих каналів передачі коштів.

Другою ключовою тактичною операцією є встановлення кола співучасників злочину [3, с. 29-33]. Вона охоплює аналіз комунікацій, встановлення зв'язків учасників фінансових схем, документування їх контактів із терористичними структурами, а також застосування оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, що виступають посередниками у передачі активів. Під час проведення таких операцій особливу роль відіграє використання інформаційно-аналітичних систем фінансового моніторингу та взаємодія з міжнародними партнерськими інституціями.

У справах про фінансування тероризму важливо також своєчасно застосовувати тактичні операції, пов'язані з блокуванням активів та запобіганням їх подальшому переміщенню. Ці операції передбачають оперативне накладення арешту на кошти й інше майно, заморожування активів відповідно до законодавства, збір інформації з метою недопущення їх виведення за межі юрисдикції України, а також негласні заходи щодо виявлення додаткових джерел фінансування.

Впровадження типових тактичних операцій у практику розслідування забезпечує не лише методичну підтримку слідчих, але й сприяє підвищенню ефективності взаємодії між правоохоронними органами. Це особливо важливо для справ, пов'язаних із фінансуванням тероризму, оскільки вони вимагають координації між поліцією, спецслужбами, фінансовою розвідкою, банківськими установами, міжнародними структурами та експертними підрозділами. Належне інформаційне наповнення тактичних операцій є критично важливим, адже лаконічне позначення операції без її структури та алгоритму дій не забезпечує практичної користі під час розслідування складних фінансових злочинів.

У цьому контексті перспективним напрямом розвитку є інтеграція типових тактичних операцій у спеціалізовані програмні комплекси, зокрема створення окремого модуля «Тактичні операції» в системі «АРМ слідчого». Такий модуль повинен містити перевірені на практиці моделі операцій, адаптовані до конкретних видів злочинів, і враховувати слідчі ситуації, етапи досудового розслідування, тактичні завдання, а також послідовність і зміст заходів. Створення подібних інформаційних інструментів сприятиме стандартизації роботи слідчих, мінімізації ризиків помилок і підвищенню оперативності прийняття рішень.

Отже, тактичні операції під час розслідування фінансування тероризму є одним із найбільш ефективних інструментів оптимізації слідчої діяльності. Вони

забезпечують системність, передбачуваність і керованість процесів доказування, дозволяють раціонально поєднувати слідчі, оперативні та аналітичні заходи й адаптувати їх до особливостей конкретної справи. Типізація таких операцій створює можливість формування сучасних криміналістичних методик, що базуються на науково обґрунтованих моделях організації та проведення тактичних операцій, і тим самим підвищує ефективність державної системи протидії терористичній діяльності.

Література:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз. Харків: Харьков юридичний, 2007. 432 с.

2. Варцаба В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи): монографія; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Гриф, 2004. 188 с.

3. Курман А. В. Тактичні операції при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2003. Вип. 22. С. 29-33.

Неділько Я.В.,
доктор філософії в галузі права, асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ГУМОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кожної людини є почуття гумору. Ми використовуємо його скрізь: у побуті — для спілкування з друзями; у психології — для зняття емоційної напруги; у мистецтві — як професійний інструмент, пов'язаний із жартами тощо. Проте, чи існує місце для гумору у кримінальному провадженні?

На перший погляд, сфера кримінальної юстиції виключає будь-яку несерйозність. Однак, аналіз реальних судових рішень доводить: гумор у кримінальному провадженні існує і його роль значно глибша, ніж просто як тактичний прийом застосований суб'єктом розслідування.

Однією з функцій гумору є його здатність впливати на встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Судова практика свідчить, що дії, вчинені «заради жарту», можуть суттєво змінити ступінь тяжкості кримінального правопорушення або пом'якшити покарання.

Наприклад, у вироку Голованівського районного суду Кіровоградської області (справа № 1-91/11) зазначається, що обвинувачений 1 квітня, у «День сміху», викрав автомобіль знайомого, щоб сховати його і розіграти власника. Суд, спираючись на висновки психологічної експертизи, де однією з ознак була схильність обвинуваченого до «позерства та жартів», кваліфікував це не як корисливий злочин, а врахував мотив «розіграшу» як обставину, що істотно знижує ступінь тяжкості. Як наслідок, суд звільнив особу від відбування покарання з випробуванням [1].

Інший аспект — лінгвістичний гумор як доказ відсутності умислу на збут наркотичних засобів. У вироку Соснівського районного суду м. Черкаси (справа № 712/8061/24) суд дослідив домашнє відео, де обвинувачений жартома називав кущі конопель «моїми ялинками». Ця лагідна, гумористична метафора стала одним із доказів того, що особа вирощувала рослини для власного вжитку (як «садівник»), а не як наркодилер для збуту. Це стало однією з підстав перекваліфікації діяння з особливо тяжкого злочину (ст. 307 КК) на менш тяжкий (ст. 309 КК) [2].

Водночас, у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності гумор може набувати зловісного відтінку. Аналіз матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій показує, що злочинці використовують жарти як кодову мову.

У вироку Деснянського районного суду м. Чернігова (справа № 728/2689/16-к) зафіксовано телефонну розмову членів банди, які планували повторний напад на літніх людей. Один із учасників з «гумором» запропонував: «з'їздити до тих дідів… дізнатися, як у них здоров'ячко» [3]. На нашу думку, цей цинічний жарт можна розцінювати як прямий доказ планування злочину,

стійкості злочинної групи та особливої зухвалості обвинувачених. Тут гумор виступає як одна із ознак характеристики особи.

Схожий аспект прослідковується й у іншому провадженні. Так, у вироку Дніпровського районного суду м. Києва (справа № 755/20688/19), свідки зазначали, що обвинувачений мав «вульгарний гумор» та жарти сексуального характеру [4]. Це стало важливою характеристикою психологічного портрета злочинця, вказуючи на його цинізм, що передував вчиненню тяжкого злочину.

Варто зазначити, що гумор фігурує у вироках і як позитивна соціальна характеристика. У справі про крадіжку в школі (вирок Компаніївського районного суду Кіровоградської області, справа № 391/799/17) суд, обираючи міру покарання неповнолітній, врахував шкільну характеристику, де зазначалося, що учениця «має почуття гумору» [5]. У цьому контексті гумор розглядався як ознака соціальної адаптованості, комунікабельності та психічного здоров'я, що сприяло призначенню більш м’якого покарання.

Крім цього, гумор може змінювати сприйняття особи небезпечної ситуації. У вироку Криничанського районного суду Дніпропетровської області (справа № 178/1356/23) описано випадок, коли дружина обвинуваченого повідомила знайомій про наявність у будинку гранат. Свідок «відреагувала з гумором» і не сприйняла інформацію серйозно [6]. Як наслідок, небезпека була проігнорована. Це демонструє, як комунікативна функція гумору може блокувати сприйняття реальної загрози.

Можна прослідкувати й інші випадки використання гумору. Наприклад, сторона захисту використовує гумор як лінія захисту, яку суди, однак, критично відкидають.

У справі про пограбування банку (вирок Шевченківського районного суду м. Києва, справа № 1-1862/11) водій стверджував, що коли його пасажири одягли маски, він сприйняв це як «якийсь гумор». Суд назвав такі показання такими, що «суперечать здоровому глузду та спрямованими на уникнення відповідальності за скоєний ним злочин» [7].

Аналогічна ситуація зафіксована у наведеній вище справі про організовану групу (№ 728/2689/16-к), де співучасник також намагався виправдати свою участь нерозумінням серйозності ситуації через сприйняття її як жарту. Судова практика чітко зазначає: посилання на гумор не звільняє від відповідальності за співучасть у тяжких злочинах.

Існують судові справи, де у судовому рішенні також можна простежити застосування гумору вже суддями. Так, у вироку Малиновського районного суду м. Одеси [8] наявний креативний підхід до покарання. Двом молодикам, які вчинили крадіжку магнітол (що саме по собі виглядало трагікомічно через залишені на місці злочину документи), суд призначив покарання у вигляді читання творів Марка Твена («Пригоди Тома Сойєра») та Джека Лондона. У цьому рішенні простежується «судова іронія»: замість ізоляції від суспільства суддя використав літературу як засіб «лікування» інфантильності та розвитку особистості. Це приклад того, як гумор та нестандартний підхід сприяють гуманізації правосуддя.

Проведене дослідження судової практики доводить, що гумор не є позаправовим явищем. У залі суду він може трансформуватися з емоційної категорії в юридичний факт. Він слугує маркером психологічного стану, інструментом конспірації злочинців та навіть методом виправлення засуджених. Отже, вважаємо за доцільне і далі проводити дослідження гумору у кримінальному провадженні.

Література

1. Вирок Голованівського районного суду Кіровоградської області від 28 жовтня 2011 року у справі № 1-91/11. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/19117180 (дата звернення 28.11.2025).
2. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 02 жовтня 2024 року у справі № 712/8061/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122049156 (дата звернення 28.11.2025).
3. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 09 червня 2020 року у справі № 728/2689/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89723093 (дата звернення 28.11.2025).
4. Вирок Дніпровського районний суду м. Києва від 30 березня 2023 року у справі № 755/20688/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109914610 (дата звернення 28.11.2025).
5. Вирок Компаніївського районного суду Кіровоградської області від 13 березня 2018 року у справі № 391/799/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72713734 (дата звернення 28.11.2025).
6. Вирок Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2024 року у справі № 178/1356/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117299057 (дата звернення 28.11.2025).
7. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 07 червня 2012 року у справі № 1-1862/11. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/24860625 (дата звернення 28.11.2025).
8. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 20 жовтня 2021 року у справі № 521/4558/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100432616?fbclid=IwAR0CwuI-RLO1uE2f40j0vgBSzsTG0eA6zZkvlFLhYLinUdu2_1pu8_tt6Kk (дата звернення 28.11.2025).

Попович М.В.,
PhD (доктор філософії),
асистент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м.Чернівці, Україна

НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК: ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Інститут обшуку є одним із ключових інструментів кримінального процесу, що дозволяє правоохоронним органам отримувати докази для розслідування кримінальних правопорушень. Водночас ця слідча дія є найбільш чутливою з точки зору втручання у приватне життя особи, адже стосується фундаментальних прав, гарантованих статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливу увагу в сучасній доктрині приділяють проблематиці «невідкладного обшуку», який проводиться без попереднього дозволу слідчого судді. Відповідно до ст. 233 КПК України, ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті, а саме: слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 КПК [1].

Саме ця процедура стала предметом розгляду Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Корнієць та інші проти України». Події стосувалися кримінального провадження щодо корупційного правопорушення, розпочатого у червні 2015 року. Слідчі органи здійснили невідкладний обшук житла співробітника прокуратури, вилучивши значну кількість документів та особистих речей. Наступного дня суд ретроспективно санкціонував проведену слідчу дію, при цьому рішення не підлягало апеляційному оскарженню.

Позиція ЄСПЛ по даному випадку. Європейський суд визнав, що:

- проведення невідкладного обшуку без належного судового контролю;

- відсутність участі особи у процедурі легалізації;

- позбавлення права бути почутим та ознайомленим із матеріалами справи

- є порушенням статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Суд застосував традиційний триступеневий тест: відповідність закону, наявність законної мети та необхідність у демократичному суспільстві. У даній справі було встановлено порушення першого критерію — «відповідно до закону». ЄСПЛ наголосив, що законодавство має бути доступним і передбачуваним. В українському КПК відсутні достатні гарантії від свавільного втручання держави, зокрема:

- немає попереднього судового контролю;

- рішення про проведення обшуку ухвалюють виключно правоохоронні органи;

- відсутня процедура апеляційного перегляду;

- особа не може брати участь у легалізації невідкладного обшуку.

Таким чином, більшість невідкладних обшуків у чинній редакції КПК суперечать вимогам Конвенції. Законна мета та необхідність у демократичному суспільстві . Хоча ЄСПЛ у справі «Корнієць» не аналізував ці критерії, практика Суду свідчить, що метою втручання може бути лише запобігання злочинам, захист здоров'я чи прав інших осіб. Відшукання доказів як самостійна мета не відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Принцип пропорційності вимагає, щоб втручання було виправданим і збалансованим між суспільними інтересами та правами особи.

Варто зазначити, що надмірне обмеження інституту обшуку може зашкодити ефективності кримінального провадження. Водночас відсутність належних гарантій створює ризик порушення прав людини.

Необхідними кроками є:

- забезпечення участі обшукуваної особи у процедурі легалізації невідкладного обшуку;

- запровадження апеляційного перегляду ухвал слідчих суддів щодо дозволу на обшук.

Ці зміни сприятимуть балансу між інтересами правосуддя та захистом прав людини, не створюючи перешкод для розслідування злочинів.

Практика ЄСПЛ щодо обшуків

Аналіз інших рішень Суду дозволяє окреслити загальні стандарти:

• Saber v. Norway (№ 459/18) – Суд підкреслив, що втручання у приватне життя має бути чітко врегульоване законом і передбачуване для особи [4].

• Kopp v. Switzerland (№ 23224/94) – ЄСПЛ визнав, що відсутність достатніх гарантій при обшуку та вилученні документів порушує принцип юридичної визначеності [5].

• Gutsanovi v. Bulgaria (№ 34529/10) – Суд встановив, що обшук без належного контролю та можливості оскарження є свавільним втручанням у права людини [6].

• Vinci v. France (2016) – ЄСПЛ наголосив на необхідності пропорційності та чіткого визначення предмета вилучення, особливо у випадках цифрових доказів [7].

• Kulák v. Slovakia (2025) – Суд звернув увагу на проблеми захисту професійної таємниці адвокатів при обшуках у юридичних фірмах, підкресливши важливість ex post контролю та обмеження втручання у професійну діяльність [8].

Таким чином, практика ЄСПЛ демонструє послідовну позицію: будь-яке втручання у приватне життя через обшук має бути законним, пропорційним та супроводжуватися ефективними гарантіями судового контролю.

Враховуючи наведені рішення, українське законодавство потребує:

• запровадження механізму участі обшукуваної особи у процедурі легалізації невідкладного обшуку;

• забезпечення права на апеляційне оскарження ухвал слідчих суддів;

• чіткого визначення меж і предмета обшуку, особливо у випадках вилучення цифрових даних.

Системна практика ЄСПЛ свідчить, що невідкладні обшуки без належних гарантій порушують статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Українське законодавство має бути адаптоване до європейських стандартів, щоб забезпечити баланс між ефективністю кримінального провадження та захистом прав людини. Справа «Корнієць та інші проти України» вкотре підтвердила необхідність вдосконалення національного законодавства у сфері кримінального процесу. Судова практика ЄСПЛ має стати орієнтиром для законодавця, адже лише чіткі та передбачувані правила можуть гарантувати дотримання прав людини та ефективність правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2020. 1504 с.

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Корнієць та інші проти України» URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-244003"]} (дата звернення: 29.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.11.2025).

4. Рішення ЄСПЛ у справі Saber v. Norway (№ 459/18) URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["002-13062"]} (дата звернення: 29.11.2025).

5. Рішення ЄСПЛ у справі Kopp v. Switzerland (№ 23224/94) URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-58225"]} (дата звернення: 29.11.2025).

6. Рішення ЄСПЛ у справі Gutsanovi v. Bulgaria (№ 34529/10) URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-110449"]} (дата звернення: 29.11.2025).
7. Рішення ЄСПЛ у справі Vinci v. France (2016) URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-159179"]} (дата звернення: 29.11.2025).
8. Рішення ЄСПЛ у справі Kulák v. Slovakia (2025) URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":["001-242532"]} (дата звернення: 29.11.2025).

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІД ЧАС ВІЙНИ»

Глушкова Д.В.
Доктор філософії, доцент кафедри правоохоронної
Діяльності навчально-наукового інституту №5
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна

ПТСР І КРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОСЛУЖБОВЦІВ. РИЗИКИ, ПРОФІЛАКТИКА, ШЛЯХИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із найпоширеніших психологічних наслідків участі у бойових діях. В умовах повномасштабної війни в Україні рівень тривалого бойового стресу, повторних травматичних подій та деривaційних факторів збільшився, що безпосередньо впливає на психологічний стан військовослужбовців як під час виконання завдань, так і після демобілізації. Сучасні кримінально-психологічні дослідження свідчать про те, що сам ПТСР є причиною злочинної поведінки, а сукупність нейропсихологічних змін, емоційних порушень, соціальних чинників та дефіциту підтримки.

ПТСР пов'язаний із підвищеною імпульсивністю, труднощами у регуляції емоцій, надмірною збудливістю, а також феноменом «бойової готовності», за якого організм продовжує функціонувати у режимі постійної загрози. Це може сприяти виникненню агресивних реакцій у побутових конфліктах, порушення громадського порядку, вчиненні насильницьких чи майнових злочинів. Окремі українські судові кейси демонструють, що у військовослужбовців із вираженими бойовими травмами частіше фіксується конфліктність, гіперактивність на шум, порушення сну та зловживання алкоголем як способом самолікування. У поєднанні з соціальними стресорами – втратою роботи, фінансовою нестабільністю, сімейними проблемами – ці фактори можуть збільшувати кримінальні ризики 1.

Психологічний механізм виникнення девіантної поведінки при ПТСР пояснюється декількома ключовими елементами. По-перше, це дисфункція системи «загроза-безпека»: людина постійно очікує нападу, неправильно інтерпретує нейтральні стимули як небезпечні, що провокує передчасні оборонні (часто агресивні) реакції. По-друге, травматичні флешбеки та емоційні спалахи можуть призводити до вчинення дій без усвідомленого контролю. По-третє, бойова адоптація формує специфічні навички виживання, що корисні на фронті, але можуть бути дезадаптивними у мирному середовищі, наприклад толерантність до насильства, схильність до ризику чи звичка діяти в умовах «правил війни» 2.

Не менш важливим фактором є вторинна травматизація, з якою стикаються військові, що виконують завдання на напрямах з високим рівнем втрат, а також безпосередні свідки загибелі побратимів. Дослідження показують, що така форма

травми підвищує ризики депресії, суїцидальних тенденцій і саморуйнівної поведінки – від зловживання психоактивними речовинами до ризикованих або протиправних дій.

Профілактика кримінальних ризиків у військовослужбовців із ПТСР потребує комплексного підходу. На рівні військових частин важливими є регулярні психологічні оцінки, рання діагностика стресових розладів, кризові інтервенції після тяжких бойових епізодів та доступ до кваліфікованої психотерапевтичної допомоги. Ефективними методами довели себе когнітивно-поведінкова терапія, EMDR-підхід, групова терапія побратимства та програми тренування емоційної регуляції. Значну роль відіграє командир як носій культури психологічної підтримки: стигматизація звернення по допомогу різко збільшує ймовірність прихованих розладів, що переростають у дезадаптивні форми поведінки.

У період демобілізації проблемним є різкий перехід від бойового життя до мирного середовища, де відсутні звичні моделі взаємодії, структурованість та субординація. Військовослужбовці нерідко стикаються з кризою ролі, відсутністю сенсу, труднощами відновлення сімейних стосунків. Саме тому програми ресоціалізації повинні включати психологічну підтримку, супровід сімей, навчання навичкам саморегуляції, професійну переорієнтацію, а також юридичні консультації з питань правового статусу та соціальних гарантій 3.

Український досвід доводить, що мультидисциплінарна модель (психолог + юрист + соціальний працівник + сімейний консультант) є найбільш ефективною. Наприклад, робота ветеранів-менторів значно знижує відчуття ізоляції та сприяє зменшенню ризикованих поведінок. Важливим компонентом є залучення громад, де живуть ветерани: підтримка місцевих центрів, програм реабілітації, спортивних і освітніх проєктів створює середовище, яке компенсує стресові фактори й запобігає формуванню криміногенної поведінки.

Таким чином, ПТСР під час війни не є самостійною та прямою причиною злочинів, але у поєднанні з нервово-психологічною виснаженістю, соціальними проблемами та відсутністю підтримки може створювати умови для девіантних проявів. Ефективна профілактика потребує системного підходу, що включає ранню діагностику, професійну терапію, роботу з сім'єю, комплексну ресоціалізацію та чіткі державні програми реінтеграції військовослужбовців. Запровадження таких заходів має стати пріоритетом у період війни та після її завершення, оскільки вони одночасно захищають ветеранів, їхні родини та суспільну безпеку загалом.

Література:

1. ПТСР: все, що необхідно знати — причини, симптоми та лікування. ГМК-Альянс. URL: https://gmka.org/uk/articles/ptsr-vse-shho-neobhidno-znaty-prychyny-symptomy-ta-likuvannya/ (дата звернення 24.11.2025)
2. Матеріали конференції ЦІПО ННІМП УМО (травень 2024 року). Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743249/1/Матеріали_конференції_ЦІПО_ННІМП_УМО_травень_2024.pdf (дата звернення 24.11.2025)

3. Повернення з війни : монографія. Полтавський університет економіки і торгівлі, 2025. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Повернення-з-війни-монографія.pdf (дата звернення 25.11.2025)

СЕКЦІЯ «СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД»

S. Benthaus,
European Training Centre for Active Forensic Expertise (ETAF), Germany
M. Garazdiuk,
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine
I. Kozhokar,
Scientific Research Institute of Forensic Expertise in Chernivtsi region, Chernivtsi, Ukraine

DISASTER VICTIM IDENTIFICATION IN ARMED CONFLICT: THE UKRAINIAN EXPERIENCE IN BUILDING A SUSTAINABLE FORENSIC CAPACITY

The full-scale armed conflict in Ukraine, ongoing since February 2022, has resulted in thousands of civilian and military casualties, as well as a significant number of missing persons. The scale of human loss, combined with the complexity of recovering bodies from combat zones, mass graves, and heavily contaminated environments, has created an unprecedented challenge for the Ukrainian forensic community. In response, in September 2023, a unique humanitarian forensic medical initiative was created at the Bukovina State Medical University in Chernivtsi - the first training course in Ukraine for specialized teams on the identification of natural disaster victims. This initiative represents a paradigm shift in the national approach to disaster victim identification, moving from episodic casework to the development of a sustainable, nationally owned forensic capacity grounded in international standards and adapted to the realities of modern warfare.

The core philosophy of the Ukrainian DVI project is rooted in the principle that every deceased individual has the right to an identity. This is not merely a technical or legal obligation but a humanitarian imperative. The initiative is built upon a multidisciplinary cooperation model that unites forensic pathologists, anthropologists, criminalists, police investigators, and psychologists. The objective extends beyond identification to include the restoration of dignity, the facilitation of dignified burials, and the provision of closure to families. In this sense, the DVI mission is simultaneously forensic, humanitarian, and social.

A defining feature of the capacity-building effort is the strategic partnership with the European Training Centre for Active Forensic Expertise from Germany. ETAF's guiding philosophy – that theoretical knowledge alone is insufficient and that implementation in practice is what truly matters during a disaster – has shaped the training curriculum into a program emphasizing realism, teamwork, and adaptability. Unlike traditional forensic training, which often focuses on individual specialists, this program trains entire interdisciplinary teams to operate as a single integrated mechanism. Training scenarios utilize specialized mannequins and ethically sourced human donors to simulate conditions of mass disasters, including fragmentation, burning, and decomposition. Exercises are conducted not only in lecture halls but also

on specially equipped grounds that replicate real-world disaster sites. Moreover, rather than imposing rigid foreign templates, the program adapts international DVI standards, particularly INTERPOL protocols, to Ukrainian legislation, cultural specificities, and the unique forensic challenges posed by active combat zones.

The evolution of this training initiative is reflected in two landmark masterclasses. The first, titled "The Right to Identity" and held in autumn 2023, established the ethical and professional foundation for DVI work in Ukraine. It brought together leading experts from Germany, Italy, and the International Commission on Missing Persons, signaling international recognition of Ukraine's forensic efforts. The second masterclass, conducted in March 2024, represented a significant leap forward. With participation from six European countries – Spain, Belgium, the United Kingdom, Poland, Bulgaria, and Germany – the training shifted from theoretical lectures to full-immersion, scenario-based exercises. Participants engaged in simulated excavations, on-site triage, evidence recovery, and post-mortem examinations under conditions closely resembling real combat and disaster environments.

DVI operations in active war zones differ fundamentally from traditional disaster responses. The forensic team must operate under continuous threat while simultaneously fulfilling both humanitarian and evidentiary functions. In the context of armed conflict, a human body is not only a victim to be identified but also evidence of a crime. The DVI team must therefore establish the cause and manner of death, ensure the chain of custody for all evidentiary material, and coordinate closely with police and crime scene investigation units for sample collection and documentation. A standardized methodology is applied during body recovery operations, including the use of search plans adapted to terrain and threat levels, differentiation between human and non-human remains, proper labeling with unique INTERPOL file numbers, and careful body management and packaging, particularly in cases of highly fragmented remains. The re-association of remains is performed only by authorized forensic experts, with meticulous documentation if re-association is conducted at the mortuary rather than at the scene.

Occupational health and safety considerations are integrated into all operational phases; body bags are marked with clear warnings regarding hazards such as sharp objects, insect contamination, or excessive weight, and continuous risk assessments are conducted to identify threats including unexploded ordnance, booby traps, chemical and biological agents, and radiological contamination.

Triage procedures are organized in two distinct phases. At the scene, initial assessment focuses on hazard identification and the categorization of remains, with priority given to those with high potential for primary identification methods. Each set of remains is assigned a unique INTERPOL number at this stage. In the post-mortem phase, examination priority is given to remains with intact friction ridge skin, dental structures, or medical implants bearing unique serial numbers. Fragmented remains are processed separately in accordance with established INTERPOL guidelines.

The three internationally recognized primary identifiers – fingerpint analysis, comparative dental analysis, and DNA profiling – form the methodological backbone of the Ukrainian DVI process. However, the realities of the conflict necessitate a

flexible and context-aware application of these methods. DNA profiling is the most powerful tool for identification, but its utility is contingent upon the availability of reference samples. In cases where no close relatives exist, the individual grew up in an orphanage, or no missing person report has been filed, DNA analysis becomes invalid. This gap must be compensated by other primary methods. Ukraine possesses a million-strong automated fingerprint identification system database, including records of amnestied individuals who later served in the Armed Forces. In cases where DNA reference samples are unavailable, fingerprint comparison offers a rapid and reliable alternative. Furthermore, the combined use of DNA and fingerprint analysis strengthens the statistical weight of identification and reduces doubt among relatives. Specialized protocols have been developed for the restoration of papillary patterns in mummified or decomposed remains.

Secondary identifiers – including personal descriptions, medical findings, clothing, and property – serve to support primary identification. However, the collection of ante-mortem data must be approached with caution. Information obtained from family and friends may be subjective or incomplete. Whenever possible, data should be verified through official sources such as hospitals, military records, insurance documents, and prison registries. The role of social media as a source of photographic reference, including selfies and images of distinctive clothing, is increasingly recognized, though it requires rigorous validation.

DVI operations in Ukraine are conducted within a sovereign legal framework. International forensic teams operating in the country must adhere to local legislation and demonstrate objectivity and self-restraint. The Ukrainian DVI model emphasizes full compliance with INTERPOL disaster victim identification guidelines while respecting national legal procedures and cultural norms regarding the handling of the dead. This dual commitment to international standardization and national specificity ensures that the results of identification efforts are recognized both domestically and internationally.

In conclusion, the establishment of a permanent DVI training center at Bukovinian State Medical University would represent a fundamental transformation in Ukraine's forensic humanitarian response. By integrating international standards with local expertise, fostering interdisciplinary teamwork, and emphasizing realistic, ethics-compliant training, Ukraine is building a sustainable, nationally owned DVI capacity. This initiative not only addresses the immediate needs of conflict-related death investigation but also lays the groundwork for future disaster preparedness. In the words of the project's founding motto: "We all respect the rights of human remains. We defend the right of the dead to have an identity."

Keywords: Disaster Victim Identification, DVI, forensic medicine, armed conflict, Ukraine, INTERPOL, fingerprint identification, DNA, humanitarian forensics

References:

1. INTERPOL General Secretariat. INTERPOL DVI Guide. 5th ed. Lyon: INTERPOL; 2023. Available from: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI
2. *Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994р. № 4038-XII [Інтернет]. 1994* [оновлено 2025 Січ 1; цитовано 2025 Груд 10]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text
3. de Boer HH, Blau S, Delabarde T, Hackman L. The role of forensic anthropology in disaster victim identification (DVI): recent developments and future prospects. Forensic Sci Res. 2018;4(4):303-15. doi: http://doi.org/10.1080/20961790.2018.1480460 PMID: 32002489; PMCID: PMC6968550.

Батицький В.В.,
судовий експерт групи досліджень у сфері інформаційних технологій,
Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України,
м. Чернігів, Україна

ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ ПРЯМИХ ЗАКЛИКІВ

На сучасному етапі розвитку Україна активно протидіє збройному, політичному та інформаційному конфліктам, безпосередніми учасниками яких є політичні та соціальні суб'єкти, засоби масової інформації (ЗМІ). У ЗМІ висвітлюють різноманітні статті, репортажі, події, висловлюють думки з приводу суспільно-політичної ситуації в країні. Найчастіше такі повідомлення містять структурні компоненти, що за своєю формою вираження є спонукальними конструкціями, вираженими у формі закликів. Встановлення смислового змісту закликів є об'єктом лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень писемного мовлення.

Бурхливий розвиток вищезазначених експертиз зумовлений нагальними суспільними потребами, які сприяють розвитку її наукової основи та поглибленому дослідженню предмета та об'єкта.

Найбільш повним та обґрунтованим в лінгвістиці вважаємо тлумачення заклику А.М. Барановим, відповідно до якого, заклик – це мовленнєвий акт, що звернений до адресата з метою спонукати його виконати деяку дію або сукупність дій, що усвідомлюються як важлива частина суспільно значущої діяльності, що сприяє досягненню деяких ідеалів, або спонукати адресата враховувати у своїй повсякденній поведінці ці ідеали, причому мовець та адресат є політичними суб'єктами або їх представниками, а сам мовленнєвий акт розглядається як частина суспільно-політичної комунікації.

Особливістю типового мовленнєвого акту заклику є те, що він обов'язково має бути пов'язаним із суспільно-важливою діяльністю та сприяти досягненню поставлених завдань, адже однією з головних складових мовленнєвого акту заклику є умова успішного здійснення цих дій. На відміну від інших спонукань, заклик не потребує негайного виконання і, найпевніше, є рекомендацією для поведінки, базованої на тих чи тих морально-етичних, ідеологічних, ціннісних категоріях.

Відтак, *прямий заклик* – це найбільш радикальна і відкрита форма мовленнєвого впливу на поведінку адресата з використанням спонукальних дієслів [2]. В прямому заклику насамперед має бути адресат мовлення, тобто особа (особи), яка має виконати ту чи іншу дію. Зазвичай адресат мовлення називається у звертанні, або встановлюється контекстуально.

Ознаки вираження прямих закликів:

1. Дієслова у формі наказового способу як в однині, так і в множині, наприклад: *приєднуйся*, *вступайте*. Дуже важливим аспектом у семантиці

закликів є вид дієслова – дієслова доконаного виду відрізняються категоричністю, наприклад: *встаньте* (докон. вид), *розпочніть* (докон. вид). Недоконаний вид дієслова переводить семантику заклику в площину прохання або побажання, наприклад: *вставайте* (недокон. вид), *розпочинайте* (недокон. вид), але зберігає конотацію спонукальної дії.

2. Складені дієслова у формі наказового способу, де допоміжні слова (*починати*, *продовжувати*, *прагнути* і т. ін.) узгоджуються з підметом, зазначаючи спосіб і час дії, її бажаність, початок, тривалість чи завершення, що називають основним дієсловом, вираженим інфінітивом (*розпочинайте створювати*, *продовжуйте домагатися* та ін.).

3. Допоміжне дієслово *бути* у формі 1-ї особи множини («*Будьмо людьми!*», «*Будьмо вірними Батьківщині!*»), а також допоміжне дієслово *бути* у формі 2-ї особи однини та множини («*Будьте обережні на дорозі!*», «*Будь вірним присязі!*»).

4. Висловлювання з інфінітивною формою дієслова доконаного виду, наприклад: «*Вигнати!*», «*Знищити!*».

5. Дієслово *закликати* в 1-й особі однини чи множини теперішнього часу («*Я закликаю вас об'єднатися*», «*Ми закликаємо українців до боротьби за свободу*»).

6. Граматична форма 2-ї особи однини дієслова *давати*, а також форма *давай / давайте* («*Даєш нову владу!*», «*Давайте провчимо нашого спільного ворога!*»).

7. Прислівник *геть* вводить заклики-лозунги інклюзивної дії («*Геть Путіна!*», «*Геть окупаційну владу!*»).

8. Частка *нехай* та дієслово у формі 3-ї особи однини чи множини («*Нехай вирішує народ!*»).

9. Інфінітивні речення в поєднанні з імперативною інтонацією («*Не відступати!*»), а також назривні речення («*Свободу українським полоненим!*»).

10. Заперечні частки в поєднанні з імперативною інтонацією («*Ні кроку назад – попереду перемога!*», «*Не дозволимо наживатись на простих робітниках!*»).

11. Номіналізація. Іменник як одна з головних частин мови називає не лише особу або предмет, він також позначає дію, що «мислиться сама по собі, абстрагована від предметів (осіб), які її виконують» [1]. Номіналізація належить до трансформаційного мовленнєвого процесу перетворення слів дієслівної граматичної форми в іменникову структурну одиницю, яка зберігає семантику твірної основи. Виокремлюють кілька різновидів номіналізації: – наголошення на ключових компонентах конкретної ситуації відбувається шляхом метонімічного перенесення, коли під значенням слів *Харків*, *Донбас* мають на увазі зазначену територію або її мешканців («*Харків, вставай!*», «*Донбас, прокинься!*»); – іллокуція заклику передається через віддієслівні іменники (номіналізацію), денонативне ядро значення яких містить лексичне наповнення твірної дієслівної основи. Наприклад, іменник *мир* у певному контексті може передавати спонукання припинити бойові дії («*За мир! За Донбас!*»); –

використання прийменника *до* («*До зброї!*») – іменник *зброя* не входить до числа номіналізацій, проте як і номіналізація, представляє собою семантично більш розгорнуту ситуацію: *зброя ← хтось бере зброю і використовує її проти когось*. Значну роль у закликах цього типу відіграє імперативна інтонація.

Отож, семантико-текстуальні дослідження закликів відбуваються на основі аналізу граматичних конструкцій і певною мірою потребують глибокого лінгвального аналізу. Наведені види граматичних конструкцій з іллокуцією заклику станом на сьогодні є основними, але варто зазначити, що такий перелік не є вичерпним, оскільки лексичне й композиційне наповнення форми вираження іллокутивної сили заклику здатне змінюватися залежно від її складників і конкретної мовленнєвої (комунікативної) ситуації.

Список використаних джерел

1. Методика семантико-текстуальних досліджень висловлювань, виражених у формі закликів */ Л. В. Свиридова, Є. В. Ковкіна : Харків, ХНДІСЕ, 2018. 24 с.*

2. Ковкіна Є. В., Свиридова Л. В., Дідушок Н. Я. Семантико-текстуальні дослідження закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Клюєв, В. Ю. Шепітько та ін. Харків. Право, 2020. Вип. 22. С. 280-292.

Гараздюк М.С.
Доктор медичних наук, доцент кафедри судової медицини та медичного правознавства Буковинського державного медичного університету

Кожакарь І.Ю.
Завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Чернівецького НДЕКЦ МВС, м. Чернівці Україна
асистент кафедри кримінального права, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці Україна

КОМПЛЕКТАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ВАЛІЗИ ДЛЯ ПОСМЕРТНОГО ДАКТИЛОСКОПІЮВАННЯ

В умовах збройної агресії рф проти України криміналістична техніка та її галузеві експертні науки набувають широкого застосування для вирішення нагальних проблем та викликів, що призводить до їх переосмислення та вдосконалення. Однією із таких важливих експертних наук є дактилоскопія, що набула нового ідентифікаційного значення в умовах роботи із потоком репатрійованих невпізнаних трупів. Саме її окремий розділ по відібранню дактилоскопічних зразків з мертвих тіл, що іменується посмертною дактилоскопією, став одним із важливих стовпів ідентифікаційної роботи сьогодення. Враховуючи, що тіла репатрійованих надходять з вираженими ознаками пізніх трупних змін, такими як гниття, муміфікація та сапоніфікація (жировіск) [1, с. 179], або із відсутністю окремих частин тіл, відбір дактилоскопічної інформації ускладнений або за відсутності кистей рук взагалі неможливий. Але, незважаючи на проблемність таких досліджень, посмертна дактилоскопія як один із важливих видів криміналістичних досліджень забезпечує свій стабільний відсоток ідентифікації невпізнаних трупів. У чому можна пересвідчитись за результатами робіт спільних ідентифікаційних груп в Чернівецькій області (див. зображення 1 та 2).

Зображення 1

Статистика опрацювання тіл з наявними кистями станом на 24.10.2025 в кількісному та процентному виглядах

Зображення 2

Наявність дактилоскопічних обліків в автоматизованому вигляді дозволяє при отриманні навіть неповних дактилоскопічних карт (за відсутністю пальців чи однієї з кистей) з невпізнаних тіл провести їх перевірку та встановити особу невпізнаного тіла.

У ході таких перевірок за проміжним підсумком робіт Чернівецької ідентифікаційної групи було встановлено 53 особи з 204-х, яких вдалося дактилоскопіювати (повна статистика наведена на зображенні 3).

Статистика опрацьованих 384 тіл репатрійованих станом на 24.10.2025

Оглянуто тіл	З кистями	Без кистей	Дактилоскопійова-но	Встановлено осіб
384	219	165	204	53

Зображення 3

Робота з посмертної дактилоскопії – діяльність специфічна, яка потребує спеціального технічного забезпечення. Саме тому питання комплектації криміналістичної валізи для посмертного дактилоскопічного дослідження досі залишається відкритим і потребує окремого висвітлення. Така валіза була розроблена спільними зусиллями ідентифікаційної групи Чернівецької області, і включає до свого складу [2, с. 12-13] (Зображення 4-5):

- засоби фіксації: фотоапарат та масштабні лінійки;
- приладдя для дактилоскопіювання: подушки для дактилоскопіювання трупів, дактилоскопічна фарба чорного кольору (типографська), валики для дактилоскопіювання, скло для розкочування фарби;
- канцелярське приладдя: папка канцелярська зі затискачем та аркушами А4, паперові стрічки (заготовки для відбитків), паперові конверти А4, сейф-

пакети А3, ножиці, кольорові стікери-наклейки (типу цінник широкий), маркери, ручки, канцелярський ніж;

- допоміжне обладнання: щітки жорсткі (як приклад – зубні), скальпелі, пінцет, вологі серветки, бавовняні рушники (або будь-які ганчірки, що добре вбирають вологу);
- реактиви: рідке мило або будь-яка ПАР (поверхнево-активна речовина); гліцерин, оцет 3%, тваринний жир (смалець), ацетон чи етиловий спирт;
- посуд лабораторний: одноразові пластикові бутлі 5-6 л; ємність металева для нагрівання рідин, мірні склянки, – пульверизатор для розпилення рідин;
- нагрівальний пристрій**:** електроплитка та подовжувач електричний довжиною 10 м або газова туристична горілка з балоном (в разі відсутності доступу до електрики).

Зображення 4: Валіза для посмертної дактилоскопії

Зображення 5: Комплектація валізи для посмертної дактилоскопії

На сьогодні це поки що одна із найбільш ефективних комплектацій валізи для посмертних дактилоскопічних досліджень, що не потребує надмірних витрат та повністю відповідає опрацюванню складних випадків впливу пізніх трупних змін на кисті рук репатріантів.

Література:

1. Кожакарь І. Ю. Види трупних змін і руйнуючих чинників та їх вплив на стан шкірних покривів рук трупів. *Криміналістичний вісник*, 2010. №1 (13). С. 178-185.
2. Особливості дактилоскопіювання трупів, шкірні покриви яких зазнали пізніх трупних змін : метод. рекомендації / І.Ю. Кожакарь., В.В. Гринюк, М.С. Гараздюк. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2025. 52 с.

Гуменська М. О.,
старший судовий експерт групи досліджень
у сфері інформаційних технологій,
Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України,
м. Чернігів, Україна

ОБ'ЄКТИВНІ МЕЖІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Компетенція і компетентність – одні з основних понять теорії і практики судових експертиз, які встановлюють порядок призначення експертиз, вибір експерта, права і обов'язки судового експерта, особливості оцінки висновку експерта.

Компетенція експерта – об'єктивна категорія. Компетенцією мають володіти особи, які залучаються до виконання судових експертиз. Компетенція експерта (від лат. compete – відповідати, бути гідним) розглядається в двох аспектах. По-перше, як коло повноважень, прав та обов'язків експерта, які визначені процесуальними кодексами та нормативними актами. По-друге, як комплекс знань в області теорії, методики та практики судової експертизи певного роду, виду. *Об'єктивна компетенція* являє собою об'єм знань, якими повинен володіти експерт, *суб'єктивна компетенція* або компетентність – це ступінь оволодіння конкретним експертом цими самими знаннями [1].

Учені пропонують диференціювати компетенцію на три рівні.

Процесуальна компетенція експерта. Характеризує права та обов'язки судового експерта. Процесуальною компетенцією володіють усі судові експерти, яких залучають для проведення судових експертиз в будь-якій галузі судочинства. Суттєвою особливістю процесуальної компетенції особи, яку залучають в якості судового експерта, є обов'язкове володіння спеціальними знаннями. В процесуальних кодексах зміст поняття спеціальних знань не розкривається, однак, згідно зі ст. 242 КПК України, вказується наступне – *«не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права»*. Таким чином, в компетенцію експерта *не входять запитання*, які потребують висновку *на основі правових знань* [3].

Особа, яку залучають в якості експерта, володіє спеціальними знаннями, тобто вищою освітою на рівні (не менш як) спеціаліста, що підтверджується наявністю в неї відповідного диплому про закінчення вищого навчального закладу.

Наукова компетенція експерта. Наукова або професійна компетенція відповідає об'єму спеціальних знань, яким має володіти експерт певної експертної спеціальності, в нашому випадку лінгвістичної. Критерієм розмежування різноманітних видів експертиз і, як наслідок, компетенцій експерта є предмет експертних досліджень, тобто обставини, які належать встановленню шляхом проведення експертизи.

Наукову компетенцію експерта можна встановити, виходячи з задач, які виносяться на вирішення того чи іншого виду судових експертиз. Приблизний

перелік завдань по різним видам судових експертиз наведений, наприклад, в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених МЮ України [2].

Визначення наукової компетенції експерта має важливе значення для визнання висновку експерта допустимим джерелом доказів. Якщо поставлене запитання виходить за межі наукової компетенції експерта, то згідно п. 2.2. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз МЮ України, він зобов'язаний повідомити про це орган або особу, яка призначила експертизу і повернути надані матеріали справи без виконання [2].

Таким чином, усі судові експертизи однієї спеціальності мають однакову наукову компетенцію, яка визначається предметом виду експертизи.

Індивідуальна компетенція експерта. Спеціалісти, які бажають професійно працювати судовими експертами, протягом певного часу проходять підготовку (стажування) в державних судово-експертних закладах (службах) відповідно до обраної експертної спеціальності.

Володіння експертом цим рівнем компетенції визначається за наявністю у нього свідоцтва, виданого експертно-кваліфікаційною комісією, про присвоєння йому кваліфікації судового експерта з правом проведення судових експертиз певного виду експертної спеціальності. Спеціалісти, яким присвоєна кваліфікація судового експерта, входять до державного Реєстру атестованих судових експертів [3].

Таким чином, компетенція, як об'єктивна категорія, має складну, трьохрівневу структурну організацію. Вимоги до наявності процесуальної компетенції висуваються до усіх судових експертів, наукової компетенції – визначеній частині експертів, а індивідуальній – конкретному експерту.

Компетентний (від лат. competens (competentis) – відповідний, здатний) – це такий, який володіє компетенцією, з чим-небудь добре обізнаний, знаючий, тямущий. Компетентність відображає готовність експерта до практичного виконання експертних досліджень, також має трирівневу структуру.

До компетенції експерта-лінгвіста не входить встановлення реальних (некомунікативних) намірів мовця, оскільки це питання пов'язане зі становленням форми провини. Навіть, якщо експерт-лінгвіст має юридичну освіту і знає якого роду висловлювання мають кваліфікуватися, він не має права встановлювати правову кваліфікацію певного злочину. *Експерти не встановлюють тих обставин, що не знайшли відображення в тексті* (при цьому аналіз комунікативної ситуації нерідко допомагає експертові встановити об'єктивний зміст, а також інші важливі саме для лінгвістичного дослідження параметри висловлювання), а встановлюють *лише виражену в тексті мету автора*, не встановлюючи реальну мету і мотиви діяльності суб'єктів правопорушення.

Експерту необхідно аргументувати одержану шляхом дослідження інформацію та надати їй оцінку, застосувавши спеціальні знання у галузі лінгвістики, не виходячи за межі цієї галузі знань. Оскільки висновок експерта є

одним із доказів у справі, який має відповідати вимогам достовірності та допустимості.

Список використаних джерел

1. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи / Т. В. Будко. Київ. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, 2020. 55 с.

2. Про затвердження інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Мін. юстиції України від 30.10.2024. URL: Про затвердження Інструкції про... | від 08.10.1998 № 53/5 (дата звернення 05.12.2025).

3. Про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України. затв. Наказом Міністерства юстиції України № 1224/5 від 06.05.2025. URL: Питання діяльності Центрально... | від 06.05.2025 № 1224/5 (дата звернення 05.12.2025).

Дегтярьова Н.С.,
завідувач сектору молекулярно-генетичних досліджень
відділу біологічних досліджень та обліку
Чернівецького НДЕКЦ МВС України
м. Чернівці, Україна

ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Воєнні дії в Україні створюють унікальні та надзвичайно складні умови для проведення молекулярно-генетичних експертиз, які стали ключовим інструментом ідентифікації загиблих, встановлення спорідненості, та документування воєнних злочинів, скоєних країною-агресором. Масовість втрат, фрагментація та деградація біологічного матеріалу, а також ускладнені можливості його транспортування та зберігання значно ускладнюють роботу молекулярно-генетичних лабораторій. Додаткові труднощі виникають через нестачу ресурсів (в т.ч. людських), перебої в електропостачанні, обстріли, та необхідність швидкого отримання достовірних результатів у ситуаціях, коли кожна експертиза має критичне значення для окремо взятої родини та держави загалом. У таких умовах систематизація проблем і викликів, з якими стикаються судові експерти, є важливою для оптимізації процесів, удосконалення методик, для підвищення ефективності роботи експертних установ у воєнний час.

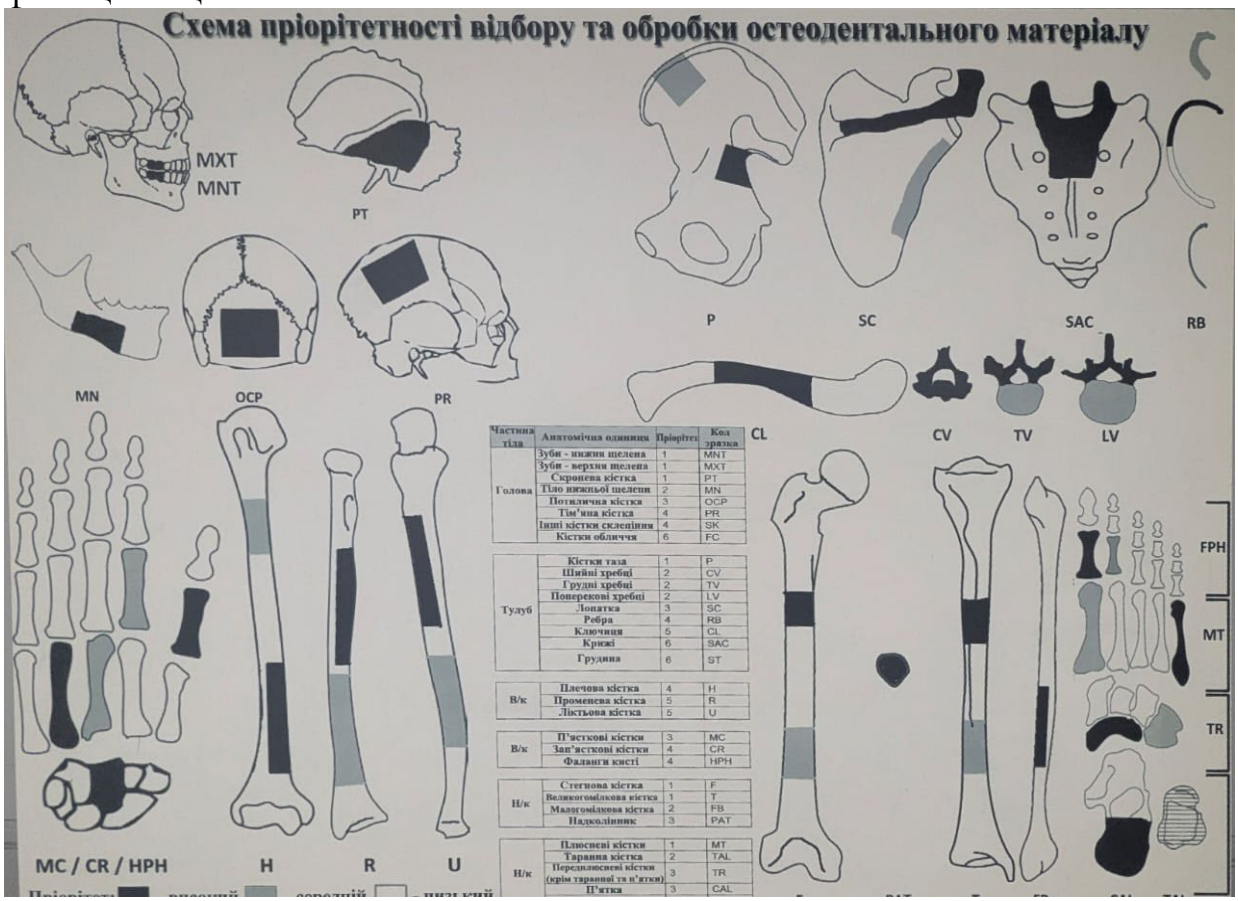
У воєнних умовах біологічні зразки загиблих військовослужбовців, яких неможливо ідентифікувати за зовнішніми ознаками, часто надходять у значно погіршеному стані. Тривале перебування тіл на відкритій місцевості, дія високих температур, контакт із ґрунтом, гниття, горіння, призводять до деградації ДНК, що ускладнює проведення досліджень і потребує застосування додаткових методів очищення та підвищення чутливості аналізу. Окрім того постійні бойові дії на частині території України спричиняють проблеми з транспортуванням тіл загиблих та їх зберіганням. Обмежений доступ до місць бойових дій та необхідність роботи в зонах підвищеного ризику значно ускладнюють дотримання стандартних процедур.

У воєнний час різко зростає кількість випадків, які потребують виконання молекулярно-генетичних експертиз, тоді як кількість кваліфікованих фахівців, здатних виконувати даний вид досліджень, може зменшуватися, через мобілізацію, евакуацію чи перевантаження персоналу. Робота із біоматеріалом у складних умовах вимагає спеціальної підготовки, яку інколи складно швидко та якісно забезпечити. Окрім того, деякі науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України було евакуйовано з тимчасово окупованих територій, що створює додаткові труднощі у виконанні ідентифікаційних заходів.

Ідентифікація загиблих унаслідок бойових дій є одним із найскладніших напрямків молекулярно-генетичних експертиз. При значній деструкції м’яких тканин тіл, єдиним придатним матеріалом для встановлення ДНК-профілю

залишаються кістки та зуби. Притому важливо правильно обрати саме той зразок, в якому потенційно найкраще зберігаються молекули ДНК, навіть за умови дії негативного впливу (гниття, температура, бактеріальне забруднення тощо). Тому важливим аспектом успіху виконання молекулярно-генетичних експертиз за цим напрямком є співпраця судово-медичних експертів, криміналістів та судових експертів НДЕКЦ, задля правильного відібрання зразків біологічного матеріалу, які надійдуть на дослідження для встановлення ДНК-профілю.

Виходячи з досвіду судово-медичних експертів та фахівців із дослідження остеодентального матеріалу, виявлено пріоритетність, за якою молекули ДНК найкраще зберігаються у певних ділянках кісток (зубів), навіть за дії впливу негативних факторів. Згідно узагальнених даних було складено схему (рис. 1), що допомагає судово-медичним експертам відбирати найбільш вдалі зразки, які передаються для їх подальшого дослідження судовим експертам з молекулярно-генетичних досліджень. Хоча успіх встановлення ДНК-профілю навіть із ділянок з високою пріоритетністю залежить від багатьох факторів, серед яких – наявність спеціалізованих реактивів та обладнання, правильних підбір методик, досвід фахівця тощо.

Частина тіла	Анатомічна одиниця	Пріорітет	Код зразка
Голова	Зуби - нижня щелепа	1	MNT
	Зуби - верхня щелепа	1	MXT
	Скроневa кістка	1	PT
	Тіло нижньої щелепи	2	MN
	Потилична кістка	3	OCP
	Тім'яна кістка	4	PR
	Інші кістки склепіння	4	SK
	Кістки обличчя	6	FC
Тулуб	Кістки таза	1	P
	Шийні хребці	2	CV
	Грудні хребці	2	TV
	Поперекові хребці	2	LV
	Лопатка	3	SC
	Ребра	4	RB
	Ключиця	5	CL
	Крижі	6	SAC
	Грудина	6	ST
В/к	Плечова кістка	4	H
	Променева кістка	5	R
	Ліктьова кістка	5	U
В/к	П'ясткові кістки	3	MC
	Зап'ясткові кістки	4	CR
	Фаланги кисті	4	HPH
Н/к	Стегнова кістка	1	F
	Великогомілкова кістка	1	T
	Малогомілкова кістка	2	FB
	Надколінник	3	PAT
Н/к	Плюсневі кістки	1	MT
	Таранна кістка	2	TAL
	Передплюсневі кістки (крім таранної та п'яткової)	3	TR
	П'ятка	3	CAL

Рис. 1.
Схема пріорітетності відбору та обробки остеодентального матеріалу.
Пріорітет: чорний – високий, сірий – середній, білий – низький.

Важливою умовою виконання досліджень кісткових решток є обов'язкове отримання ДНК-профілю з усіх зразків, наданих на дослідження, тобто

генетична ідентифікація невпізнаних тіл, незалежно від ступеню їх пошкодження. Сучасні методики роботи з деградованими зразками дозволяють отримувати інформативні генетичні профілі навіть із сильно фрагментованого матеріалу, та того, який зазнав суттєвого впливу негативних факторів [1, с. 46].

Практичний досвід молекулярно-генетичних підрозділів, які працюють із рештками загиблих унаслідок бойових дій, свідчить, що випадків повної неможливості отримати ДНК-профіль, не зафіксовано. Навіть у найскладніших зразках вдається встановити достатній обсяг генетичної інформації для подальшої ідентифікації.

Одним із ключових моментів є можливість отримання зразків ДНК не лише від безпосередніх учасників подій або невпізнаних трупів, а й від близьких родичів (батьки, діти, повнорідні брати, сестри) – у випадках, коли необхідно встановити особу за непрямим генетичним порівнянням. Таке відібрання проводиться за добровільною згодою родичів або на підставі процесуальних рішень, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [2]. Дані родичів використовуються виключно з метою ідентифікації та не можуть бути застосовані поза межами визначених законом завдань. Складність ідентифікації невпізнаних осіб в даному випадку виникає тоді, коли у шуканої особи не було відібрано зразків біологічного матеріалу прижиттєво або за відсутності близьких родичів.

Генетичні профілі, отримані від родичів, дозволяють проводити кінцеве або імовірнісне встановлення спорідненості та використовується як порівняльний матеріал у випадках, коли прямий ДНК-профіль особи недоступний або відсутній. Такий підхід суттєво підвищує ефективність і точність ідентифікаційних заходів, особливо при дослідження невпізнаних решток.

Отже, молекулярно-генетичні експертизи у воєнний час відіграють важливу роль у встановленні осіб загиблих, документуванні воєнних злочинів і забезпеченні прав родин на достовірну інформацію про долю їхніх близьких. Попри складні умови, судові експерти демонструють високу ефективність методів ДНК-ідентифікації.

Література:

1. Костіков І.Ю., Мельник В.М., Бабич І.В. Молекулярно-генетична ідентифікація осіб, загиблих під час російської збройної агресії проти України: успіхи та проблеми // Вісник ДНДЕКЦ МВС України. – 2023. - № 2(49). – С. 45-56.
2. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text.

Козань Н.М.,
професор, доктор медичних наук, кафедра судової медицини, медичного та фармацевтичного права Івано-Франківського національного медичного університету, м. Івано-Франківськ, Україна

Коцюбинська Ю.З.,
доцент, PhD, кафедра судової медицини, медичного та фармацевтичного права Івано-Франківського національного медичного університету, м. Івано-Франківськ, Україна

Чадюк В.О.,
PhD, кафедра судової медицини, медичного та фармацевтичного права Івано-Франківського національного медичного університету, м. Івано-Франківськ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила безпрецедентний за масштабами масив випадків насильницької смерті цивільних осіб і військовослужбовців, значну кількість невпізнаних тіл та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Це висуває підвищені вимоги до системи судово-медичної ідентифікації загиблих, яка має функціонувати в умовах воєнного та повоєнного періоду з дотриманням як національного законодавства, так і міжнародних стандартів у сфері прав людини, міжнародного гуманітарного права та кримінальної юстиції [3–5].

Ще Ганс Гросс, закладаючи теоретичні основи криміналістики, підкреслював значення наукового підходу до виявлення, фіксації та дослідження матеріальних слідів, а також необхідність інтеграції знань з різних галузей – права, медицини, природничих наук – для досягнення істини у кримінальному провадженні [1]. Сучасні дослідження розвитку криміналістики підтверджують актуальність його ідей у контексті формування нових напрямів судових наук, зокрема медичної криміналістики та міждисциплінарних експертиз [2].

Метою доповіді є аналіз ключових організаційно-правових проблем судово-медичної ідентифікації загиблих у воєнний та повоєнний період в Україні, а також окреслення можливих напрямів удосконалення криміналістичного та нормативного забезпечення цієї діяльності.

Нормативну основу ідентифікаційних процедур формують, зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК), Закон України «Про судову експертизу» та Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [3–5]. Водночас аналіз чинного законодавства демонструє його фрагментарність щодо деталізації алгоритмів взаємодії органів досудового розслідування, судово-медичних бюро, експертних установ МВС, ЗСУ та інших суб’єктів під час ідентифікації загиблих; уніфікації процедур

збору, документування та зберігання постмортем (PM) і анте-мортем (AM) даних (медичних карток, стоматологічної документації, ДНК-профілів, даних візуалізації, відбитків пальців тощо); нормативного врегулювання мультидисциплінарних судових експертиз із залученням судово-медичних експертів, криміналістів, стоматологів-одонтологів, антропологів та інших спеціалістів.

Серйозною проблемою є відсутність єдиного національного інтегрованого реєстру невпізнаних тіл, людських останків та осіб, зниклих безвісти, який би акумулював AM/PM інформацію в уніфікованому форматі, забезпечував сумісність з міжнародними базами та дозволяв оперативно здійснювати порівняння даних у масових ситуаціях (масові поховання, ексгумації, повернення тіл з тимчасово окупованих територій тощо). У практичній площині це призводить до дублювання або втрати інформації, ускладнює реалізацію права родичів на встановлення долі зниклих, ідентифікацію жертв воєнних злочинів та подальше притягнення винних до відповідальності [5].

Організаційні виклики стосуються насамперед надмірного навантаження на судово-медичні служби, нерівномірного матеріально-технічного забезпечення регіональних бюро, недостатньої кількості підготовлених кадрів, а також потреби у стандартизації протоколів огляду місця події, вилучення зразків та документування результатів судово-медичного дослідження в умовах активних бойових дій. В окремих випадках відсутність чітких, закріплених на нормативному рівні процедур призводить до того, що слідчі та експерти вимушені спиратися на локальні інструкції або внутрішньовідомчі рекомендації, які не завжди узгоджені між собою.

Криміналістичний вимір проблеми виявляється у потребі уніфікувати структуру експертних висновків з ідентифікаційних питань (зокрема за результатами ДНК-аналізу, одонтологічного, антропологічного, біометричного дослідження тощо); закріпити на рівні методичних рекомендацій або підзаконних актів підходи до оцінки ймовірності позитивної ідентифікації (використання категорій ступеня доказовості, статистичних критеріїв, посилань на міжнародні стандарти DVI); розширити використання сучасних технологій – цифрової радіології, 3D-сканування, автоматизованих дактилоскопічних та стоматологічних баз, систем візуальної аналітики – у процесі формування доказової бази [2].

Окремого акценту потребують питання доступу до медичної, у тому числі стоматологічної документації, у справах, пов’язаних із воєнними злочинами та масовою загибеллю людей. Необхідний баланс між захистом лікарської таємниці та забезпеченням ефективного розслідування, що має бути досягнутий шляхом чіткого нормативного закріплення підстав, порядку та обсягу розкриття інформації для цілей ідентифікації загиблих за участі судово-медичних і криміналістичних експертів [3–5].

З урахуванням ідей Ганса Гросса щодо міждисциплінарності та науковості криміналістики [1; 2], до пріоритетних напрямів удосконалення системи судово-медичної ідентифікації загиблих у воєнний та повоєнний період доцільно

віднести гармонізацію національних процедур ідентифікації з міжнародними стандартами (зокрема, алгоритмами INTERPOL DVI) з фіксацією ключових етапів у КПК України та підзаконних актах; створення та нормативне закріплення єдиного інтегрованого інформаційного реєстру невпізнаних тіл та осіб, зниклих безвісти, з можливістю мультидисциплінарного доступу для уповноважених суб'єктів; розробку та впровадження стандартизованих криміналістичних протоколів огляду місця події, ексгумації, транспортування, дослідження та зберігання біологічного матеріалу; інституціалізацію міждисциплінарних експертних команд (судові медики, криміналісти, одонтологи, антропологи, генетики, психологи) з визначенням їх статусу в кримінальному провадженні; системну підготовку лікарів, слідчих та прокурорів щодо участі у процедурах ідентифікації загиблих і оцінки експертних висновків – на рівні базової та післядипломної освіти, з урахуванням сучасних криміналістичних підходів [1; 2]; посилення гарантій незалежності судових експертів, належного фінансування та технічного переоснащення судово-медичних установ, що є передумовою реалізації якості експертизи, задекларованої у законодавстві [4].

Реалізація окреслених кроків дозволить не лише підвищити ефективність ідентифікації загиблих у воєнний та повоєнний період, а й забезпечити дотримання конституційних прав людини, виконання міжнародних зобов'язань України та втілення у практику криміналістичних візій Ганса Гросса щодо наукового, системного та міждисциплінарного підходу до розслідування злочинів.

Література:

1. Starushkevych A. Criminal Investigation Methods According to Hans Gross: Past and Present. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. 2024. Issue 1 (34). P. 163–186. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.10. (khrife-journal.org)
2. Shepitko V. Theoretical and methodological model of criminalistics and its new directions. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. 2021. Issue 3 (25). P. 9–20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02. (Grafiati)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 04.12.2025). (Закон України)
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12 (дата звернення: 04.12.2025). (Закон України)
5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2505-19 (дата звернення: 04.12.2025). (Закон України)

Коломийська І. А.,
кандидат філологічних наук, старший судовий експерт,
Український науково-дослідний інституту спеціальної техніки
та судових експертиз,
м. Чернівці, Україна

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ СТ. СТ. 436, 436-2 КК УКРАЇНИ)

На сьогоднішній день, з огляду на суспільно-політичний контекст, спостерігається надходження низки судово-лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз, призначених на основі матеріалів, що містять кримінальні правопорушення, передбачені ст. 436-2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»). Трапляються випадки, коли фігурантами в тій чи тій справі виявляються особи, що знаходяться на тимчасово окупованій території України або на території держави-агресора (РФ), тоді проводиться спеціальне досудове розслідування та судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia). Ст. 297-1 КПК передбачено перелік статей, на основі яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування. Серед наведеного переліку є ст. 436 і відсутня ст. 436-2.

У диспозиції ст. 436 «Пропаганда війни» наголошується, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Одним із таких принципів є відмова від війни як засобу вирішення спірних питань міжнародної політики. Україна, як й інші держави - учасниці відповідних міжнародних угод, засуджує звернення до війни як засобу врегулювання міжнародних суперечок і відмовляється у своїх взаємовідносинах з іншими державами від війни як знаряддя національної політики. Вказано, що об'єктом злочину є мир як складова міжнародного правопорядку (поняття мир, згідно з коментарем до ст. 1, означає відсутність ворожості, війни і воєнних (збройних) конфліктів). Об'єктивна сторона злочину, яка береться до уваги при проведенні судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи, – це публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (власне висловлені або наявні у виготовлених чи розповсюджених матеріалах).

Опираючись на тлумачення основних понять, *агресивна війна* – це один з різновидів актів агресії, що передбачає застосування державою (або від її імені) збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації) [1]; *публічні заклики до агресивної війни* – хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані

на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість людей до прояву певної агресії, що виражається в застосуванні державою (або від її імені) збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації); *воєнний конфлікт* – форма розв'язання гострих суперечностей між державами, народами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з двостороннім використанням воєнної сили (у широкому розумінні, прийнятому в міжнародному праві, воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного протиборства між суб'єктами політики – від прикордонних зіткнень до світових воєн [3]); *публічні заклики до розв'язування воєнного конфлікту* – хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість людей до розв'язання гострих суперечностей між державами, народами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з двостороннім використанням воєнної сили.

Агресивна війна і воєнний конфлікт є видами актів агресії, які різняться між собою, зокрема, масштабами дій, і передбачають застосування державою чи від її імені збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). При цьому будь-який спір, що виникає між двома державами і викликає введення в дію збройних сил, є воєнним (збройним) конфліктом, незалежно від його тривалості, наслідків, а так само факту заперечення однією із сторін наявності стану війни. Актом збройної агресії можуть бути визнані: вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, у т. ч. тимчасового характеру, яка є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи частини її; бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів, берегів або територіальних вод держави збройними силами іншої держави; напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави; застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави, за згодою останньої, на порушення умов їх перебування, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на цій території після припинення дії угоди; дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалась цією (іншою) державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; заслання державою або від її імені збройних банд, груп, регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, котрі мають настільки серйозний характер, що це рівносильно переліченим вище актам тощо. Метою агресивної війни можуть бути, зокрема, відторгнення частини території іншої держави, здійснення у ній військового перевороту (відповідальність за які передбачена ст. ст. 109, 110) [1].

Згідно з аналізом статті 436-2 КК України із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану, від 29.04.2022, першим пунктом у розділі «Кваліфікація і відмежування від суміжних кримінальних правопорушень» вказано, що виправдовування і визнання правомірною збройної агресії РФ проти України (ч. 1 ст. 436-2) слід відмежовувати від злочину, передбаченого ст. 436 КК («Пропаганда війни») у формі публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. У ст. 436 КК: 1) йдеться про діяння у формі закликів; 2) ці заклики стосуються війни чи конфлікту, які ще не розпочалися, метою закликів є схиляння до війни чи конфлікту, а у ч. 1 ст. 436-2 КК – про конкретну війну, яка триває з 2014 року; 3) ознакою закликів у ст. 436 КК є їхня публічність, у той час як діяння, передбачені ст. 436-2 КК, можуть вчинюватися і не публічно [2]. У зв'язку з цим виникають певні труднощі у співпраці слідства та судових експертів. Актуальним постає питання: чи можна говорити про пропаганду війни в умовах уже розв'язаного воєнного конфлікту?

У контексті судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи до уваги беруться публічні заклики до здійснення відповідних актів агресії (зокрема, які співвідносяться з поняттями «бомбардування», «знищення»). Важливу роль при цьому виконують експресиви (мовні чи мовленнєві одиниці з превалюючою експресивною функцією (на основі номінативної), яка реалізується за рахунок денотативних, конотативних та образних макрокомпонентів) (наприклад, «*Передай, что надо бить больше и сильнее. Русские ракеты должны уничтожить всю хохломразь!*», «*Армия России чистит Украину, бейте бандеровских гадов, как бил их советский солдат, пошёл вон! Бандеровская мразь!*»).

Отже, в практиці судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи трапляються заклики (часто вони є публічними) до здійснення актів агресії, ведення агресивної війни. Якщо такі заклики оприлюднені до 24 лютого 2022 року, тоді вони розцінюються як «заклики до агресивної війни» чи до «розв'язування воєнного конфлікту». Якщо ж йдеться про висловлювання у формі такого типу закликів уже в період повномасштабного вторгнення, то про «розв'язування воєнного конфлікту» не йдеться, оскільки він уже розв'язаний, а заклики до агресивної війни беруться до уваги в контексті її ведення, і оскільки війна триває, то можуть стосуватися продовження здійснення збройної агресії.

Саме ж поняття «пропаганда» (від лат. *propaganda* – те, що піддається поширенню) – це поширення інформації – фактів, аргументів, чуток та інших відомостей, в тому числі завідомо неправдивих, для здійснення впливу на суспільну думку чи певну цільову аудиторію. Пропаганда завжди має ціль і набір цілей, для досягнення яких відбирає факти і представляє їх таким чином, щоб вплив на свідомістю реципієнта був найбільш ефективним. Для досягнення своїх цілей пропаганда може відкидати певні важливі факти чи спотворювати їх, а також намагатися відвернути увагу аудиторії від інших (альтернативних) джерел інформації. Основними ознаками пропаганди є:

- поширення інформації (ідей, поглядів, уявлень, спонукань і закликів до дій),

- яке виражається мовними засобами (усними, письмовими чи аудіовізуальними),

- направлене на широке коло людей,

- що має на меті вплив (маніпуляцію) на громадську (суспільну) свідомість і поведінку,

- яке передбачає свідомий попередній відбір фактів та аргументів,

- що дозволяє відкидання деяких важливих фактів, викривлення окремих фактів чи використання неправдивих фактів, яке має форму закликів, звернень, повчань, порад, застережень, вимог, погроз.

У ст. 436 поняття пропаганди зведене до публічних закликів, але тоді воно виявляється дещо звуженим. На практиці бачимо, що відверто не закликаючи ні до чого, держава-агресор у своїх наративах та своїй пропаганді, висловлюючи ідею так званої єдності, неподільності, сили у спільності колишніх територій Радянського Союзу здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, розпочала збройну агресію, то чи не можуть такі роками вироблені наративи, тенденційно підібрані факти, оформлені у формі висловлювань, тверджень, гасел бути також своєрідною пропагандою війни? Таке припущення потребує правової верифікації, а також подальших досліджень і відкриттів у галузі судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К. : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

2. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436-2 КК України із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану, від 29.04.2022. URL: https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/ (дата звернення: 02.12.2025).

3. Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів. К.: НАОУ, 2002. 68 с.

Коцюбинська Ю.,
Доктор філософії, доцент,
завідувач кафедри судової медицини медичного та фармацевтичного права,
Івано-Франківський національний медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРАНСПОРТНОЇ ТРАВМИ У ДІТЕЙ

Транспортний травматизм посідає одне з провідних місць у структурі дитячої смертності та інвалідизації в Україні. Судово-медична експертиза травм, отриманих дітьми внаслідок дорожньо-транспортних пригод, має низку специфічних особливостей, зумовлених анатомо-фізіологічними характеристиками дитячого організму, які необхідно враховувати при проведенні експертних досліджень.

Анатомо-фізіологічні особливості дитячого організму значно впливають на характер та локалізацію тілесних ушкоджень при транспортній травмі. Зокрема, відносно велика голова дитини, еластичність скелета, незавершеність процесів осифікації кісткової тканини, менша міцність зв'язкового апарату призводять до утворення специфічних ушкоджень [1]. У дітей раннього віку переважають закриті черепно-мозкові травми з внутрішньочерепними крововиливами, що пояснюється відносно великими розмірами голови та слабкістю шийних м'язів [2].

Механогенез травми у дітей також має певні відмінності порівняно з дорослими. При автомобільній травмі висота розташування центру ваги дитини зумовлює частіше виникнення ушкоджень нижніх кінцівок та тазу при первинному контакті з транспортним засобом. Типовою є так звана "триада Мессерера" – поєднання переломів стегна або гомілки, травми органів грудної чи черевної порожнини та черепно-мозкової травми [3].

Особливу увагу при проведенні експертизи необхідно приділяти можливості виникнення летальних травм при невеликій швидкості руху транспортного засобу. У дітей раннього віку навіть удар на швидкості 20-30 км/год може призвести до фатальних наслідків через меншу масу тіла та недорозвиненість захисних механізмів організму [4]. Це має важливе значення при вирішенні питання про причинний зв'язок між дорожньо-транспортною пригодою та смертю дитини.

Важливим аспектом експертизи є диференційна діагностика транспортної травми та інших видів механічної травми, зокрема побутової. Аналіз локалізації, характеру та морфологічних особливостей ушкоджень дозволяє встановити механізм їх утворення. Особливого значення набуває ця проблема у випадках можливого насильства над дитиною, коли транспортна травма може використовуватися для маскування криміналу [5].

У воєнний та поствоєнний періоди актуальності набуває проблема експертизи транспортних травм у дітей в умовах масових евакуацій населення,

збільшення інтенсивності військового та цивільного транспортного руху, погіршення стану доріг та транспортної інфраструктури. Це вимагає адаптації методик експертного дослідження до специфічних умов воєнного часу.

Сучасні методи дослідження, зокрема комп'ютерна та магнітно-резонансна томографія, дозволяють більш детально визначити характер та обсяг ушкоджень внутрішніх органів дитини, що має вирішальне значення для встановлення механізму травми та визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [1]. Використання цих методів у комплексі з традиційними судово-медичними дослідженнями підвищує об'єктивність експертних висновків.

Таким чином, судово-медична експертиза транспортної травми у дітей потребує від експерта глибоких знань анатомо-фізіологічних особливостей дитячого організму, механізмів утворення специфічних ушкоджень та застосування сучасних діагностичних методів. Подальше вдосконалення методології експертних досліджень дитячої транспортної травми залишається актуальним завданням судової медицини, особливо в умовах воєнного та поствоєнного періодів.

Література:

1. World Health Organization. Global Status Report on Road Safety 2023: Time for Action. Geneva: WHO; 2023.
2. Kotsyubynska YuZ, Kozan NM, Chadiuk VO, Ivaskevych IB. Child road traffic injuries and their impact on child mortality. Art Med. 2025;1(33):55-57. doi: 10.21802/artm.2025.1.33.53
3. Zhang C, Zhang P, Tang T, Chen D, Luo J, Chen S, et al. Global, Regional, and National Burden of Road Injuries, 1990–2021, and Projections to 2050: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2021. 2024. doi: 10.2139/ssrn.5053134
4. Swedler DI, Ali B, Hoffman R, Leonardo J, Romano E, Miller TR. Injury and fatality risks for child pedestrians and cyclists on public roads. Inj Epidemiol. 2024;11(1):15. doi: 10.1186/s40621-024-00497-2
5. Soundararajan S, Das SS, Bahl D, Verma P, Mehra S. Road traffic injuries (RTIs) in children and adolescents in India: an overview of epidemiology, reported reasons and its implications. Inj Prev. 2025. doi: 10.1136/ip-2024-045376

Леган І.М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна

Юхимець К.Р.,
здобувачка освітньо-кваліфікаційного ступеня «бакалавр»
за спеціальністю 262 « Правоохоронна діяльність»,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна агресія російської федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, кардинально змінила функціонування всіх сфер життя в Україні. Через активні бойові дії на протяжності приблизно двох тисяч кілометрів фронту, постійні ракетні та артилерійські удари по всій території держави, застосування заборонених видів озброєнь, захоплення українських військових у полон, насильницькі депортації цивільного населення та інші протиправні дії окупантів - суттєво зросла потреба у проведенні великої кількості судових експертиз. Такі експертизи необхідні для належної фіксації та підтвердження обставин численних кримінальних правопорушень, що підлягають розслідуванню. З урахуванням вимог чинного законодавства, саме результати експертних досліджень стають ключовим елементом доказової бази у справах, пов'язаних із воєнними злочинами та іншими діяннями, вчиненими в умовах збройної агресії.

Вагомість судово-експертної діяльності лише зросла в умовах воєнного стану. Кількість запитів на окремі напрями експертних досліджень зросла в десятки разів, а отже зросло і навантаження на судових експертів. Найбільш затребуваними є молекулярно-генетичні дослідження ДНК профілів (які виконуються майже цілодобово), оціночно-будівельні та будівельно-технічні дослідження зруйнованого, вибухово-технічні дослідження вибухових речовин, пристроїв та обставин вибуху, які необхідні для забезпечення правоохоронної діяльності при фіксуванні та розслідуванні військових злочинів [3].

Під час дії воєнного стану робота правоохоронних структур, судів і всіх органів, що забезпечують правосуддя, зазнає суттєвих змін. Воєнні дії створюють ситуації, коли потрапити на місце злочину або в райони, де тривають обстріли чи бойові зіткнення, стає надзвичайно складно або взагалі неможливо. У таких умовах проведення судових експертиз значно ускладнюється, особливо тоді, коли йдеться про встановлення особи загиблого чи визначення причин його смерті, що вимагає безпосереднього огляду та доступу до матеріалів. Слід зазначити, що ані Закон України «Про судову експертизу» [4], ані проєкт Закону України «Про судово-експертну діяльність» [5] не регламентують особливості

функціонування державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність в умовах воєнного стану. Вже під час дії норм воєнного стану була прийнята постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання повірки законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки в умовах воєнного стану», норми якої дали змогу державним спеціалізованим установам, що здійснюють судово-експертну діяльність, повноцінно виконувати свої завдання. Згідно вказаної Постанови позитивні результати повірки, строк дії якої закінчився у період воєнного і надзвичайного стану та протягом місяця після його припинення чи скасування, чинні на період воєнного і надзвичайного стану та протягом трьох місяців після його припинення чи скасування на всій території України або в окремих її місцевостях [2].

Крім національного законодавства, на правову основу судових експертиз також впливає міжнародне право. Римський статут Міжнародного кримінального суду є основним документом, що визначає міжнародні стандарти у сфері кримінальних розслідувань, включаючи воєнні злочини. Україна, будучи підписантом цього статуту, зобов'язана дотримуватися норм міжнародного кримінального права, що стосується проведення розслідувань та експертиз у випадках воєнних злочинів [6]. Римський статут також забезпечує правовий механізм для міжнародного розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Ці норми є важливими для національних органів правопорядку в Україні, оскільки вони допомагають забезпечити відповідальність за порушення міжнародних стандартів прав людини під час збройних конфліктів, а також дозволяють здійснювати співпрацю з міжнародними судовими установами в рамках кримінальних розслідувань. У зв'язку з воєнним станом, правова основа для судових експертиз стає набагато складнішою, оскільки виникають нові виклики та обмеження. Важливою є інтеграція національних та міжнародних правових норм, що дає змогу забезпечити належне правосуддя навіть в умовах війни. Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність судових експертів, є Закон України «Про судову експертизу», який визначає правові, організаційні та фінансові засади для здійснення судово-експертної діяльності в Україні. Цей закон забезпечує здійснення правосуддя шляхом залучення кваліфікованих і незалежних експертів. Положення цього закону поширюються на всі види судових експертиз, що проводяться на території України. Закон також встановлює права, обов'язки та відповідальність судових експертів, порядок їх атестації, питання щодо оплати праці та соціального захисту, а також питання міжнародного співробітництва в сфері судової експертизи. Водночас варто зазначити, що в українському законодавстві відсутнє чітке визначення терміну «судово-експертна діяльність» [8].

У процесі вивчення питання функціонування судової експертизи в умовах воєнного стану можна визначити кілька ключових специфічних рис:

1. Масовість загиблих: в умовах війни кількість загиблих людей значно зростає. Це ускладнює ідентифікацію та проведення досліджень, оскільки обмежені ресурси експертних служб не дозволяють оперативно провести

необхідну кількість експертиз. Експертам доводиться працювати в умовах дефіциту часу, що підвищує ризики помилок.

2. Доступ до місць подій: через бойові дії, активні військові операції або окупацію певних територій судово-медичні експерти мають обмежений доступ до місць загибелі або зберігання трупів, що ускладнює їх дослідження. Це призводити до затримок у проведенні експертиз та навіть до неможливості їх проведення в необхідному обсязі.

3. Нестача технічних засобів і ресурсів: в умовах війни багато лікарень, судово-медичних експертних установ, лабораторій зазнають пошкоджень або відсутні необхідні ресурси для проведення повноцінних експертиз. Це обмежує можливості експертів для застосування сучасних методик та технологій, таких як молекулярно-генетичні дослідження або використання новітнього обладнання для ідентифікації загиблих.

4. Психологічні складнощі : війна накладає значний психологічний тиск на всіх учасників процесу, зокрема на судово-медичних експертів. Необхідність працювати в умовах стресу, постійної небезпеки та великої кількості жертв може призводити до емоційного виснаження та втоми, що також негативно впливає на якість експертиз.

5. Правова невизначеність: під час воєнного стану можливе порушення норм права, зокрема в частині дотримання процесуальних стандартів, що може призвести до неправомірного обмеження доступу до правосуддя для постраждалих. В умовах війни можуть бути складнощі з організацією ефективного нагляду за проведенням судово-медичних експертиз, що підвищує ризик порушень прав осіб [1, с.252].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що судова експертиза в правоохоронній діяльності в умовах воєнного стану відіграє важливу роль у забезпеченні правосуддя та документуванні воєнних злочинів. Виклики, що постають перед правоохоронними органами, вимагають адаптації та правового регулювання. Законодавство України до введення воєнного стану не враховувало особливості діяльності судових експертів, яка є важливим елементом при фіксуванні та розслідуванні злочинів. Для вирішення цих проблем є необхідність реформування судово-експертної діяльності в Україні, спираючись на досвід країн-членів Ради Європи, розроблення заходів, які підвищать ефективність розслідування воєнних злочинів, вдосконалять систему експертного забезпечення правосуддя в Україні. Це забезпечить більш надійну і справедливу правову систему в Україні.

Список використаних джерел:

1.Гурін Д.Т. Судова експертиза трупа під час воєнного стану. Приватне та публічне право. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2025/16.pdf (дата звернення 04.12.2025).

2.Деякі питання повірки законодавчого регульованих засобів вимірювальної техніки в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 05 квітня 2022 р. № 412. URL:https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-

povirki-zakonodavcho-regulovanih-zasobiv-vimiryuvalnoyi-tehniki-v-umovah-voyennogo-stanu-412 (дата звернення 04.12.2025).

3.Кладієнко В.В. Роль судової експертизи в правоохоронній діяльності в умовах воєнного стану. С.252-254. URL :http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1176/1153

4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року №4038-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення 04.12.2025).

5.Проект Закону про судово-експертну діяльність від 04.11.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення 04.12.2025).

6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду | від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 04.12.2025).

Філянович О. І.
завідувач сектору юридичного забезпечення Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
м. Чернівці, Україна

РОЛЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У ВОЄННИЙ ЧАС

Поняття судової експертизи закріплено на законодавчому рівні, а саме в статті 1 Закону України «Про судову експертизу», згідно якої судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. [3]

За результатами проведення судової експертизи експертом, як особою, яка володіє спеціальними знаннями (науковими, технічними, мистецькими або іншими), складається висновок експерта який у свою чергу є детальним описом усіх проведених експертом досліджень та висновків до яких прийшов експерт відповідаючи на поставлені перед ним запитання.

Висновок експерта є важливим процесуальним джерелом доказів у судочинстві, що допомагає суду з'ясувати обставини, які потребують фахових знань якими, ані суд, ані інші учасники судової справи не володіють.

Згідно статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судовим експертом може бути особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста та яка пройшла відповідну підготовку, в результаті чого отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Також дана стаття забороняє судовому експерту використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки та пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. [3] Судовий експерт, для отримання права складати висновки експерта проходить досить складний шлях навчання та одержання відповідної кваліфікації судового експерта.

Більше того судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий висновок (стаття 384 КК України) або за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків (стаття 385 КК України). [1] Чітка визначеність підстав за яких експерта може бути притягнуто до адміністративної, кримінальної чи дисциплінарної відповідальності позбавляє експерта відчуття вседозволеності та мотивую виконувати свою роботу у відповідності до чинного законодавства.

Про відповідальність, встановлену законодавством експерт попереджається, як безпосередньо перед отриманням відповідної кваліфікації (спеціальності), так і перед складанням кожного висновку.

Використання під час розгляду справи такого процесуального джерела доказу як висновок експерта, є доцільним у тих категоріях справ, де необхідно встановити обставини, які встановити будь яким іншим шляхом юридично неможливо.

Отже, експертиза – це дослідження для вирішення питань, що вимагають спеціальних знань, відсутніх у слідчого й суду. [5, с. 398]

Згідно статті 84 Кримінального процесуального кодексу висновок експерта є одним з процесуальних джерел доказів. [2]

У свою чергу висновок експерта для суду не має наперед встановленої сили та оцінюється судом на рівні з іншими доказами за загальними правилами, а неприйняття чи відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване та письмово викладене у судовому рішенні. Така вимога законодавства фактично позбавляє суд права свавільно та безпідставно не приймати до уваги надані експертами висновки, що у свою чергу ще раз підкреслює важливість такого процесуального джерела доказу.

Не можна розглядати відокремлено висновок експерта від інших доказів, він визначається тільки в контексті конкретної справи та зібраних у ній інших фактичних даних [4, с. 120]. Проте на практиці саме висновок експерта має найбільш інформативне значення для справи, аніж інші докази.

Підводячи підсумки зазначу, що у воєнний час висновок експерта набув ще більшого значення, так зросла кількість справ, де є необхідність у застосуванні спеціальних знань і в яких ключовим доказом по справі є висновок експерта.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.
4. Моїсеєв О. Експертна ініціатива та доказове значення експертизи. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 3. С. 121–124.
5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

СЕКЦІЯ «ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД»

Туляков В.О.,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
суддя ad hoc Європейського суду з прав людини,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ІНЖЕНЕРІЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ПРОЄКТУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Тези представляють методологічну рамку для кримінологічного аналізу в умовах війни, масових переміщень населення та цифровізації. Обґрунтовується концепція кримінально-аналітичної та криміналістичної інженерії як переходу від реконструкції минулого до проєктування безпечного майбутнього. Аналізуються три ключові напрями: доказова кримінологія, Systematic Social Observation як мультимодальний метод вивчення поведінкових мікросередовищ, та інженерія злочину та злочинності як системи проєктування середовищ, де злочинність стає технічно складною та соціально невигідною. Пропонується триріневе моделювання (мікро-мезо-макро), інтеграція SSO-даних, цифрові двійники міст, VR/AR-тренажери віктимності та принципи позитивної віктимології в контексті управління посткримінальною поведінкою.

1. Сучасна кримінологія переживає методологічну кризу: традиційна статистика та польові дослідження не охоплюють гібридні загрози, фрагментацію соціальних зв'язків, цифрові ризики війни [1] Стокгольмська премія з кримінології 2026 року, присуджена Чаріс Е. Кубрін і Марку В. Ліпсі, підтверджує: наука має руйнувати міфи про міграцію та покарання, а не обслуговувати політичні страхи [2] Криміналістична інженерія, як продовження доктрини В.Ю. Шепітька [3], формує нову модель антикримінальної діяльності: перехід від розслідування до проєктування, від реагування до системного моделювання та запобігання, від реконструкції минулого до інженерії майбутнього.

2. Доказова кримінологія: наука проти міфів**.** Доказова кримінологія, ініційована Лоуренсом Шерманом, акцентує на науковій оцінці ефективності заходів протидії злочинності [4]. У своїх дослідженнях Кубрін доказово продемонструвала, що іммігранти першого покоління вчиняють менше злочинів, ніж уроджені громадяни, а зростання частки іноземців у громаді не корелює зі зростанням умисних убивств [5]. Вплив міграції залежить від правового статусу, покоління, економічного контексту та інтеграційних умов. Для України, що переживає масові переміщення населення через війну, це критично важливо: формування політики щодо внутрішньо переміщених осіб, іноземних громадян та повернення переселенців має ґрунтуватися на даних, а не на стереотипах чи

емоційних реакціях суспільства. Ліпсі, використовуючи метааналіз сотень емпіричних досліджень, довів, що теза «реабілітація не працює» є науково хибною, а ефективність програм залежить не від суворості покарання, а від тренованого персоналу, чіткої структури інтервенції, моніторингу виконання, індивідуальної оцінки ризиків і потреб, когнітивно-поведінкових компонентів [6]. В Україні, де політичні сили регулярно просувають ініціативи з посилення покарань, дані Ліпсі є потужним контраргументом: не санкції знижують рецидив, а працюючі інтервенції.

3. Systematic social observation: дивитися на соціальність інакше. Більшість кримінологічно важливих процесів не фіксується в офіційній статистиці: мікроконфлікти, невербальні сигнали, поведінкові траєкторії, ознаки безладу, неформальні соціальні взаємодії, динаміка натовпів [7]. SSO дозволяє вийти за межі великої статистики і перейти до аналізу поведінкових та контекстних мікросередовищ. Метод складається з двох етапів: якісного (визначення ознак, що підлягають спостереженню) та кількісного (їх кодування та статистичний аналіз). SSO може проводитися особисто, через відео, фото, Google Street View, дрони, онлайн-інструменти, що робить його універсальним від вивчення поліцейської поведінки до аналізу міських гарячих точок. Проте SSO не позбавлене ризиків: Google Street View може показати мертву вулицю, де насправді оживлений трафік, віддалене спостереження створює панорамну фантазію, картинку, що не збігається з реальністю, а дослідник стає невидимим аналітиком, який бачить більше, ніж мешканці району. Такий ефект інколи наближує SSO до цифрового Паноптикону, де контроль стає прихованим.

4. Кримінально-аналітична та криміналістична інженерія: від спостереження до проєктування. Інженерія злочину та злочинності базується на ідеї, що злочин є системою слідоутворення, динамічною й організованою, яку можна реконструювати, моделювати, передбачати, руйнувати до моменту реалізації. Те ж саме актуальне й до злочинності як соціального інституту в державі. Це перехід від криміналістики та кримінології як наук про минуле до інженерії майбутнього. Саме про те мріяв свого часу А.П.Закалюк. На мікрорівні увага зосереджена на індивідуальних рішеннях, емоційних станах, мікроситуаціях, взаємодії злочинець–жертва. Інструментами є ситуаційна інженерія (контрольовані змінні: освітлення, присутність свідків, шум, час доби), гомеокінетичні моделі, що розглядають злочин як обмін енергією, інформацією та речовиною в системі злочинець–жертва–середовище [8], тренажери SSO-даних та позитивна віктимологія. Приклад: VR-моделювання для переселенців показує зниження віктимності на шістдесят–сімдесят відсотків за рахунок зміни поведінкових реакцій. На мезорівні використовуються CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design), геоаналітика, соціальна фізика [9, 10], цифрові двійники районів. Основними інструментами є цифрові двійники міст, теплові карти ризиків, аналіз соціальних зв'язків, мережеві моделі організованих злочинних груп, SSO-моделювання міського безладу [11]. Приклад: у деокупованих громадах цифрові двійники дозволять прогнозувати точки грабежів. На макрорівні використовуються агентно-орієнтовані моделі,

симулятори кримінальної політики, оцінка творчого руйнування норм за Шумпетером, моделі демобілізації та ветеранізації. Такі симуляції дозволяють тестувати ефекти санкцій, вплив декриміналізації, наслідки зміни режимів пробації, сценарії післявоєнної кримінальності.

. Інтеграція: SSO плюс інженерія дорівнює повний цикл безпеки. Поєднання методів створює унікальну систему: SSO збирає дані про середовище і поведінку, інженерія моделює механізми злочину, цифрові двійники дозволяють тестувати інтервенції, політика проходить симуляції, середовище змінюється на безпечне [7]. Приклад циклу: SSO фіксується темний вузький коридор біля метро, аналіз показує ключовий фактор сліпа зона плюс густий кущ, інженерна пропозиція полягає в тому, щоб прибрати кущ, змінити кут камери, додати світло, ефект мінус сорок відсотків нападів. Така модель дозволяє перейти від реактивного правосуддя до проактивної безпеки, де кожен елемент системи (громадянин, середовище, технологія, норма) працює синхронно на зниження кримінальних ризиків.

6. Проєкт українського стандарту інженерії злочину та злочинності. Пропонується така архітектура: мікро–мезо–макро моделювання кожної норми Кримінального кодексу в інтерпретації, динаміці та статиці, обов'язковий компонент SSO для аналізу середовищ, цифрові двійники міст як стандарт безпекового планування, VR/AR тренажери для населення (насильство, шахрайство, грумінг), оцінка норм через шумпетеріанське творче руйнування, інтеграція в стандарти EPPO та OLAF, позитивна віктимологія як структурний елемент політики. Цифрові двійники міст повинні стати обов'язковим інструментом для планування безпеки в містах понад сто тисяч населення, а VR-тренажери мають впроваджуватися в школах, центрах соціальних служб, програмах адаптації ВПО. Оцінка кожної норми КК через призму творчого руйнування дозволить виявити застарілі конструкції, які не відповідають сучасним викликам, і замінити їх на більш ефективні механізми. Інтеграція з EPPO забезпечить транснаціональну координацію в розслідуванні злочинів проти фінансових інтересів ЄС [12], а позитивна віктимологія перетворить жертву з пасивного об'єкта на активного учасника правосуддя з можливістю попередження подальшої стигматизації [13, 14]

7. Позитивна віктимологія: від жертви до переможця. Позитивна віктимологія подається як методологія, спрямована на подолання обмежень традиційної класичної віктимології, яка фокусується переважно на факті страждання та механізмах заподіяння шкоди [13]. Шлях жертви визначається не лише травмою, а й стратегіями виживання, переосмислення та суб'єктності, яку вона здатна мобілізувати. Три засадничі категорії (самозбереження, гумор і прощення) формують методологічний каркас подолання травми через внутрішню агентність, рефреймінг досвіду та психологічну мобілізацію ресурсів. Самозбереження тлумачиться як здатність жертви зберігати контроль і орієнтацію у ситуації небезпеки, гумор як інструмент розриву з травматичною інтерпретацією подій, прощення як внутрішнє звільнення від впливу агресора без відмови від правосуддя. Для України, де війна створила унікальну ситуацію

масової, системної та тривалої віктимізації, позитивна віктимологія набуває особливої ваги: групи підтримки для жертв воєнних злочинів, місцеві спільноти довіри, волонтерські та громадські інфраструктури, доступність правосуддя без бар'єрів, реститутивні практики для вразливих категорій, індивідуальні плани безпеки для жертв сексуального, домашнього та воєнного насильства, моделі компенсації, що не вимагають доведення ідеальної поведінки жертви, відповідність Директиві ЄС 2012/29/EU щодо прав потерпілих [15]. Такий підхід узгоджується з баченням кримінального права як ultima ratio, що повинно працювати з урахуванням інтуїтивних, морально-етичних та психологічних вимірів людської поведінки.

8. Jus honorum et praemiorum v Jus puniendi. Суспільство тримається на синергії "злочин і кара - подвиг і нагорода".
Ця симетрія не є простою метафорою, а відображає глибинну логіку соціальної регуляції, де санкції, як негативні, так і позитивні, виконують роль інструментів підтримання порядку та легітимності влади.
Коли покарання стає безмежним, суспільство занурюється в атмосферу терору, де страх замінює собою довіру до правових інститутів чи перетворює терор на повсякденність. Немає різниці в індивідуалізації покарання, якщо тебе "посодють", керуючись принципом загальної профілактики... Але ще й інша сторона медалі... Коли нагорода втрачає міру, вона перетворюється на фарс: театралізоване дійство, позбавлене реального змісту. Теорія соціального контракту в цьому контесті пропонує не просто філософське обґрунтування, а практичний орієнтир. Вона нагадує, що право карати та нагороджувати не є абсолютним воно існує лише в межах делегованих повноважень і має слугувати захисту прав і безпеки громадян. Соціальний контракт це не історичний курйоз, а жива концепція, яка продовжує визначати межі влади та обов'язки громадян. У світі, де репресивні системи часто виходять з-під контролю, це нагадування про межі залишається більш актуальним, ніж будь-коли.

9. Кримінально-правове заохочення посткримінальної поведінки це один із найдинамічніших інститутів сучасного кримінального права, який формує нову логіку взаємодії між державою та правопорушником.
Йдеться не про «прощення» злочину, а про структуровану модель стимулювання дій, які зменшують суспільну небезпеку, компенсують шкоду, сприяють розкриттю злочину чи реабілітації винного.
У світовій доктрині цей напрям зростає як альтернатива каральному максималізму, а в Україні як можлива відповідь на запит на ефективність та справедливість правосуддя. Позитивна посткримінальна поведінка традиційно включає добровільне відшкодування шкоди, явку з повинною, активне сприяння слідству, допомогу потерпілому, відновлення соціальних зв’язків та інші дії, які істотно знижують ступінь суспільної небезпеки діяння. Саме тому заохочувальні норми КК України часто функціонують як «механізм компромісу», стимулу, що дозволяє державі отримати реальний правовий результат (розкриття злочину, відшкодування шкоди), а особі обґрунтовану зміну обсягу відповідальності. Особливо активно поняття «позитивної посткримінальної поведінки»

інтегрується в антикорупційне право, у сферу воєнних злочинів, а також у концепції відновного правосуддя [16]. Хоча, як на мене, право донатів базується дещо на іншому.

10. Міжнародна доктрина (англосаксонська та європейська) давніша в розробці теорії desistance і ресторативного правосуддя: увага зміщена від каральної логіки до відновлення, ресоціалізації й поведінкового дизайну правових стимулів. Праці колег дають міцну емпіричну й теоретичну базу, зв'язуючи індивідуальні наративи (rehabilitative stories) і соціальні зв'язки з ймовірністю припинення злочинної поведінки. Там заохочення розглядають частково як політику кримінальної практики й оцінюють її вплив на рецидив через експериментальні та квазіекспериментальні дослідження [17]. Памятаємо Стокгольм… В українській доктрині інститут «заохочення» формується швидше як правова категорія: класифікація заохочувальних норм, механізмів зміни правового статусу (звільнення від покарання, пом'якшення, врахування при кваліфікації), а також як інструмент кримінологічної політики (антирекорупційні стимули, заохочення співпраці зі слідством тощо). Отже є потенціал для синтезу: українська правова традиція (сильний нормативний фокус) може отримати вигоду від міжнародних емпіричних методів оцінки впливу стимулів (program evaluation, randomized/quasi-experimental designs), а міжнародні практики від досвіду української правової кодифікації і адміністративно-правових заохочень (наприклад, у сфері антикорупції або спеціальної співпраці під час воєнного стану).

11. Замість висновків. Українська кримінальна політика майбутнього має базуватися не на страхах, а на науці. Дослідження Кубрін і Ліпсі показують, що політизація міграції та жорсткі покарання не працюють. SSO відкриває доступ до реальних поведінкових процесів, прихованих від статистики. Інженерія злочину та злочинності дозволяє не тільки реконструювати злочини, а й проєктувати середовища, у яких злочинність структурно пригнічується. Це модель, у якій злочинність стає керованим ризиком, безпека стає інженерним продуктом, політика стає доказовою та ефективною, громадянин стає учасником безпеки, а не лише її об'єктом. Впровадження цієї моделі вимагає системних змін: підготовки кадрів з новою методологічною компетенцією, створення лабораторій цифрового моделювання при університетах та правоохоронних органах, впровадження обов'язкових SSO-досліджень перед кожною великою реформою КК, розвитку міжнародної співпраці з EPPO та провідними кримінологічними центрами світу, формування національної платформи даних, де всі рівні (мікро, мезо, макро) інтегровані в єдину систему.

Лише так, можливо, Україна зможе не просто відновити систему кримінального правосуддя після війни, а побудувати нову, засновану на принципах доказовості, гуманізму та інженерної точності.

De symmetria poenarum et praemiorum in jure criminali?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Туляков В. О. Принцип додатковості та методологія контекстуальної криміналізації. *IUS PUNIENDI*. 2025. С. 78–87. URL: https://hdl.handle.net/11300/30913.
2. Sockholm Prize in Criminology. Charis E. Kubrin and Mark W. Lipsey Named 2026 Laureates. *Stockholm University*. 2025. URL: https://www.su.se/english/news/stockholm-prize-in-criminology-to-charis-e-kubrin-and-mark-w-lipsey-1.859870.
3. Шепітько В. Ю. та ін. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1. Харків: Право, 2019.
4. Sherman L. W. The rise of evidence-based criminology. *Criminology & Public Policy*. 2018. Vol. 17. No. 1. P. 7–28.
5. Kubrin C. E. Immigration and Crime: Assessing a Contentious Issue. *Annual Review of Criminology*. 2014. Vol. 1. P. 89–118.; Kubrin C. E., Ousey G. C. Immigration and Homicide: A Longitudinal Analysis of U.S. Metropolitan Areas, 1980–2010. *Criminology*. 2021. Vol. 59. No. 4. P. 1–33.
6. Lipsey M. W. The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview. *Victims & Offenders*. 2009. Vol. 4. No. 2. P. 124–147.; Lipsey M. W., Cullen F. The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *Annual Review of Law & Social Science*. 2007. Vol. 3. No. 1. P. 297–320.
7. Connealy N. Systematic Social Observation Methodologies and Modalities in Criminology and Criminal Justice. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology.* 2025. DOI: 10.1093/acrefore/9780190264079.013.837.
8. Hirtenlehner H., Mesko G. Crime Propensity and Lifestyle Risk. *European Journal of Criminology.* 2025. DOI: 10.1177/14773708251348321.
9. Pentland A. Social Physics: How Good Ideas Spread. The Lessons from a New Science. New York: Penguin Press, 2014.
10. Туляков В. О. Соціальна фізика та кримінальна відповідальність. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*. 2013. С. 83–88.
11. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. 2nd ed. Monsey: Criminal Justice Press, 1997.
12. Wang Qiandai. Prosecuting Through the European Public Prosecutor's Office (EPPO). *ZENODO* 2025. DOI: 10.5281/zenodo.17492633.; EPPO & OLAF Reports. Joint Annual Report on Fraud Affecting EU Financial Interests. 2024–2025.
13. Akila V., Ramya Niranjani S. From Victim to Victor: A Conceptual Study on Positive Victimology. *Agathos.* 2025. Vol. 31. P. 56–60.
14. Туляков В. О. Теорія стигматизації та часи війни. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни.* 2025. С. 234–240. URL: https://hdl.handle.net/11300/29837.
15. Tuliakov V. O. Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. *International Annals of Criminology*. 2025. № 1–23. 23 p. URL: https://doi.org/ 10.1017/cri.2025.10076 ;

16. Барабаш О.О. Заохочення у праві: загальнотеоретичне дослідження: автореферат дисс. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2013, 22 с.; Ковбас І.В. Нагородна справа як об'єкт доктринального правового дослідження: пріоритетні вектори *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 43 DOI https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.5; Ступник, Я. В. (2014). Кримінально-правове заохочення як засіб протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, (2), 179–188.; Хряпінський, П. В. (2008). Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків: Право.
17. Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D., & Muir, G. (2004). Towards desistance: Theoretical underpinnings for an empirical study. *Howard Journal of Crime and Justice*, 43(4), 368–389.; McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice*, 6(1), 39–62. Braithwaite, J. (2002).; Restorative Justice and Responsive Regulation. Oxford: Oxford University Press.

Зауваження: У процесі підготовки цього тексту було використано програмне забезпечення генерації тексту (AI Grok 5, ChatGPT 5, Perplexity, Claude, Grammarly) виключно для редакційного редагування та корекції стилю. Відповідальність за зміст і точність юридичного аналізу та пропозицій повністю покладається на автора.

Богатирьов І. Г.
професор кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ Р.Ф. В УКРАЇНІ

Беззаперечно саме широкомаштабна війна р.ф. проти України 24 лютого 2022 року створила для української правової системи безпрецедентну практику утримання у військових таборах Міністерства юстиції України військовополонених держави агресора р.ф. Звичайно утримання військовополонених – це нові виклики і ризики для правової системи України, оскільки вони охоплюють дотримання Україною відповідних національних та міжнародних норм поводження з військовополеними в умовах війни.

Це і утримання військовополонених їх правовий захист від свавілля персоналу, обмін та повернення. Отже, тема яка виноситься на обговорення на конференції набуває сьогодні не лише теоретичного, а й безпосереднього прикладного значення. Цьому слугує той факт, що:

1. Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів поводження з військовополоненими, але одночасно мусить адаптувати їх до реалій сучасного збройного конфлікту. Це викликає питання щодо того, наскільки чинне українське законодавство відповідає міжнародним нормам і чи потребує воно оновлення, деталізації або створення нових механізмів.

2. Сучасні умови війни висвітлюють проблеми, яких раніше майже не існувало або які не мали такої гостроти: особливості утримання військовополонених, організація їхніх правових гарантій, доступ до правової допомоги, процедури обміну, психологічна та соціальна підтримка після повернення. Це вимагає комплексного аналізу та систематизації правового статусу військовополонених саме в українському контексті.

3. Наукові та практичні напрацювання у цій сфері ще недостатньо повні та різнобічні. Хоча окремі аспекти вже досліджувалися, сучасні реалії війни створюють нові ситуації, на які немає однозначних відповідей. Наприклад, малодослідженими залишаються питання ефективності національних механізмів захисту прав військовополонених, взаємодії між державними органами та міжнародними інституціями, а також практичне застосування міжнародного гуманітарного права у надзвичайних умовах.

Крім того, важливим є суспільний вимір теми: військовополонені та їхні родини потребують чітких гарантій і прозорих процедур, що базуються на правових нормах. Держава повинна забезпечувати як гуманне поводження з військовополоненими противника, так і ефективний захист своїх громадян, котрі опинилися в полоні.

Отже, дослідження утримання військовополонених у таборах Міністерства юстиції України є вкрай актуальною, оскільки поєднує міжнародно-

правові стандарти, національне законодавство, практичні виклики війни та гуманітарні аспекти. Беззаперечним є той факт, що її опрацювання сприятиме удосконаленню правового регулювання, захисту прав людини та підвищенню ефективності державної політики у сфері поводження з військовополоненими.

Звичайно, що сучасний світ стикається з постійними загрозами миру та безпеці, що супроводжуються збройними конфліктами різного масштабу. У таких умовах особливого значення набувають питання дотримання міжнародногогуманітарного права (МГП), зокрема правового статусу військовополонених. Цей аспект є ключовим елементом гуманізації воєнних дій, адже саме від рівня його забезпечення залежить дотримання основних прав людини навіть у надзвичайних умовах війни [1, с. 12].

Військовополонені, згідно з нормами міжнародного права, є особами, які потрапили у владу противника під час воєнних дій та мають гарантований мінімальний обсяг прав, що забезпечується міжнародними договорами. Основоположним документом у цій сфері є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року та одатковий протокол I 1977 року, які визначають принципи гуманного ставлення, заборони катувань, дискримінації та колективних покарань [2, с. 34].

Отже, військовополонені, які перебувають у таборах Міністерства юстиції України має особливий правовий статус, який характеризується комплексним характером, поєднуючи норми міжнародного та національного права. Він визначає як правові гарантії щодо поводження з військовополоненими, так і обов'язки держави щодо забезпечення належних умов їхнього утримання, медичного забезпечення, листування з родинами, доступу до гуманітарних місій тощо [3, с. 76].

Висновок. З огляду на вищевикладене варто наголосити, що війна поступово адаптує українське законодавство до міжнародних стандартів, та норм міжнародного гуманітарного права щодо утримання у таборах військовополонених р.ф. , однак залишається низка прогалин. Зокрема, бракує системної нормативної бази, яка б комплексно регулювала питання поводження з військовополоненими, а також механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, пов'язані з порушенням прав полонених[4, с. 59].

Список використаних джерел

1. Кравченко О. М. Міжнародне гуманітарне право в умовах сучасних воєнних конфліктів. — Київ: Юрінком Інтер, 2021. — 184 с.

2.Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. — Geneva, 1949. — Art. 4–108.

3. Петренко І. В. Проблеми правового регулювання статусу військовополонених. // Вісник КНУВС. — 2022. — № 3. — С. 74–82.

4. Міністерство юстиції України. Звіт про імплементацію норм МГП у національне законодавство (2024). — Київ, 2024. — 102 с.

Тертишник В.М.,
доктор юридичних наук, професор. Університет митної справи та фінансів України м. Дніпро, Україна

ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВА ЛЮДЯНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ

Історичні рефлексії показують, що лідери саме найбільш могутніх держав у сфері геополітики наробили багато помилок планетарного масштабу, що призвело до сучасних актів ядерного, енергетичного та іншого тероризму, порушень так званого міжнародного гуманітарного права та загроз нових актів агресії. Потребують системного аналізу проблеми забезпечення національної безпеки, невідворотності відповідальності за злочини проти людяності.

Ці проблеми все більше стають предметом уваги вчених-юристів, [1-8] але ні ООН ні Міжнародний кримінальний суд, ні інші правничі інституції досі не забезпечили ефективної протидії злочинам проти людяності, а існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

При підписанні Будапештського меморандуму, Україна, заручаючись обіцянками безвідповідальних політиків щодо гарантій безпеки та територіальної цілісності, позбавилась, з поміж іншого, 176 міжконтинентальних балістичних ракет, ядерних зарядів до них, а також уранових та інших матеріалів на загальну суму понад 800 мільярдів доларів. По суті, завдячуючи бездарності політиків, планета Земля і Україна опиняється в реаліях нових загроз, що несуться з боку окремих держав в їх спробах переділу світу.

Міжнародна безпека потребує задіяння усіх міжнародних інституції для дотримання Будапештського меморандуму та протидії агресії. Україна має відігравати більш активну роль в діяльності ООН в аспектах забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права, застосування юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо розслідування злочинів проти людяності та інших порушень міжнародного гуманітарного права.

Джерелами чинного міжнародного гуманітарного прав є: Женевська конвенція про статус біженців 1951 р.; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 року; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 року; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 року. 30 травня 2008 року в Дубліні була прийнята Конвенція про заборону касетних бомб (до неї не приєдналися такі держави, як США, Китай, Росія).

Безумовно, що дані правові акти діють в синергетичній єдності з іншими загально характеру нормами міжнародного права та отримають розвиток в

положеннях Римського статуту та інших міжнародних правових актах. Вони здебільшого імплементовані в національні законодавчі акти.

На наш погляд, чинна система так званого «міжнародного гуманітарного права», виходячи з його змісту та основних моральних засад і принципів, більш слушно має іменуватись – *«Право людяності в умовах війни та збройних конфліктів».* Адже це право не обмежується лише міжнародними правовими актами, а стає релевантним і на національному рівні, де здійснюються слушні зміни і доповнення до КК України та інших нормативних актів, спрямованих на забезпечення його реалізації. Разом з тим, є потреба в кодифікації усіх його чинних норм, узагальнення додаткових протоколів до існуючих конвенцій та розробки і прийняття інтегративного кодифікованого міжнародного правового акту – «Кодекс людяності в умовах війни та збройних конфліктів». Зважаючи на гуманітарну ситуацію в світі, було б доцільним і релевантним, щоб саме Україна внесла таку пропозицію на розгляд ООН.

Україна має активізувати свою діяльність в аспектах постановки відповідальності за порушення Будапештського меморандуму та злочини проти людяності на нашій землі, включаючи позовну, станційну та кримінально-правову політику.

Згідно ст. 54 Римського статуту Прокурор «для встановлення істини проводить розслідування, щоб охопити всі факти й докази, які стосуються оцінки того, чи настає кримінальна відповідальність відповідно до цього Статуту, і при цьому однаковою мірою розслідує обставини, що свідчать як про винуватість, так і про невинуватість». В даних доктринально важливих положеннях, по-перше, фіксується одне з важливих завдань судочинства – встановлення істини, по-друге, у цих приписах визначається, що досягнення такого завдання потребує дотримання принципу «всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи».

Подальші кроки щодо становлення цілісної системи права людяності мають орієнтуватись на розширення незалежності та інших принципів діяльності Міжнародного кримінального суду.

На нашу думку, одним з основних принципів права взагалі має стати принцип *людяності*, який будучи в синергетичній єдності з іншими принципами права, має бути закріплений в Конституції України, а також в нормах міжнародного права та галузевого законодавства.

Людяність означає, *по-перше,* повагу до самої людини як вершини цивілізаційного розвитку, когнітивну емпатію до її неповторної особистості, гуманне ставлення, співчуття з приводу її проблем, співпереживання, підтримку, надання необхідної допомоги; *по-друге,* неприпустимість принижень честі і гідності кожної людини (зневаги, пригноблення, образ, наклепів, насмішок, цькувань, погроз, залякувань, знущань,); *по-третє,* недопустимість агресії, геноциду, жорстокого нелюдського поводження; *по-четверте,* заборона будь-яких проявів тортур, катування, утримання особи в нелюдських умовах*; по-п'яте,* забезпеченням компенсації моральної шкоди, завданій людині незаконними діями щодо неї*; по-шосте,* гарантованість ефективного судового

захисту людського поводження з людиною. Думається, що ця ідея та поданий нами концепт *«принцип людяності»,* [8, с. 9-14] має знайти чільне місце серед принципів міжнародного права взагалі, та міжнародного гуманітарного права, зокрема.

Важливим аспектом забезпечення дієвості права людяності є забезпечення техногенної безпеки та протидія ядерному тероризму.

Ядерний тероризм – різновид терористичних дій з використанням ядерних чи інших радіоактивних матеріалів, або які пов'язані з захопленням чи ушкодженням ядерних об'єктів таким чином, що відбувається вивільнення або створюється загроза вивільнення радіоактивного матеріалу, спрямовані на створення обстановки терору серед населення, мають ознаки ядерного шантажу чи можуть реально завдавати шкоди життю і здоров'ю людей чи тягти за собою інші серйозні наслідки, створювати загрозу міжнародному миру та безпеці.

Акти агресії в районі території АЕС в Енергодарі показують необхідність посилення кримінальної відповідальності за акти ядерного тероризму, забезпечення безпеки ядерних об'єктів, з урахуванням міжнародних правових актів та засад взаємодії держав міжнародної спільноти, формування правового поля та логістики заходів превенції, попередження та протидії актам ядерного тероризму.

Думається, що в КК України має бути закріплена окрема норма, якою б передбачалась підвищена відповідальність за акти ядерного тероризму.

Чинний КК України в ст. 442-1 «Злочини проти людяності» уже забезпечив імплементацію відповідного змісту норми Римського статуту. При цьому законодавець допустив ту ж саму помилку - не досить чітке юридичне визначення об'єктивної сторони такого злочину, зазначаючи, що до злочинів проти людяності відносяться акти зґвалтування, сексуальної експлуатації, примусової стерилізації, катування та «…інших умисних нелюдських діянь подібного характеру». Концепт «інших умисних нелюдських діянь подібного характеру» в практичній правоохоронній діяльності не може бути застосованим апріорі, як такий, що не може мати однозначного тлумачення, не відповідає принципу юридичної визначеності та засаді верховенству права.

На наш погляд, розділ 20 КК України варто назвати «Злочини проти миру та людяності», де з урахуванням принципу юридичної визначеності має бути передбачена кримінально відповідальність за злочини енергетичного та ядерного тероризму та інші тяжкі і особливо злочини проти людяності і миру.

Разом з тим, варто зазначити, що якими би якісним не було норми міжнародного чи національного кримінального права, їх належне застосування залежить від процесуальних механізмів та вирішення питання щодо інституційної спроможності існуючих судових і правоохоронних органів забезпечити їх сумлінне застосування. В розв'язанні цих проблем, варто удосконалювати як чинний КПК України, законодавство про оперативно-розшукову діяльність, так і забезпечувати ефективну діяльність сил спеціальних операцій та інших слідчих і криміналістичних підрозділів, налагоджувати

міжнародні механізми екстрадиції та інших форм взаємодії держав у сфері правосуддя.

Список використаних джерел:

1 Римський статут Міжнародного кримінального суду. Підписаний в Римі 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2 Гончаров В. В. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 300 с. ISBN 978-966-667-905-8

3 Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

4 Жаровська І. М. Проблеми і недоліки норм міжнародного гуманітарного права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. *Юридичні науки*. 2022. № 12. С. 13.

5 Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: Загальний курс. Київ, Женева: МКЧХ, 2020. 398 с.

6 Сироїд Т. Л. Міжнародне кримінальне право: підручник / Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Вид. 2-ге, допов. Харків: Право, 2025. 536 с. ISBN 978-617-8602-30-7

7 Тертишник В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2024. 486 с. ISBN 978-617-566-844-3

8 Тертишник В. М. Засада людяності та її реалізація в діяльності слідчих та інших правоохоронних органів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2025. №2. С. 9-14. DOI https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-2-2

Письменський Є. О.,
доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ПРИВАТНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА МЕЖІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЮ ЇЇ УЧАСНИКІВ

Аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України, дає змогу встановити коло обов'язкових (об'єктивних і суб'єктивних) ознак, якими є такі:

1. Об'єкт: основний безпосередній, яким є суспільні відносини у сфері забезпечення інформаційної безпеки щодо непорушності національних інтересів у частині єдиної державної політики із засудження російської агресії та протидії антиукраїнській пропаганді, та додатковий обов'язковий – міжнародний правопорядок, що ґрунтується на принципі заборони агресивних воєн.

2. Об'єктивна сторона, що характеризується вчиненням одного з альтернативно визначених діянь (виправдовування, визнання правомірною, заперечення агресії/окупації чи глорифікація її учасників).

3. Суб'єкт – загальний (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку).

4. Суб'єктивна сторона, що характеризується виною у формі прямого умислу.

З огляду на це, можна констатувати, що встановлення інших ознак, які не є обов'язковими, для кваліфікації вчиненого не потребується. Зокрема, це стосується і такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка, що не безпремінно має бути публічною (як це, наприклад, установлено в суміжній кримінально-правовій нормі, ознаки якої містить ч. 1 ст. 111-1 КК України). Однією з ознак, за якою можна здійснити відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК України), – це обстановка. Якщо для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України, зазначена ознака не є обов'язковою для об'єктивної сторони (заперечення збройної агресії російської федерації проти України може здійснюватися навіть в індивідуальній бесіді), то для кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, має бути встановлена публічність вчинення відповідних актів поведінки [1, с. 344].

Викладена позиція чітко відображена у фаховій літературі та полягає в тому, що у ч. 1 ст. 436-2 КК України не конкретизується площина вираження указаних у ній проявів, через що вона охоплює діяння, вчинені як публічно (на широкий загал), так і приватно (наприклад, у приватних розмовах або листуванні) [2, с. 210; 3, с. 27 – 28].

Водночас, по-перше, треба визнати, що такий законодавчий підхід порушує ст. 8, ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. По-друге, діяння, вчинене у формі приватних висловлювань, зокрема в межах спілкування подружжя в квартирі, не має належного рівня суспільної небезпеки, властивого злочину. За відсутності ознак публічності така поведінка позбавлена потенціалу впливати на невизначене коло осіб, а тому не здатна зашкодити охоронюваним ст. 436-2 КК України суспільним відносинам.

На рівні загальноєвропейських стандартів прав людини приватна сфера слушно захищена від необґрунтованого втручання держави. Зміст та практика застосування ст. 8 та ст. 10 Європейської конвенції з прав людини свідчать про унеможливлення настання кримінальної відповідальності за висловлювання, що відбуваються у межах приватної сфери і таким чином не одержують впливу на свідомість інших осіб.

Зокрема, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини покликана забезпечити захист права на повагу до приватного життя, включаючи конфіденційне спілкування у сімейному колі. Право на приватність, гарантоване цією статтею, повинно захищати особу від втручання державних органів за винятком, коли воно є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд з прав людини у справах *Axel Springer AG v. Germany* (2012) [4] та *Von Hannover v. Germany* (No. 2) (2012) [5] наголошує, що державне втручання у приватні розмови можливе лише за умови наявності *pressing social need* (нагальна соціальна потреба) і за умови пропорційності такого втручання щодо поставленої мети [6; 7].

У контексті виправдовування агресії чи подібних висловлювань Європейський суд з прав людини у справі *Perinçek v. Switz*erland (2015) [8] відобразив позицію, що приватні думки, не спрямовані на *incitement to discrimination, hostility or violence* (підбурювання до дискримінації, ворожості або насильства), захищені, навіть якщо вони стосуються історичних подій чи конфліктів [9].

Отже, кримінальна відповідальність за індивідуальні розмови, які містять ознаки ворожих для національних інтересів України висловлювань, з позиції Європейської конвенції з прав людини та практики її застосування, може вважатися такою, що свідчить про непропорційне і нелегітимне втручання у приватне спілкування, а також про порушення свободи вираження поглядів, оскільки передбачене ч. 1 ст. 436-2 КК України обмеження цього права не може вважатися необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки тощо, якщо йдеться про приватний характер дій. Приватні висловлювання не досягають істотного рівня суспільної небезпечності, не впливають на громадську думку та не загрожують національній безпеці. Висловлювання, здійснені в особистому колі, які не виходять за межідомашнього спілкування, не здатні спричинити істотну

шкоду основному безпосередньому об’єктові кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України.

Отже, зважаючи на гарантовані людині права на приватність і свободу висловлення, лише публічне поширення ворожнечих суджень може розглядатись як суспільно небезпечне і кваліфікуватися за ч. 1 ст. 436-2 КК України. В інших випадках має підтримуватися захист приватного простору згідно зі ст. 8 і ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Тому за наявності ознак виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників, що вчинене в умовах приватності, має констатуватися малозначність діяння відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України.

Мають рацію фахівці, зазначаючи, що малозначними можна вважати діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 436-2 КК України, вчинені у приватному спілкуванні або листуванні, реакції або поодинокі публікації чи коментарі в соціальних мережах та ін. Адже такі діяння не можуть заподіяти істотної шкоди суспільству або державі, а тому суспільні відносини, що охороняються цією нормою, не можуть бути поставлені під загрозу [3, с. 29].

Як висновок, висловлені в індивідуальній розмові судження, зміст яких зводиться до виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників, не можуть вважатися суспільно небезпечним діянням у розумінні ст. 436-2 КК України з таких причин:

По-перше, через недосягнення порогу суспільної небезпеки. Приватні висловлювання, що не виходять за межі домашнього спілкування, позбавлені потенціалу впливати на невизначене коло осіб (громадську думку), а отже, не здатні спричинити істотну шкоду охоронюваному об’єкту (національним інтересам у сфері інформаційної безпеки).

По-друге, з огляду на непропорційне втручання у права і основоположні свободи людини (ст. 8, ст. 10 Європейської конвенції з прав людини). Кримінальна відповідальність за відповідні дії становитиме непропорційне і нелегітимне втручання у приватне та сімейне життя і порушення свободи вираження поглядів. Таке обмеження не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві».

По-третє. З позиції чинного КК України за наявності ознак виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників, що вчинене в умовах приватності, має констатуватися малозначність діяння відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, оскільки така поведінка виключає заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Продемонстрований підхід дає змогу чітко розмежовувати публічне та приватне: лише публічна вербальна діяльність, яка має суспільний резонанс і зашкоджує інформаційній безпеці, є підставою для настання відповідальності за ст. 436-2 КК України.

Література:

1. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колаборaційній діяльності **:** монографія. Київ : АЛЕРТА, 2024. 438 с.
2. Євтєєва Д. П. Щодо обсягу норми за ч. 1 ст. 436-2 Кримінального кодексу України (до аспекту публічності та приватності діяння). Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія: матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу. Харків, 21 червня 2024 р. : електрон. наук. вид. / редкол.: В. С. Батиргареєва та ін. Харків : Майдан, 2024. С. 209 – 212.
3. Науково-практичний коментар до статті 436-2 Кримінального кодексу України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) / Д. П. Євтєєва, А. В. Лапкін, К. А. Новікова; електрон. наук. вид. / передмова В. С. Батиргареєвої; за наук. ред. : В. С. Батиргареєвої. Харків : Майдан, 2025. 82 с.
4. Council of Europe / European Court of Human Rights. (2012). *Axel Springer AG v. Germany*, application no. 39954/08. HUDOC, 001-109034. Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109034
5. Council of Europe / European Court of Human Rights. (2012). *Von Hannover v. Germany (No. 2)*, application no. 40660/08. HUDOC, 001-109029. Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109029
6. Tsomidis T. Freedom of expression in turbulent times – comparative approaches to dangerous speech: the ECtHR and the US Supreme Court. *The International Journal of Human Rights*. 2021. № 26 (3). P. 379 – 399.
7. Buyse A. Dangerous expressions: the echr, violence and free speech. *International and Comparative Law Quarterly*. 2014. № 63 (2). P. 491 – 503.
8. Council of Europe / European Court of Human Rights. (2015). Perinçek v. Switzerland, application no. 27510/08. HUDOC, 001-158235. Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235
9. Council of Europe. *Guide on Article 10: Freedom of expression*. Council of Europe. Retrieved from https://rm.coe.int/guide-on-article-10-freedom-of-expression-eng/native/1680ad61d6

Карчевський М.В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького Університету Короля Данила; головний науковий співробітник наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СИСТЕМ ШІ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту змінює не лише легальні сфери діяльності, а й злочинність. З'являються нові форми шахрайства, які передбачають формування персонального інформаційного середовища для потерпілої особи та профілювання значної кількості людей із метою подальшого автоматизованого фішигу або вішингу. Вірогідними можуть стати масштабні кібератаки на основі автоматизованого виявлення вразливостей комп'ютерних систем та їх знову ж таки автоматизованого використання. Протиправне використання технологій штучного інтелекту можливе також шляхом створення високоякісних підробок відео- або аудіоконтенту, розробки надскладних схем легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом тощо[1].

Відповідно до наших оцінок за кілька років національна судова практика реагуватиме на випадки несанкціонованого втручання у роботу комп'ютерних мереж із використанням згенерованих системами штучного інтелекту шкідливих програмних засобів, давати оцінку використанню індивідуалізованих дипфейків для вчинення шахрайства, що охоплюватиме десятки тисяч потерпілих.

Звіт «AI and Serious Online Crime» (березень 2025), підготовлений дослідниками Центру з питань нових технологій та безпеки (CETaS) при The Alan Turing Institute (Велика Британія), містить висновок про суттєве пришвидшення процесів злочинного використання AI у сферах фінансового шахрайства, фішингу, DDoS-атак, створення та поширення CSAM (Child Sexual Abuse Material), а також так званих «романтичних» шахрайств. Дослідження підкреслює, що поширення відкритих ШІ-моделей, зокрема китайського походження, створює нові можливості для організованих злочинних груп, тоді як зростання практик jailbreaking, видалення guardrails і розробки «кримінальних LLM» (WormGPT, FraudGPT) формує небезпечні тенденції протиправної діяльності[2].

Технологія дипфейків зумовила появу нового виду посягань на приватне життя – створення порнографічних матеріалів із зображенням реальної особи за допомогою ШІ без її згоди. Злочинці використовують фото потерпілої особи (наприклад, із соцмереж) і створюють порнокліп «з її участю» за допомогою нейромережі. Таким чином, виробляються фальшиві інтимні відео, які завдають істотної моральної, репутаційної, психологічної шкоди. У багатьох країнах спостерігається справжній бум таких випадків. За даними британської Revenge Porn Helpline, з 2017 по 2022 рік кількість звернень щодо зловживання

дипфейками інтимного характеру зросла на 400 %[3]. Оскільки зображення згенеровані, подібні дії не підпадають під ознаки традиційної заборони розповсюдження реальних інтимних фото без згоди потерпілої особи.

Відповідно до звіту Департаменту внутрішньої безпеки США до ключових загроз у сфері використання штучного інтелекту в критичній інфраструктурі належать *атаки проти самих систем ШІ*. По-перше, «отруєння» даних, коли до процесу навчання чи налаштування моделі цілеспрямовано вносяться фальсифіковані дані, що призводить до систематично хибних результатів. По-друге, маніпуляції з архітектурою чи налаштуваннями моделі, які здатні змінювати алгоритмічні висновки або спричиняти відмову в роботі. По-третє, «змагальні»[1] атаки, тобто спеціально сконструйовані вхідні дані, що примушують модель давати неправильні класифікації чи прогнози. По-четверте, атаки на середовище розгортання, включно з експлуатацією інтерфейсів доступу, хмарних сервісів чи API, що підтримують функціонування моделей. Нарешті, по-п’яте, атаки на конфіденційність даних користувачів, які дають змогу отримати чутливу інформацію з навчальних або експлуатаційних процесів. Сукупно ці загрози здатні не лише підірвати коректність і безпечність роботи окремої системи, а й мати каскадний ефект для цілих секторів критичної інфраструктури[4].

Дослідження свідчать, що подібні порушення можливі не тільки відносно критичної інфраструктури. Наприклад, «отруєння» даних є особливо небезпечним у контексті дезінформації, де фальшиві наративи, наприклад про воєнні злочини, можуть цілеспрямовано поширюватися через відкриті вебресурси, які автоматично збираються та використовуються для тренування моделей[5]. Наприклад, метод фальсифікації міток (mislabeling), «backdoor poisoning», або «boiling frog», можуть змусити модель видавати певні хибні відповіді лише у відповідь на специфічні запити, залишаючись коректною у більшості випадків[6; 7]. Відповідні дослідження показали, що атаки даних можуть істотно знижувати точність класифікаційних моделей ШІ, до 27 % у задачах розпізнавання зображень і до 22 % у процесі виявлення шахрайства[8].

Правоохоронні органи наразі не мають достатніх можливостей для ефективної протидії злочинному використанню ШІ. Важливим є швидке масштабування використання AI у правоохоронних структурах і розвиток міжнародної кооперації. Загальний висновок полягає в тому, що протидія злочинному використанню штучного інтелекту можлива лише за умови застосування принципу «AI проти AI», коли правоохоронні органи самі активно використовують інноваційні алгоритми для виявлення та запобігання новим формам кіберзлочинності[2].

[1] «Змагальними» атаками називають втручання у роботу систем ШІ з використанням спеціально підготовлених даних, які експлуатують уразливості алгоритмів і призводять до генерації помилкових класифікацій або прогнозів. Зазвичай такі дані створюються іншими системами ШІ, які виступають у ролі «супротивника». Наприклад, система-супротивник може проаналізувати роботу системи комп'ютерного зору, що використовується у сфері дорожньої безпеки, та запропонувати мінімальні зміни пікселів у зображенні дорожнього знаку. Ці зміни залишаються непомітними для людського ока, проте змушують систему комп’ютерного зору помилково класифікувати знак «STOP» як знак «швидкісна траса».

Водночас, попри масштабність описаних загроз, на нашу думку, немає потреби у спеціальних змінах до КК. Чинні кримінально-правові норми дають змогу належно кваліфікувати діяння, що вчиняються із використанням технологій штучного інтелекту, адже небезпека посягань охоплюється наявними складами злочинів. Наприклад, шахрайство, зумовлене застосуванням дипфейків чи генеративних моделей, охоплюється ст. 190 КК; розробка або поширення шкідливих програмних засобів – ст. 361–363-1 КК; виготовлення і розповсюдження CSAM – ст. 301, 301-1; а використання штучного інтелекту в процесі легалізації доходів злочинного походження – ст. 209 КК.

Подальший розвиток судової практики забезпечить необхідну деталізацію та роз'яснення для правильної кваліфікації нових форм злочинності. У цьому сенсі ключовим завданням є не так перегляд кримінально-правових норм, як вироблення єдиних підходів до їх тлумачення судами, а також належна підготовка експертів і слідчих, які мають здатність виявляти й аналізувати злочини, вчинені з використанням штучного інтелекту. Такий підхід відповідає принципам стабільності та технологічної нейтральності кримінального законодавства, дає змогу уникнути надмірної фрагментації правових приписів.

Література:

1. Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial intelligence in the context of crime and criminal justice. P. 40–56.
2. Burton J., Janjeva A., Moseley S., Alice. AI and Serious Online Crime : CETaS Research Reports / The Alan Turing Institute. 2025, March. 32 p. URL: https://cetas.turing.ac.uk/sites/default/files/2025-03/cetas_research_report_-_ai_and_serious_online_crime_0.pdf (дата звернення: 21.09.2025).
3. Demony C. Britain to make sexually explicit 'deepfakes' a crime. Reuters. 2025, January 7. URL: https://www.reuters.com/world/uk/britain-make-sexually-explicit-deepfakes-crime-2025-01-07/ (дата звернення: 21.09.2025).
4. Impact of artificial intelligence on criminal and illicit activities / Department of Homeland Security. Public-Private Analytic Exchange Program, 2024. 59 p. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/2024-10/24_0927_ia_aep-impact-ai-on-criminal-and-illicit-activities.pdf (дата звернення: 21.09.2025).
5. Falk R., Brown A.-L. Poison the well : AI, data integrity and emerging cyber threats / Cyber Security Cooperative Research Centre. 2023. 16 p. URL: https://cybersecuritycrc.org.au/remote-assets/sites/default/files/2023-11/Poison%20the%20well%20-%20AI%2C%20data%20integrity%20and%20emerging%20cyber%20threats.pdf (дата звернення: 23.08.2025).
6. What is AI data poisoning? Cloudflare. URL: https://www.cloudflare.com/learning/ai/data-poisoning/ (дата звернення: 23.08.2025).
7. What is a data poisoning? [Examples & Prevention]. Palo Alto Networks. URL: https://www.paloaltonetworks.com/cyberpedia/what-is-data-poisoning (дата звернення: 23.08.2025).

8. Kure H. I., Sarkar P., Ndanusa A. B., Nwajana A. O. Detecting and preventing data poisoning attacks on AI models. arXiv. 2025, March 25. 9 p. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2503.09302.
9. Burton J., Janjeva A., Moseley S., Alice. AI and Serious Online Crime.

Жаровська Г.П.,
докторка юридичних наук,
доцентка, завідувачка кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича.
м. Чернівці, Україна

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність проблеми протидії злочинності в цілому і транснаціональній зокрема, визнається і на національному і міжнародному рівні. Організована злочинність трансформується, підлаштовуючись під суспільні процеси, задля досягнення своєї мети – отримання прибутків і надприбутків. Зокрема останній, 14-й Конгрес, який відбувся 7-12 березня 2021 року у Кіото, представники держав-членів ООН та акредитовані науковці звертають увагу на те, що «на сучасному етапі розвитку суспільства, поряд із найпоширенішими формами транснаціональної організованої злочинності, набули поширення такі організовані злочинні вияви, як піратство, кіберзлочинність, сексуальна експлуатація дітей, екологічна злочинність та незаконний обіг культурних цінностей». Як відомо, ООН не називає кількості видів транснаціональних злочинів, натомість класифікує ці злочини за типами діянь (торгівля, контрабанда, відмивання) та сферами (предметами злочинів) (зброя, заборонені речовини, люди, гроші). Слід зазначити, що трансформація видів транснаціональних злочинів тісно пов'язані **з** технологічним прогресом та глобалізацією, і включають кіберзлочини (фішинг, вимагання, хакерство, шахрайство в інтернеті, крадіжки даних (персональних, фінансових, корпоративних) та їх продаж на «чорному» ринку), фінансові злочини (відмивання грошей через криптовалюти), злочини, пов'язані з біотехнологіями, екологічні злочини (незаконна утилізація відходів), а також адаптовані до сучасних умов торгівля людьми, наркотиками, зброєю, контрабанда та кібершантаж**.** Вони відрізняються швидкістю, масштабом та складністю розслідування, виходячи за межі національних юрисдикцій.

Ще одним каталізатором трансформації транснаціональної злочинності є війна і конфлікти. 18 липня 2025 року Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) у Києві презентувало звіт, у якому зазначається, що: «Кримінальні угруповання в Україні змінюють свої бізнес-моделі, оскільки війна, яка триває вже четвертий рік, призвела до зростання масштабів переміщення населення, ризиків торгівлі людьми та попиту на синтетичні наркотики, зокрема метадон» [1]. У звіті зроблено аналіз структури організованої злочинності та їхню трансформацію, де визначено п’ять основних видів злочинів: «торгівля та виробництво наркотиків; онлайн-шахрайство; торгівля зброєю; економічна злочинність; торгівля людьми і сприяння незаконному виїзду та ухиленню від мобілізації» [1].

Для прикладу розглянемо трансформацію торгівлі людьми. «В умовах збройних конфліктів найбільш поширеними формами торгівлі людьми стають вербування, переміщення, передача, переховування або одержання осіб чоловічої статі з метою поповнення лав особового складу збройних сил сторін, що беруть участь у конфлікті; використання примусової праці для задоволення потреб озброєних груп; різні види сексуальної експлуатації (військова проституція, насильницька вагітність); втягнення у злочинну діяльність; вилучення органів» [3].

Також набула специфіки контрабанда культурних цінностей, що є складовою міжнародної організованої злочинності, через хаос у перетині державних кордонів, особливо у перші дні війни в Україні. «За даними Інтерполу, у країнах Західної Європи (Німеччина, Австрія, Італія, Франція) діє більше 40 груп контрабандистів. Переважна їх більшість – вихідці з країн пострадянського простору, які залишили розгалужені зв'язки та спільників, що забезпечують пошук, скупку й вивіз цінностей з країни. Для реалізації культурних цінностей, що надходять нелегальними каналами, у західноєвропейських країнах та США вони створили мережу спеціалізованих магазинів» [3].

Як уже мною відзначалось раніше, сучасні реалії розвитку транснаціональної злочинності засвідчують, що вона набула принципово нової якості, трансформується не просто у злочинні організації різного ступеня організаційної складності, численності та міри впливу, але й здатна утворювати квазі-державні утворення кримінальної спрямованості, які намагаються за допомогою терористичної діяльності, на основі прямої агресії, в тісному контакті із іноземними спеціальними службами, створювати регіони, в яких не діє право, але діє кримінальна мораль та кримінальний спосіб існування в усіх сферах суспільного буття. Це дає підстави нам стверджувати, що транснаціональна організована злочинність виникла не на основі плавного переходу від організованої злочинності, а на основі трансформації. Трансформація - це процес набуття нових рис. Головне у цьому процесі - перетворення форм і змісту явища.

Можемо стверджувати, що транснаціональний характер злочинної діяльності - це не плаваюча ознака організованої злочинності як такої, а окрема форма злочинності.

Очевидно, що кожна з держав окремо та світове співтовариство загалом постійно намагаються дати відсіч злочинності. Проте загальновизнано, що така діяльність зводиться до вирішення трьох основних завдань: розробки ефективного національного законодавства у сфері протидії та запобігання злочинності загалом та окремим злочинам, налагодження дієвого міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності та удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції.

Водночас мусимо констатувати, що сьогодні жодне з таких завдань не вирішене. Попри систематичне вдосконалення, національне законодавство у сфері протидії злочинності постійно «наздоганяє» останню, що зумовлене появою нових форм і методів злочинної діяльності.

Проте слід зазначити, що в Україні на законодавчому рівні пройдено чималий шлях зміцнення, вироблення основних аспектів та механізмів протидії такому негативному явищу, як організована злочинність. Зокрема, у Загальній частині КК України дано поняття вчинення злочину організованою групою та злочинною організацією. Крім цього, в Особливій частині КК України визначено більше 50 статей, у диспозиціях яких прямо передбачено кваліфікацію незаконних дій, вчинених у складі організованої групи або злочинної організації. Відповідно, за їх вчинення законодавець передбачив більш жорсткі санкції. Є і спеціальні норми ст.255 -258, 260-261, 267 КК України.

«Особливе превентивне значення має норма про відповідальність за легалізацію (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаного злочинним шляхом (ст. 209 КК), включення даної норми до КК України слід вважати важливим кроком щодо приведення національного законодавства відповідно до Конвенції Ради Європи «Про відмивання, розшук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» (1990), ратифікованої Україною 17 грудня 1997 р.»[3].

Слід визнати, що КК України не є досконалим нормативно-правовим актом, який вирішує проблему протидії транснаціональній злочинності. На жаль, КК України не наводить визначення транснаціонального злочину, також залишаються невизначеними й інші принципові моменти.

Протидія транснаціональній організованій злочинності, насамперед, передбачає формування чіткої законодавчої бази. Вказівки на вчинення злочину злочинною організацією немає у статтях Особливої частини КК України як кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки, як це притаманно іншим формам співучасті, зокрема щодо вчинення злочину організованою групою. Законодавець використав підхід, за яким передбачив відповідальність за створення, участь у такій злочинній організації та ін., як за окремий злочин у сфері злочинів проти громадської безпеки. Єдина стаття КК України, яка вказує на транснаціональний характер злочину є ч. 5 ст. 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини: «Дії, передбачені частинами другою, третьою чи четвертою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю» [4].

Проте і ця норма не є досконалою. По-перше, термін «організація» (в тому числі й транснаціональна) вживається у законодавстві не тільки як вид злочинного об’єднання, але й як певна юридична особа. Так, наприклад, у ст. 24 «Відповідальність організації за терористичну діяльність» визначаються підстави визнання юридичної особи терористичною та її ліквідації.

По-друге, у ч.5 ст. 143 немає жодної вказівки на те, що така організація є злочинною.

Крім цього, якщо у ч. 5 ст. 143 КК України криміналізована участь у транснаціональній злочинній організації, то така норма є спеціальною стосовно ст. 255 КК України (участь у злочинній спільноті…). Але в такому випадку знову

порушуються принципи співвідношення загальної і спеціальної норми, оскільки спеціальна норма містить менш суворе покарання порівняно із загальною

Вказана проблема у цій нормі може бути вирішена двома шляхами:

1) або на законодавчому рівні буде наведено визначення такої транснаціональної організації як юридичної особи і ознаки її протиправної діяльності;

2) або у ч. 5 ст. 143 КК України буде зазначено, що злочином є участь саме у транснаціональних злочинних організаціях і ця норма буде міститись в окремій статті або частині статті КК України із визначенням санкції, яка адекватно відбиватиме рівень суспільної небезпеки цього кримінального правопорушення у співвідношенні з іншими нормами Особливої частини.

А як бути з іншими видами транснаціональних злочинів?

Відсутня така вказівка і у ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання». У п. 2 ч.1 ст. 67 КК України цієї ж статті вказується, що такою обставиною є: «вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)» [4]. Звідси випливає, що вчинення кримінального правопорушення транснаціональною злочинною організацією не є обставиною, яка обтяжує покарання. Але це суперечить основним принципам кримінального права, оскільки вчинення злочину транснаціональною злочинною організацією має вищий рівень суспільної небезпеки, ніж вчинення того самого злочину групою осіб за попередньою змовою у межах національних кордонів, тому покарання за такі дії також повинні істотно різнитися.

Вважаємо за доцільне включити у цей пункт і ч. 4 ст. 28 КК України. Крім цього окремим пунктом передбачити у якості обтяжуючої обставини «вчинення кримінального правопорушення транснаціональним злочинним угрупованням або участь у ньому».

Нинішня українська транснаціональна злочинність, що вийшла за межі кримінально-економічного сегменту, стала вагомим фактором політики і має величезні економічні ресурси, матеріально-технічне забезпечення, зброю та людські ресурси, які в змозі перекраювати кордони держави, самостійно вирішувати долю окремих регіонів країни. У цих умовах головні напрями боротьби з цим явищем має бути зосереджено навколо проблем, які стосуються державної безпеки та узгоджуватися з державною стратегією національної безпеки. Слід зазначити, що Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» прийнятий ще у 1993 році!, сьогодні містить безліч суперечностей чинному КК України, змін та доповнень. На нашу думку немає сенсу пропонувати чергові зміни, доповнення, а необхідною є розробка нового закону, який би відповідав чинному кримінальному і кримінальному процесуальному та регулятивному законодавству, новим стратегіям України у сфері захисту національної безпеки, протидії корупції, тероризму тощо.

«Саме українські реалії виявили те, що транснаціональна злочинність є фактором глобальної небезпеки, саме в ній переплітаються проблеми корупції, військової експансії, політичного устрою держави, а також економічних

перспектив розвитку світової економіки. Якщо кілька років тому світова спільнота усвідомлювала таку небезпеку на теоретичному рівні, то нині теорія стала реаліями міжнародної політики та економіки, коли міжнародні відносини багато в чому залежать від дій організаторів глобальної транснаціональної злочинності» [2, с. 15].

Сучасні реалії у сфері забезпечення національної безпеки України вимагають подальшого вдосконалення законодавчо-правового регулювання, ужиття додаткових організаційно-правових та управлінських заходів на державному рівні з метою нейтралізації наявних загроз і корегування діяльності держави у сфері забезпечення національної безпеки нашої країни.

Вирішити проблем протидії транснаціональній злочинності лише законодавчим шляхом неможливо. Ефективне та дієве законодавство має важливе, проте не головне значення. Підхід до вирішення будь-якої проблеми, зокрема й до проблеми протидії злочинності в цілому та до транснаціональної зокрема, має бути комплексним і першочерговим завданням є - виявлення та усунення причин цього явища.

Література

1. Організація Об'єднаних Націй Україна. https://ukraine.un.org/uk/298211-війна-трансформує-організовану-злочинність-в-україні-що-завдає-економічної-і-соціальної

2. Жаровська Г.П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д.ю.н. Київ. 2019. С.21.

3. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму прийнята 16 трав. 2005 р.: ратифікована Законом України від 17 листоп. 2010 р. № 2698-VI. Верховна Рада України.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

4. Кримінальний кодекс України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

5. Жаровська Г. П. Перспективні напрями протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика):* наук.-практ. журн. 2014. Вип. 1 (32). Київ: Міжвідом. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з орг. злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2014. С. 11–16.

Юрчишин В. М.,
д.ю.н., професор кримінальної юстиції,
професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Чернівецького торговельно-економічного інституту ДТЕУ,
старший радник юстиції, почесний працівник прокуратури України,

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПРИ ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність цього дослідження зумовлено тим, що у відповідності до п.2 ст. 131-1 Конституції України …нагляд за не гласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку здійснює прокуратура України… [1, с. 410], а дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій надає слідчий суддя [2, с. 108-109].

Воєнний стан в Україні актуалізував ряд існуючих проблем кримінального провадження в Україні та породив ряд нових, що викликало системні зміни та доповнення до Розділу IX-1 КПК України. При чому це торкається умовно двох напрямків: (1) розслідування воєнних злочинів; (2) розслідування інших кримінальних правопорушень. Складнощі виникають у контексті проведення процесуальних дій та їх фіксування, оперативного прийняття процесуальних рішень, заходів забезпечення кримінального провадження, строків кримінального провадження, повноважень прокурора та керівника органу прокуратури. Усі ці фактори по-різному впливають на ефективність досудового розслідування [3, с. 211].

Незважаючи на нагальність впровадження таких змін, залишається дискусійними питання визначення вживаних законодавцем категорій, можливості оскарження прийнятих керівником органу прокуратури рішень і певних законодавчих суперечностей. При цьому слід звернути увагу на вагомі забезпечення розумного балансу між функціями обвинувачення і судового контролю в межах досудового розслідування задля уникнення випадків неправомірно обмеження прав людини у кримінальному провадженні [4, с. 1031].

Питання належного дотримання прав людини, зокрема і збоку держави, є особливо актуальним в аспекті реалізації завдань щодо ефективного, повного і неупередженого досудового розслідування і судового розгляду в рамках кримінальних проваджень. Навіть враховуючи умови воєнного стану, відповідні обставини не можуть стати підставою для відсутності або мінімізації контролю за гарантуванням прав особи у кримінальному процесі. Таким чином, законодавчі нововведення повинні сприяти беззаперечному виконанню основних завдань кримінального провадження.

З метою забезпечення дотримання розумних строків, дієвості та ефективності досудового розслідування Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» покладено на

керівника органу прокуратури певні повноваження, які закріплені за слідчим суддею під час досудового розслідування, зокрема щодо порядку постановлення рішення про проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [5]. Так, за ст. 615 КПК України у випадках об'єктивної неможливості здійснення слідчим суддею свої повноважень відповідні функції здійснює керівник органу прокуратури. У межах дотримання законності при прийнятті рішень про проведення слідчих (розшукових) дій це стосується:

1. Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування;
2. Надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи;
3. Отримання зразків для експертизи у випадках, встановлених ч. 2-3 ст. 245 КПК України;
4. Розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, зокрема і в порядку, регламентованому ст. 250 КПК України (тобто postfactum) [4, с.1031].

А.О. Шаповал вказує, що дати оцінку відповідним змінам у сучасних умовах доволі складно, оскільки з одного боку вони характеризуються грубим порушенням конституційних норм і прав людини, оскільки згідно зі ст. 124 Конституції України закріплено норму, що «делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються». З іншого боку, враховуючи сучасні умови, зміни до КПК України можна вважати виправданими і необхідними для забезпечення дієвості кримінального провадження [1, с.364].

На момент досудового розслідування слідчий суддя виступає тим суб'єктом, який, відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, здійснює належний судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, задовольняючи або відмовляючи у задоволенні клопотань, які безпідставно можуть звужувати права особи. Таким чином, законодавець фактично делегував повноваження судового контролю керівнику органу прокуратури, який суттєво наближений до сторони обвинувачення, яка виконує зовсім іншу процесуальну роль у кримінальному провадженні. Навіть маючи зобов'язання щодо дотримання прав і свобод людини, прокуратура, що уособлює у собі публічного обвинувача, має в пріоритеті зібрання достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, особливо враховуючи необхідність швидкого розслідування при складних умовах проведення досудового розслідування.

Висновок. Здійснення керівником прокуратури функції слідчого судді в умовах воєнного стану не порушує гарантовані права і свободи людини оскільки прокурор більш широко ознайомлений із матеріалами кримінального провадження, а слідчий суддя у свою чергу у будь-якому разі обмежений обсягом заявлених клопотань і скарг.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид.3-е, доповн, перероб.Київ: Алерта, 2024. 486 с.

2. Кримінальний процес: підручник / [О.В.Капліна, О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін..]: за заг.ред. О.В.Капліна, О.Г.Шило. - Харків: Право, 2018. – 584с.

3. Федорів О. М., Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 4. 2022, С210-218.

4. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид.22-ге, доповн. і перероб. Київ:Алерта, 2025. 1096с.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text

Bzova L.G.,
PhD profesor asistent al Departamentului de Drept procedural al Facultății de Drept Universității Naționale „Iuri Fedkovîci” din Cernăuți
o. Cernăuți, Ucraina

DREPTUL PENAL ȘI PROCEDURILE JUDICIARE ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI ȘI DUPĂ RĂZBOI: TENDINȚE PRIORITARE

Justiția penală s-a impus treptat ca un pilon fundamental în lupta împotriva impunității pentru cele mai grave infracțiuni. Născut din cenușa marilor conflicte, întruchipează voința colectivă de a nu mai lăsa crimele fără răspuns. De la tribunalele militare de la Nürnberg până la Curtea Penală Internațională (CPI), această formă de justiție a suferit schimbări profunde atât în fundamentele sale juridice, cât și în practică. Crimele de război, încălcările grave ale legilor și obiceiurilor aplicabile conflictelor armate sunt una dintre principalele preocupări ale acestei justiții supranaționale. În fața provocărilor contemporane, precum apariția conflictelor asimetrice, apariția noilor metode de război și rezistența politică, justiția penală internațională trebuie să se actualizeze constant pentru a-și îndeplini misiunea de bază: să judece făptașii și să ofere despăgubiri victimelor.

În ciuda progreselor semnificative, justiția penală internațională se confruntă cu provocări semnificative care îi limitează eficacitatea și legitimitatea. Aceste obstacole sunt politice, legale, practice și financiare, creând un mediu complex în care această formă de justiție trebuie navigată [1].

Prima mare problemă este selectivitatea persecuției. Criticii indică o concentrare disproporționată a investigațiilor pe continentul african, alimentând acuzațiile de neocolonialism judiciar. Această percepție a determinat unele state africane, precum Burundi și Filipine, să se retragă din Statutul de la Roma. Deși CPI s-a angajat să-și extindă aria geografică prin investigații preliminare asupra situațiilor din Columbia, Ucraina, Palestina sau Afganistan, sentimentul unui sistem de justiție pe două niveluri persistă.

Imunitățile și problema urmăririi penale a șefilor de stat reprezintă un alt mare obstacol. Dezbaterea privind imunitatea șefilor de stat în funcție a fost reaprinsă de cazul al-Bashir. Tensiunea dintre articolul 27 din Statutul de la Roma (care exclude imunitatea) și articolul 98 (care recunoaște anumite obligații internaționale privind imunitatea) creează un spațiu de incertitudine juridică exploatat de statele cooperatoare reticente.

Neuniversalitatea sistemului este o limitare structurală. Marile puteri precum Statele Unite, Rusia, China sau Israel nu sunt părți la Statutul de la Roma, care creează zone de posibilă impunitate. Această situație este complicată de folosirea dreptului de veto în Consiliul de Securitate pentru a bloca transferurile către CPI, așa cum se întâmplă în Siria.

Analiza amendamentelor și completărilor la actualul Cod Penal al Ucrainei oferă motive pentru concluzia că legiuitorul: 1) a incriminat noile acte social periculoase apărute în timpul războiului; 2) Îmbunătățirea funcțiilor OCRE corpus delicti; 3)

răspunderea penală diferențiată pentru infracțiunile comise sub legea marțială; 4) prevedea noi circumstanțe care exclud ilegalitatea penală a actului legat deprejudicii aduse intereselor protejate de lege (protecția împotriva agresiunii armate, imunitate la luptă (articolul 43-1 din Codul Penal), predarea voluntară a armelor, muniției, explozibililor sau dispozitivelor explozive (Partea 3 din articolul 263 din Codul Penal, pentru respectarea cerințelor Procedurii pentru căutarea și identificarea potențialelor vulnerabilități atunci când interferează cu activitatea informațiilor (automatizate), comunicații electronice, sisteme de informație și comunicații, calculatoare electronice (Partea 6 a articolului 361 din Codul Penal) [2, p. 13].

O. Kudryavtsev menționează că, după cum știți, în legătură cu agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ukrainei, la 24 februarie 2022, Președintele Casei a adoptat Decretul nr. 64/2022 "Privind introducerea legii marțiale în Ucraina". În aceeași zi, decretul a fost aprobat prin Legea Ucrainei nr. 2102-IX "Privind aprobarea decretului Președintelui Acelei Ucraine" privind introducerea legii marțiale în Ucraina". Din acel moment, legislația ucraineană, ca toate viețile noastre, a început să se schimbe rapid. Odată cu începutul unei invazii la scară largă într-un ritm extraordinar, Verkhovna Rada a Ucrainei a început să adapteze legi "pașnice" la condițiile războiului. Procesul penal nu a stat deoparte. La 1 mai 2022, a intrat în vigoare Legea Ucrainei nr. 2201-IX "Privind modificările la Codul de Procedură Penală al Ucrainei pentru îmbunătățirea procedurii de desfășurare a procedurilor penale sub legea marțială", care a ajustat parțial procesul penal la nevoile legii marțiale. Ulterior, CPC a fost actualizată în mod repetat prin Legile Ucrainei nr. 2111-IX din data 03.03.2022, nr. 2137-IX din data de 15.03.2022, nr. 2201-IX din data de 14.04.2022 și nr. 2462-IX din data de 27.07.2022. Aceste transformări au schimbat într-o oarecare măsură procedura justiției penale în Ucraina, atât în aspecte negative, cât și pozitive. Transformarea justiției penale sub legea marțială are avantaje și dezavantaje. Avantajul, fără îndoială, sunt noile mecanisme de eliberare a acuzatului din arest. Și, în același timp, numeroase restricții asupra drepturilor acuzaților au devenit un dezavantaj absolut. Războiul se va termina mai devreme sau mai târziu, legea marțială va fi ridicată și toți ne vom întoarce la o viață pașnică și la o justiție penală pașnică. [3].

În cele din urmă, trebuie recunoscut că justiția penală internațională singură nu poate satisface toate nevoile societăților post-conflict. Combinarea sa cu alte mecanisme de justiție tranzițională — comisii pentru adevăr, programe de reparații, reforme instituționale, inițiative memoriale — este necesară pentru construirea unei păci durabile. Modelul din Sierra Leone, care a combinat o instanță specială și o comisie pentru adevăr și reconciliere, oferă lecții valoroase despre complementaritatea dintre justiția retributivă și cea restaurativă. Aceste perspective de dezvoltare conturează contururile sistemului internațional de justiție penală, care este mai rezilient, mai apropiat de realitățile locale și mai bine pregătit pentru provocările moderne. Capacitatea sa de adaptare va determina relevanța sa în peisajul geopolitic complex al secolului XXI.

Literatura:

1. Dutreille O. L'évolution de la justice pénale internationale face aux crimes de guerre : défis et perspectives, 2025. URL:

https://www.marylandcriminallawyer.net/levolution-de-la-justice-penale-internationale-face-aux-crimes-de-guerre-defis-et-perspectives/

2. Баулін Ю. В. Воєнно-кримінальне право України: поняття, зміст, юридична форма. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19687/1/Baulin_-11-18.pdf

3. Кудрявцев О. Кримінальне судочинство: трансформації воєнного часу. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalne-sudochinstvo-transformaciyi-voennogo-chasu.html

Боднарук О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Шевчук А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФЕМІЦИД

Кожні 10 хвилин десь у світі жінка або дівчинка гине від рук знайомої людини – партнера, чоловіка або члена сім'ї. Про це зазначається у доповіді Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) та структури ООН-Жінки, оприлюдненій до Міжнародного дня ліквідації насильства щодо жінок [1]. Це означає 137 загиблих щодня, і це відбувається в усіх частинах світу. У 2024 році близько 50 000 жінок і дівчат вбили партнери або члени сім'ї, йдеться у доповіді. Ці вбивства становили 60% усіх умисних убивств жінок і дівчат. «Дім залишається небезпечним і часом смертельним місцем для надто багатьох жінок і дівчат у всьому світі», – стверджує Джон Брандоліно, виконувач обов'язків виконавчого директора UNODC [2].

Феміциди, або вбивства жінок за гендерною ознакою, також трапляються за межами дому, але кількість даних про такі випадки залишається обмеженою, йдеться у доповіді. «Феміциди не відбуваються у вакуумі. Вони часто є частиною континууму насильства, яке може починатися з контролюючої поведінки, погроз та переслідування, зокрема онлайн», – зазначає Сара Гендрікс, директорка політичного департаменту ООН-Жінки.

Найвищий рівень феміцидів партнерами або членами сім'ї зафіксували в Африці – три жертви на 100 000 жінок і дівчат. За нею йдуть Америки (1,5), Океанія (1,4), Азія (0,7) та Європа (0,5). У Європі та Америках більшість феміцидів у 2024 році вчинені інтимними партнерами (а не іншими членами сім'ї) – 64% у Європі та 69% в Америках, зазначається у доповіді.

В Албанії 90% жертв феміцидів раніше зазнавали насильства від кривдника і деяких вбили лише через кілька днів після того, як правопорушників звільнили з в'язниці, попри захисні заходи, такі як охоронні приписи. Постраждали також 35 дітей, які втратили своїх матерів через феміциди. Втім, надійні дані залишаються обмеженими.

У доповіді зазначається, що основними мотивами вбивств були ревнощі, відмова від припинення стосунків, помста за повідомлення поліції або небажання прийняти нові стосунки після розриву, а поширеними тригерами названі

домашнє насильство, вживання алкоголю, зловживання психоактивними речовинами та конфлікти.

У доповіді також вказано, що факторами, які сприяють феміцидам, є вогнепальна зброя та технології. «Наявні дані в цій сфері свідчать, що володіння вогнепальною зброєю кривдником, який чинить насильство щодо інтимного партнера, значно підвищує ймовірність вбивства та збільшує ризик кількох жертв на 70% при вбивствах, вчинених у приватній сфері», – йдеться у звіті.

Технології також розглядають як інструмент контролю. Так, доповідь попереджає про нові загрози, зокрема насильство, пов'язане з використанням технологій, таке як онлайн-стеження, доксинг (публікація приватної ідентифікаційної інформації про людину в інтернеті без її згоди) та насильство, пов'язане з використанням зображень. «У Сполученому Королівстві аналіз 41 огляду домашніх вбивств, опублікованих між 2011 і 2014 роками, показав, що у 58,5% випадків технології використовувалися для здійснення примусового контролю та стеження перед вбивством жертви.

Публічні жінки, такі як журналістки, активістки та політикині, зазнають підвищеного ризику такого технологічно опосередкованого насильства, йдеться у доповіді.

Також в останній робиться висновок, що за допомогою «своєчасного і належного втручання», включно з цілеспрямованою політикою, феміцидам можна запобігти. Доповідь закликає до посилення законодавства, виконання охоронних приписів та покращення збору даних – щоб зупинити ці вбивства до того, як вони стануться [2].

Напередодні Міжнародного жіночого дня у 2025 році уряд Італії схвалив законопроект, який вводить поняття «феміцид» у законодавство країни після хвилі обурення з приводу насильства над жінками з боку їхніх колишніх або нинішніх партнерів. Згідно із цим документом, засудженим загрожує довічне позбавлення волі, а також він «передбачає обтяжуючі обставини та посилення покарання за злочини, пов'язані з аб'юзом, переслідуванням, сексуальним насильством і порнографією з метою помсти», – заявила Прем'єр-міністр Італії Джорджія Мелоні.

Ідея закону про феміцид обговорювалася в Італії і раніше, проте особливо активно – після вбивства 22-річної студентки університету Джулії Чечеттін. Наприкінці листопада 2023 року вона була зарізана своїм колишнім хлопцем Філіппо Туреттою, який потім загорнув її тіло в пакети і викинув біля озера. Похорон Чечеттін відвідали понад 8000 осіб, включаючи Мелоні. У грудні Туретта був засуджений до довічного позбавлення волі.

У 2023 році Міністерство внутрішніх справ Італії зафіксувало 117 випадків феміциду, а у 2024 році країна посіла 14-те місце в Індексі гендерної рівності ЄС, демонструючи не найкращий результат у ЄС в цілому. Інші країни-члени досягли більшого прогресу в питаннях рівності, що продовжує знижувати рейтинг Італії [3].

25 листопада 2025 року депутати італійського парламенту одноголосно проголосували за визнання феміциду (вбивства жінки на ґрунті статі) окремим

злочином, що карається довічним позбавленням волі. Символічно, що законопроект був ухвалений у день, присвячений боротьбі з насильством проти жінок у всьому світі.

Згадане вбивство Джулії Чечеттін стало трагедією, яка шокувала країну і спонукала уряд до дій. Вбивство було головним заголовком новин, поки його не спіймали, але саме реакція сестри Джулії, Елени, запам'яталася найбільше: вбивця не був монстром, сказала вона, а «продуктом» глибоко патріархального суспільства. Ці слова згуртували тисячі людей по всій Італії вийти на вулиці з вимогою змін. Через два роки, після тривалих і палких дебатів у парламенті, депутати проголосували за закон про феміцид. Відтепер Італія буде фіксувати кожне вбивство жінки, мотиноване її статтю, як феміцид і це робить Італію однією з небагатьох країн, де феміцид визначається як окремий вид злочину.

«Говорити про такі злочини як про наслідок пристрасного кохання або гострих ревнощів – це спотворення, яке використовує романтичні, культурно прийнятні терміни. Цей закон означає, що ми будемо першими в Європі, хто розкриє справжню мотивацію цих злочинців, а саме – ієрархію та владу», – стверджує суддя Паола ді Нікола, яка була членом експертної комісії, що вивчила 211 нещодавніх вбивств жінок на предмет спільності ознак, а потім стала однією з авторів, котрі розробили законопроект про феміцид.

Італійський закон застосовуватиметься до вбивств, які є «актом ненависті, дискримінації, домінування, контролю або підкорення жінки як жінки», або які скоюються, коли жінка розриває стосунки, або ж з метою «обмеження її індивідуальних свобод».

Останні дані поліції Італії свідчать про незначне зниження кількості вбитих жінок у минулому році до 116, причому 106 випадків, як стверджується, були мотивовані гендерною приналежністю. У майбутньому такі випадки реєструватимуться окремо і тягнутимуть за собою автоматично довічне позбавлення волі, що має також слугувати превентивним заходом.

Проте сам закон про феміцид має своїх критиків. «Немає браку захисту, немає юридичної прогалини, яку потрібно заповнити», – так висловлюється професор права Валерія Торре з Університету Фоджі. Вона вважає, що нове визначення феміциду є занадто розмитим і суддям буде важко його застосовувати. Крім того, оскільки більшість жінок в Італії гинуть від рук своїх нинішніх або колишніх партнерів, довести, що мотивом вбивства була статева приналежність, буде складно.

Окрім того, навіть ті, хто схвалює відповідне законодавство про феміцид, погоджуються, що воно має супроводжуватися набагато ширшими заходами проти статевої нерівності.

Наразі Італія посідає 85-те місце в Глобальному індексі гендерного розриву, що є майже найнижчим показником серед усіх країн ЄС, де трохи більше половини жінок працевлаштовані, і це лише одна з проблем. Також не існує загальноприйнятого визначення феміциду, що ускладнює підрахунок і порівняння статистичних даних.

Таким чином, Італія приєднається до Кіпру, Мальти та Хорватії як держав-членів ЄС, які ввели юридичне визначення феміциду до своїх кримінальних кодексів [4]. Першою ж у світі країною, яка юридично визначила цей термін у своєму законодавстві, у 2007 році стала Коста-Рика [5].

Водночас, можемо спостерігати і протилежні тенденції у світовій практиці у цьому контексті. Так, в Аргентині планують вилучити з Кримінального кодексу поняття «феміцид», яке ввели до аргентинського законодавства у 2012 році. Згідно зі ст. 80 Кримінального кодексу цієї країни, феміцид – це вбивство жінки, скоєне чоловіком в контексті гендерного насильства. Тобто вбивство жінок чоловіками на ґрунті ненависті карається суворіше, ніж вбивство без такого мотиву. «Ми збираємося виключити формулювання «феміцид» з Кримінального кодексу Аргентини, тому що адміністрація захищає рівність перед законом, закріплену в нашій Національній Конституції. Жодне життя не є ціннішим, ніж інше», – повідомив міністр юстиції Маріано Кунео Лібарона у соцмережі X. Чиновник послався на слова президента Аргентини Хав'єра Мілея, який назвав фемінізм «викривленням концепції рівності, яка лише прагне отримати привілеї, протиставляючи одну половину населення іншій». «Незалежно від статі ми всі рівні перед законом і заслуговуємо на однаковий захист і повагу», – додав Лібарона [5].

Тим не менше, прокуратура Аргентини зазначає, що коріння феміциду лежить у «системі, яка зберігає соціальні порядки влади, контролю і гноблення чоловіків над жінками». У 2023 році Аргентина повідомила про 322 феміциди, а на порталі Statista підрахували, що більшість жінок, загиблих від феміциду, були вбиті у себе вдома чи в оселі, де вони проживали разом з кривдниками [5].

Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що тенденції до криміналізації феміциду у світі набирають обертів, хоча залишається чимало дискусійних моментів, які можуть викликати категоричне несприйняття появи у національних законодавствах про кримінальну відповідальність такої новели, породжене обґрунтованими сумнівами у доцільності її впровадження за наявності вже давно існуючих кримінально-правових механізмів.

Список використаних джерел:

1. UNODC and UN Women, *Femicides in 2023: Global Estimates of Intimate Partner/Family Member Femicides* (11.2024). United Nations. URL: https://www.unwomen.org/sites/default/files/2024-11/femicides-in-2023-global-estimates-of-intimate-partner-family-member-femicides-en.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

2. Кожні 10 хвилин у світі член сім'ї вдома вбиває жінку чи дівчину (25.11.2025). BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn7kmk2lk88o (дата звернення: 06.12.2025).

3. Dahl J. Italy approves draft law outlawing violence against women (08.03.2025). POLITICO. URL: https://www.politico.eu/article/italy-approves-draft-law-targeting-killing-of-women/ (дата звернення: 06.12.2025).

4. Рейнсфорд С. Італійський парламент одноголосно проголосував за криміналізацію феміциду (26.11.2025). BBC News. URL: https://www.bbc.com/news/articles/c1dzp050yn2o (дата звернення: 06.12.2025).
5. Барсукова О. В Аргентині планують виключити поняття «вбивство жінок» з Кримінального кодексу (27.01.2025). Українська правда. Життя. – URL: https://life.pravda.com.ua/society/v-argentini-ponyattya-femicid-mozhut-viklyuchiti-z-kriminalnogo-kodeksu-shcho-ce-za-zlochin-306102/ (дата звернення: 06.12.2025).

Вахненко Т.В.,
ад'юнкт Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИЗНАННЯ ДОПУСТИМОСТІ МАТЕРІАЛІВ НСРД У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений у зв'язку зі збройною агресією проти України, істотно вплинув на функціонування всієї системи кримінальної юстиції. Зміна безпекового середовища, характеру та структури злочинності, а також умов діяльності правоохоронних органів зумовила потребу в адаптації кримінального законодавства і кримінального процесу до умов збройного конфлікту. Однією з найбільш чутливих до цих змін сфер є інститут негласних слідчих (розшукових) дій як засобу отримання доказової інформації у кримінальному провадженні [1].

Перебування держави в режимі збройного протистояння призвело до трансформації структури кримінального процесу на рівні строків, процесуальних форм і суб'єктного складу. Зокрема, спостерігається тенденція до скорочення строків виконання окремих процесуальних дій, оперативнішого прийняття рішень у сфері досудового розслідування, спрощення або модифікації порядку отримання дозволів на проведення окремих процесуальних заходів, у тому числі НСРД. Водночас у забезпеченні проведення таких дій дедалі активніше залучаються військові формування та спеціальні підрозділи сектору безпеки і оборони, що обумовлено специфікою оперативної обстановки, загрозами безпеці особового складу та необхідністю доступу до територій із особливим режимом.

Внаслідок цього формується нова модель здійснення кримінального провадження, яка певною мірою відрізняється від довоєнної. Вона характеризується посиленням ролі оперативного компонента, зміною балансу між формою та змістом процесуальних дій, а також розширенням функціонального навантаження органів, уповноважених на проведення НСРД. Проте такі зміни неминуче породжують ризики зниження рівня процесуальних гарантій та порушення стандартів допустимості доказів.

У площині окресленої проблематики особливо актуалізується проблема допустимості матеріалів НСРД як джерел судових доказів. Класичні критерії їх допустимості – законність, дотримання процесуальної форми, забезпечення прав і свобод людини – залишаються незмінними за своєю сутністю. Проте в умовах воєнного стану вони функціонують у новій реальності, де об'єктивні фактори (небезпека, обмежений доступ до територій, перебої зі зв'язком, руйнування інфраструктури) впливають на можливість їх повного дотримання.

Варто відмітити, що у практиці досудового розслідування формується дилема між оперативністю та законністю. З одного боку, виникає об'єктивна потреба у швидкому отриманні доказової інформації для попередження, припинення та розслідування злочинів, які у воєнний період часто мають високий рівень суспільної небезпеки. З іншого боку, збереження процесуальних стандартів є необхідною передумовою справедливого судового розгляду та визнання отриманих матеріалів

допустимими. Воєнні дії створюють нові «оперативні обставини», які **частково врегульовані, але залишають практичні прогалини,** незважаючи на введення розділу IX¹ КПК [2].

Доцільно зауважити, що окремі аспекти здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану отримали нормативне закріплення у розділі IX¹ Кримінального процесуального кодексу України «Особливий режим досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного стану», введеному Законом України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX [2]. Указані положення передбачають спеціальні правила організації досудового розслідування, особливості перебігу процесуальних строків, а також адаптацію окремих процесуальних процедур до умов, за яких здійснення правосуддя ускладнене або об'єктивно обмежене.

Відтак навіть за наявності такого правового регулювання залишаються істотні ризики порушення процесуальної форми під час отримання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема у зв'язку з обмеженим доступом до судового контролю, перериванням комунікацій, переміщенням органів правосуддя та втратою матеріалів проваджень. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення критеріїв допустимості таких матеріалів з урахуванням специфіки воєнного стану та завдань поствоєнного правосуддя.

Окремої уваги потребують проблеми належної фіксації, збереження та передачі матеріалів НСРД. Воєнні умови підвищують ризики втрати носіїв інформації, порушення безперервності ланцюга зберігання, пошкодження технічних засобів або неможливості додержання усталених процедур їх пакування і маркування. Це безпосередньо впливає на оцінку доказів судом і нерідко стає підставою для визнання таких матеріалів недопустимими, навіть за умови їх фактичної доказової цінності.

Трансформація кримінального законодавства в умовах війни не може обмежуватися лише тактичними рішеннями, спрямованими на підвищення оперативності. Вона повинна спиратися на системний перегляд ролі НСРД у механізмі доказування, визначення особливостей їх процесуального використання у надзвичайних умовах, а також формування адаптованих критеріїв оцінки допустимості матеріалів, отриманих у воєнний період. Водночас ці критерії не повинні нівелювати фундаментальні засади кримінального процесу, насамперед принцип законності, змагальності та поваги до прав людини.

Варто підкреслити, що поствоєнний період актуалізує ще один важливий аспект проблеми. Матеріали НСРД, отримані під час воєнного стану, тривалий час використовуватимуться у судовому провадженні щодо злочинів, вчинених у період збройного конфлікту. Відсутність належної правової концепції оцінки таких матеріалів може спричинити як масове визнання їх недопустимими, так і небезпеку легітимації процесуальних порушень, допущених під прикриттям воєнних обставин.

Підсумовуючи, трансформація кримінального законодавства у воєнний та поствоєнний період неминуче впливає на інститут допустимості матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на вироблення теоретично обґрунтованих і практично застосовних підходів до оцінки таких матеріалів. Відтак, завдання правової науки полягає у формуванні виваженої моделі адаптації процесуальних механізмів до умов

війни без зниження стандартів законності та справедливості кримінального судочинства, що має ключове значення як для воєнного, так і для поствоєнного правопорядку.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану **:** Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX // Голос України. – 2022. – № 102.

Дякур М.Д.,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Конфлікт інтересів є однією з ключових проблем у системі публічного управління та професійної діяльності, оскільки безпосередньо впливає на об'єктивність і неупередженість прийняття рішень, а також є одним із правових механізмів забезпечення доброчесності публічної служби. В умовах демократичного розвитку суспільства та посилення антикорупційної політики питання своєчасного виявлення й врегулювання конфлікту інтересів набуває особливої актуальності. Наявність конфлікту інтересів створює передумови для корупційних проявів, зловживання службовим становищем і порушення принципів законності та справедливості. Це, своєю чергою, призводить до зниження довіри громадян до органів влади та інституцій загалом. Варто також зазначити, що конфлікт інтересів не варто ототожнювати з корупцією, але несвоєчасне та неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та службовими повноваженнями особи є джерелом корупції.

Закон України «Про запобігання корупції», як нормативно-правовий документ в законодавстві України, який регулює заходи запобігання й врегулювання конфлікту інтересів, однак при цьому не містить нормативного визначення поняття «конфлікт інтересів» [1].

Організація економічного співробітництва та розвитку у посібнику з питань врегулювання конфліктів інтересів на державній службі наводить дуже лаконічне поняття конфлікту інтересів, а саме: «конфлікт між публічно-правовими обов'язками і приватними інтересами державної посадової особи». І тут же зазначено, що саме приватні інтереси цієї особи здатні неправомірним чином вплинути на виконання нею своїх цією офіційних обов'язків або функцій» [2].

Варто погодитися із С.О. Теллісом, що серед сучасних науковців відсутній єдиний підхід до поняття «конфлікт інтересів» та доволі широке його тлумачення. Так, «при розгляді ситуацій конфлікту інтересів вчені вказують, що конфлікт інтересів: є проявом звичайних якостей людини як фізичної істоти, та не може бути виключений як об'єктивне явище штучними механізмами примусу або додатковими стимулами заохочення; мають на увазі внутрішньо-особистісний конфлікт, який спричинено перетином соціальних ролей людини; може виникати у результаті участі особи у різноманітних суспільних відносинах». С.О. Теліс, як висновок зазначає, що «конфлікт інтересів це завжди ситуація, зміст якої складають різноманітні обставини, що визначають умови функціонування особи на певному етапі організаційно-розпорядчих або

адміністративно-господарських дій і мають значення для обрання і реалізації оптимальних засобів здійснення управлінських функцій» [3, с. 659].

Отже, «конфлікт інтересів» передбачає конфлікт між особистими інтересами посадових осіб та їхніми обов'язками як державних службовців, і його слід уникати, наскільки це можливо. Загалом, слід також уникати навіть видимості конфлікту інтересів, щоб мінімізувати будь які ризики щодо доброчесності державної служби. Адже, доброчесність є одним із основних принципів здійснення державної служби і передбачає спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмови державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4].

В законі України «Про запобігання корупції» закріплено такі види конфлікту інтересів: потенційний та реальний. «Потенційний конфлікт інтересів – це «наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Реальний конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень» [1].

Враховуючи наведені визначення, конфлікт інтересів може існувати у особи в ситуації, коли одночасно наявні такі його складові: по перше, в особи є приватний інтерес; по друге, в особи наявні службові повноваження, під час реалізації яких вона може на власний розсуд вчиняти дії, приймати рішення саме з питання, у якому в неї наявний приватний інтерес; по третє, такі службові повноваження мають дискреційний характер (тобто є такими, коли особа може на власний розсуд обирати з кількох юридично допустимих дій, рішень). Саме сукупність зазначених факторів дає підстави стверджувати, що приватний інтерес особи може впливати на об'єктивність та неупередженість під час вчинення особою дії, прийняття рішення, а отже, в особи є конфлікт інтересів.

Спільною складовою, як для потенційного, так і для реального конфліктів є наявність приватного інтересу у особи при виконанні нею службових чи представницьких повноважень. В ст.1 Закону «Про запобігання корупції» зазначено, що «приватний інтерес – це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях» [1].

Чинне антикорупційне законодавство передбачає два види механізму врегулювання конфлікту інтересів: 1) внутрішній (конфлікт інтересів може бути врегульований самостійно працівником); 2) зовнішній (шляхом вжиття заходів зовнішнього врегулювання, тобто керівником особи). До заходів зовнішнього врегулювання відносять: «1) усунення особи від виконання завдання, вчинення

дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; 2) застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; 3) обмеження доступу особи до певної інформації; 4) перегляду обсягу службових повноважень особи; 5) переведення особи на іншу посаду; 6) звільнення особи» [1].

Обираючи один із вище зазначених заходів, необхідно враховувати вид та характер конфлікту інтересів, суб'єкта прийняття рішення про його застосування, а також наявність чи відсутність альтернативних заходів врегулювання та згоди особи на застосування заходу.

Варто зазначити, що ефективна політика запобігання та врегулювання конфлікту інтересів не може обмежуватися повною забороною для посадовців мати будь-які приватні інтереси. Основна мета – це забезпечення неупередженості та доброчесності офіційних політичних та адміністративних рішень, а також системи державного управління в цілому. Таким чином, чинна система запобігання конфліктам інтересів або їх вирішення спрямована на виявлення ризиків для доброчесності посадовців з метою пошуку балансу між державними та приватними інтересами та заборону неприйнятних форм конфлікту, а також управління конфліктними ситуаціями і їх вирішення.

Таким чином, потенційний конфлікт інтересів передбачає завжди наявність у особи приватного інтересу при виконанні своїх повноважень, що впливатиме на об'єктивність особи під час реалізації повноважень. Реальний конфлікт інтересів – це ситуація, коли особа реалізує свої повноваження з питання, у якому у неї вже наявний приватний інтерес і саме це впливає на об'єктивність вчинення дій чи прийняття рішень.

Запобігання та ефективне врегулювання конфлікту інтересів є важливою умовою забезпечення прозорості управлінських процесів, підвищення відповідальності посадових осіб і формування доброчесного публічного середовища. З метою боротьби з корупцією необхідно вживати комплексних заходів, що включають як правові, так і соціально-економічні заходи, спрямовані на формування культури правової поведінки та доброчесності в суспільстві.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.
2. Посібник ОЕСР з питань врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі (2003). URL: https://www.acrc.org.ua/assets/files/biblioteka/
3. Телліс С.О. Конфлікт інтересів: підходи до втілення поняття в законодавство України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 658-663. https://app-journal.in.ua/wp-content/-uploads/2024/12/110.pdf.
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

Івашко С.В.
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна

Гордієнко В.М.
слухач 351 навчальної групи
Пенітенціарної академії України
лейтенант внутрішньої служби
м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМА БЕЗКАРНОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗУСИЛЛЯ НАБУ І САП ЩОДО ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Картонний протест проти обмежень повноважень Національного антикорупційного бюро України (далі -НАБУ) і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) показав, що в Україні сильне громадянське суспільство і воно готове боротися проти корупції. Разом з тим, у нашій країні виникла та продовжує існувати ситуація, коли корупційні дії у сфері публічного управління залишаються без належного розслідування правоохоронними органами, без покарання та політичних наслідків. Тобто, корупційна політика є однією з ключових причин сталої стійкості корупції в державі.

Протягом останніх років у засобах масової інформації, журналістських розслідуваннях, повідомленнях правоохоронних органів, ми спостерігаємо численні факти проявів корупції. Однак, у більшості випадків ці факти не доводяться до логічного завершення і випадки притягнення до кримінальної відповідальності, до реальної міри покарання, є поодинокими.

Все це демонструє безкарність корупційної політики в Україні.

Проблема безкарності корупційної політики та інституційні зусилля НАБУ і САП щодо її подолання є однією з найактуальніших тем сучасного державного управління і правозастосовної практики в державі. Корупція як соціально-правове явище уособлює собою системну проблему, яка підриває принципи верховенства права, спричиняє економічні збитки державі та значно послаблює довіру громадян до державних інституцій. Безкарність корупційної політики проявляється у невиконанні норм законодавства, невідповідності рівня відповідальності посадових осіб та реальних наслідків їх неправомірних дій, а також у відсутності належного контролю за діяльністю органів влади.

У цьому контексті особливо важливо дослідити роль НАБУ та САП як інституційних механізмів протидії корупційним практикам і забезпечення верховенства права.

Перш за все необхідно підкреслити, що проблема безкарності корупційної політики є багатогранною та пов'язана з історичними, соціально-економічними і політичними чинниками. Вона проявляється у відсутності прозорих процедур призначення на державні посади, переміщення на посадах, непрозорості бюджетного процесу, недостатньому контролі за державними закупівлями (особливо в умовах війни з росією, за наявності дії правового режиму воєнного стану) та в системних порушеннях під час здійснення публічної влади.

Безкарність спричинює формування стійкої системи корупційних практик, коли правопорушники вважають, що їхні дії не матимуть юридичних наслідків.

За таких умов роль інституційних органів, таких як НАБУ та САП, набуває стратегічного значення, оскільки саме вони покликані здійснювати антикорупційне розслідування та забезпечувати реальне покарання винних осіб, що дозволяє формувати правове середовище з високим рівнем довіри [1, с. 20].

НАБУ створено як спеціалізований правоохоронний орган для протидії корупції у сфері високопосадової діяльності. Його діяльність базується на принципах незалежності, професійності та прозорості, що забезпечує ефективне розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією. Даний правоохоронний орган здійснює комплексні заходи, які включають виявлення фактів незаконного збагачення, зловживання службовим становищем, розтрату бюджетних коштів та інших форм корупційних правопорушень. Крім того, бюро активно взаємодіє з іншими правоохоронними органами та органами публічного управління для координації дій у боротьбі з корупційними схемами [2].

В свою чергу, потрібно зазначити, що САП функціонує як орган, що здійснює процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупційними діяннями. САП забезпечує законність розслідувань, представляє обвинувачення у суді, підтримує позицію держави під час розгляду справ і здійснює контроль за дотриманням прав громадян та законних інтересів держави. Взаємодія НАБУ та САП створює єдиний механізм реагування на корупційні прояви, який дозволяє комплексно підходити до проблеми безкарності та забезпечувати не лише виявлення фактів правопорушень, а й їх реальне правове притягнення.

Особливої уваги заслуговує аналітична діяльність цих інституцій, яка передбачає системне вивчення тенденцій корупційної поведінки, аналіз корупційних ризиків у різних сферах державного управління та розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Таким чином, аналітичні матеріали НАБУ та САП дозволяють прогнозувати можливі зони ризику та своєчасно реагувати на потенційні прояви корупції, що значно підвищує ефективність превентивних заходів. Важливо відзначити, що інституційні зусилля цих органів не обмежуються лише правоохоронною діяльністю, а спрямовані також на формування культури нетерпимості до корупції в суспільстві, підвищення правової свідомості громадян та забезпечення публічної підзвітності органів влади [3, с. 150].

Ключовим фактором подолання безкарності є забезпечення прозорості та відкритості процесів розслідування і судового розгляду справ про корупцію.

НАБУ та САП активно залучають громадськість та засоби масової інформації до висвітлення результатів своєї діяльності, що дозволяє формувати у суспільстві довіру до інституцій, підвищує їх легітимність та стимулює позитивну реакцію державних органів на виявлені правопорушення. Така прозорість також забезпечує контроль за ефективністю розслідувань і зменшує ризики повторних порушень, оскільки порушники розуміють, що їхні дії будуть публічно висвітлені та належним чином оцінені законом.

Разом з тим, погоджуємося з науковцями, що важливим аспектом інституційних зусиль є співпраця з міжнародними організаціями та іноземними антикорупційними структурами. НАБУ і САП активно обмінюються досвідом, впроваджують міжнародні стандарти боротьби з корупцією, використовують передові технології для відстеження злочинних схем, фінансових потоків і корупційних зв'язків. Така інтеграція з міжнародною спільнотою дозволяє підвищити ефективність розслідувань і запроваджує додаткові механізми контролю за дотриманням законності на всіх рівнях державного управління [4, с. 97].

Особливої уваги заслуговує правове забезпечення діяльності НАБУ та САП, яке визначається законами України про Національне антикорупційне бюро та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, а також іншими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність органів прокуратури, кримінально-процесуальні норми та механізми фінансового контролю. Саме завдяки цьому правовому підґрунтю інституції можуть діяти ефективно, законно та незалежно, що є ключовою умовою подолання безкарності у сфері корупційної політики [5, с. 30].

Таким чином, проблема безкарності корупційної політики в Україні залишається складним соціально-правовим явищем, що підриває стабільність держави та довіру громадян.

Водночас інституційні зусилля НАБУ і САП створюють ефективний механізм протидії цьому явищу, поєднуючи правоохоронну діяльність, аналітичну роботу, прозорість процесів, міжнародне співробітництво та превентивні заходи. Реалізація цих зусиль дозволяє формувати середовище, в якому корупційні правопорушення не залишаються без уваги, а порушники несуть належну юридичну відповідальність. Поступове впровадження ефективних антикорупційних практик сприяє зміцненню верховенства права, стабільності державних інституцій та формуванню в українському суспільстві культури правосвідомості і нетерпимості до корупції. У результаті інституційна діяльність НАБУ та САП є не лише механізмом боротьби з корупцією, а й важливим елементом державної політики з формування справедливого, прозорого і ефективного управління державою, що здатне забезпечити довгострокову стабільність і розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Костогриз Я. О. Інституційні механізми запобігання корупції: практика ООН. *Ампаро*. 2024. № 2. С. 19–24.

2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 47, ст.2051.

3. Корнякова Т. В. Кримінологічна стратегія нової антикорупційної політики України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 149–151.

4. Приходько А. А. Теоретичне та практичне осмислення антикорупційної політики України: євроінтеграційний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 96–99.

5. Атаманчук В. Антикорупційні механізми в Україні. Київ: Наукова думка, 2020. 246 с.

Marcenko A.R.,
asistent al Departamentului de Drept procedural al Facultății de Drept
Universității Naționale „Iuri Fedkovîci” din Cernăuți
o. Cernăuți, Ucraina

ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE MODERNE ALE ȘTIINȚEI CRIMINALISTICE ÎN CONDIȚIILE LEGEA MARȚIALĂ ÎN UCRAINA

Agresiunea rusă la scară largă împotriva unei Ucraine independente și independente este însoțită de crime grave împotriva păcii, securității umane și dreptului și ordinii internaționale, numeroase victime civile și distrugere orașe și localități, infrastructură socială și economică, care provoacă o deteriorare accentuată a condițiilor de trai ale societății, a cetățenilor săi individuali și duce la o catastrofă de mediu. Consecințele acestei agresiuni vor afecta pe termen nelimitat timp care duce la schimbări negative în viețile tuturor segmentelor populației. Aceste consecințe vor avea loc și în afara Ukrainei, ceea ce indică caracterul lor internațional [3, p. 359]. Pentru a atinge acest scop, au fost folosite abordări și metode filosofice generale, în special abordări sistemice, de activitate, funcționale, informaționale și cognitive, comparative, situaționale și tehnologice. Se aplică metodele de analiză formal-logică, sistemică-structurală, juridică și juridică comparativă. Acest lucru a făcut posibilă distincția în sistemul internațional dreptul umanitar și penal intern este un grup de infracțiuni care pot fi numite militare, și anume: planificarea, pregătirea, rezolvarea și desfășurarea război agresiv (Articolul 437 din Codul Penal al Ukrainei), încălcarea legilor și obiceiurilor războiului (Articolul 438 din Codul Penal al Ucrainei), utilizarea armelor de distrugere în masă (Articolul 439 din Codul Penal al Ucrainei), ecocidul (Articolul 441 din Codul Penal al Ucrainei), genocidul (Articolul 442 din Codul Penal al Ucrainei), precum și pentru efectuarea unei analize criminalistice cuprinzătoare.

Problemele moderne ale științei criminalistice sub legea marțială din Ucraina demonstrează complexitatea și versatilitatea provocărilor cu care se confruntă agențiile de aplicare a legii. Agresiunea militară continuă a dus la creșterea crimelor legate de război, precum jafurile și sabotajul, precum și la escaladarea criminalității cibernetice și crima organizată. În aceste condiții, oamenii de știință criminaliști trebuie să folosească cele mai noi tehnologii și metode pentru a colecta și înregistra eficient probele, ceea ce este deosebit de important pentru documentarea crimelor de război cu semnificație juridică internațională [1, p. 112]. Este, de asemenea, important să se folosească tehnologii moderne pentru colectarea probelor, cum ar fi drone, imagini satelitare, precum și software pentru analizarea urmelor digitale în investigarea infracțiunilor cibernetice. Pe lângă inovațiile tehnologice, o condiție prealabilă este consolidarea cooperării internaționale pentru a asigura o justiție eficientă. Este, de asemenea, important să adaptăm legislația națională la noile realități, în special prin introducerea unor modificări care să crească responsabilitatea pentru infracțiunile care amenințăsecuritate națională. Cooperarea cu organizații internaționale precum Națiunile Unite, Curtea Penală Internațională și Europol este esențială pentru asigurarea justiției și urmăririi penale.

În condițiile moderne, cele mai relevante direcții pentru dezvoltarea ulterioară a științei criminalistice și a examinării criminalistice sunt introducerea celor mai noi mijloace tehnice și metode de detectare, fixare și utilizare a probelor în procedurile penale; îmbunătățirea tacticilor de desfășurare a acțiunilor investigative (căutare) și investigative sub acoperire (căutare); În special, în domeniul tehnologiei criminalistice, cele mai promițătoare domenii sunt analiza ADN-ului criminalistică, criminalistica IT, cercetarea criminalistică a materialelor, substanțelor și produselor noi (inclusiv droguri narcotice, substanțe psihotrope, analogii și precursorii acestora), balistica criminalistică și explozibilii criminalistici, examinarea criminalistică a aspectului unei persoane (identificarea persoanelor prin fotografia și imaginea video), fonoscopie, poligrafologie etc [2, p. 26].

Infractorii nu sunt aduși în fața justiției. Nevoia unei reforme sistemice a activității criminalistice devine tot mai evidentă proeminent. Îmbunătățirea instruirii personalului, introducerea de noi tehnologii și metode de investigație, precum și cooperarea internațională activă pot deveni baza pentru o contracarare reușită la noile amenințări cu care se confrunta Ucraina în fața agresiunii militare. Doar printr-o abordare cuprinzătoare care reunește agențiile de aplicare a legii, organizațiile internaționale și societatea civilă putem asigura o luptă eficientă împotriva criminalității și restabilirea ordinii publice într-o țară care trece printr-o perioadă dificilă a istoriei sale

Studiile privind problemele științei criminalistice sub legea marțială în Ucraina sunt realizate activ de oameni de știință și practicieni. Totuși, multe probleme rămân insuficient cercetate, în special în ceea ce privește detaliile investigațiilor privind crimele de război, provocările legate de criminalitatea cibernetică și noile metode de documentare a crimelor în zonele de război. Lucrările științifice disponibile se concentrează predominant pe aspecte generale ale științei criminalistice sau contexte istorice, în timp ce provocările contemporane necesită o abordare mai detaliată și practică. Lipsa datelor sistematizate despre cadrul juridic și practica judiciară în acest domeniu complică, de asemenea, activitatea agențiilor de aplicare a legii.

Literatura:

1. Біла А. Сучасні проблемні аспекти криміналістики в умовах воєнного стану в Україні та глобальних загроз. ALFRED NOBEL UNIVERSITY JOURNAL OF LAW 2024. № 2 (9) С. 108-115

2. Бурдін М.Ю. Актуальні питання криміналістики та судової експертології. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Між народної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 26-27

3. Valery V. Tishchenko (2023). Theoretical and practical problems of formation the basis of military criminal sciences. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 30(3), -. https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-357

Настюк Д.В.,
Судовий експерт сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Чернівецького НДЕКЦ МВС
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТРОФЕЙНОЇ ЗБРОЇ В УРАЇНІ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇНАХСВІТУ

Війни були притаманні для усіх людських цивілізацій і усіх форм економічних стосунків, що існували та існують на землі. За підрахунками дослідників Weslean College, починаючи з 3600 року до нашої ери у світі відбулося приблизно 14600 воєн [9]. Ще в Стародавньому Римі та Греції військові перемоги святкувалися демонстрацією захопленої зброї та знамен. В більш пізній час для солдат стало буденністю повертатися додому з війни прихопивши з собою захоплену зброю та інші цінності у якості сувеніру. Погляди на захоплення трофейного майна різнилися, Наполеон Бонапарт заохочував захоплення військових трофеїв, а британський маршал Бернард Монтгомері засуджував дану практику, але це не зупиняло солдатів. Захоплення військового майна стало своєрідним звичаєм без якого не обходиться жоден військовий конфлікт. Даний звичай був закріплений та врегульований в низці міжнародних договорів, зокрема в Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 року, в яких закріплений дозвіл на захоплення зброї, боєприпасів, грошей та всієї рухомої власності держави. Окрім дозволених речей конвенція визначає предмети, які не можуть вилучатися в якості трофеїв, зокрема приватні речі, культурні цінності та інше, адже такі дії вважаються мародерством [1]. Женевські конвенції 1949 року доповнюють та збільшують перелік речей, які не можуть вилучатися як трофеї [2, 3].

Війна в Україні не стала виключенням, починаючи з 2014 року після початку активних бойових дій на сході нашої держави у військовослужбовців, які поверталися у мирні міста, з’явилася велика кількість трофейної зброї. Хоча статути ЗСУ та накази Міністерства оборони України регламентують порядок декларування та вилучення трофейної зброї та боєприпасів у військових[5], на практиці військовослужбовці неохоче здавали зброю, хоча законом за це передбачена кримінальна відповідальність. Проблематика незаконного обігу трофейної зброї значно погіршилася після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, в умовах активних бойових дій у військовослужбовців з’явилося безліч одиниць трофейної стрілецької зброї та боєприпасів. Тільки за офіційними даними понад 491 тисячу зброї було втрачено та викрадено від початку повномасштабного вторгнення в Україні за даними Міністерства внутрішніх справ, найчастіше зникають автомати — понад 149 тисяч, або майже третина від загальної кількості [10]. Виникає проблема, в громадян нашої держави перебувають десятки тисяч одиниць нелегальної зброї, яку держава не може контролювати та обліковувати. Дана проблема без

швидкого вирішення може значно погіршити криміногенну ситуацію в країні, особливо після завершення війни.

Правове регулювання та узаконення військових трофеїв, зокрема зброї у провідних Європейських країнах та США дещо подібне, зокрема бойові статути армії Великобританії та США визначають, що зброя, боєприпаси, військове спорядження та військові документи можуть бути вилучені як трофеї [6, 7]. Бойовий статут армії США вимагає, щоб військовослужбовці усе захоплене або знайдене покинутим майно здавали відповідальній уповноваженій особі. Військовослужбовець може подати запит, який розглядається уповноваженим офіцером відповідно до військових звичаїв, традицій та правил. Закон дозволяє зберігати захоплену зброю як сувенір, якщо вона стала непридатною до використання і схвалена Міністерством оборони [7].

Особливу увагу потрібно звернути на досвід США, адже військові даної держави брали участь у багатьох конфліктах XX та початку XXI століття. Окрім вищевказаного статуту легалізація трофейної зброї регулювалися підзаконними актами, які доповнювали та деталізували норми, які закріплені в статуті. Особливістю даних підзаконних актів є те, що вони регулювали легалізацію трофеїв під час конкретної операції, до прикладу Генерал Шварцкопф під час операції «Буря в пустелі» видав наказ №1 яким заборонив військовим привласнювати будь яку трофейну вогнепальну зброю, але було зроблено виняток для багнетів [8, с. 193].

Досвід легалізації трофейної зброї провідними країнами світу не відповідає Українським реаліям. США та Європейські країни не стикалися з повномасштабними бойовим діями на своїй території в XXI столітті, та залученням до війська десятків тисяч громадян. Україна створила свій унікальний механізм легалізації трофейної зброї і першою в історії впровадила його під час ведення війни, а не закінчення бойових дій.

В Україні легалізація «трофейної» зброї замінено поняттям «декларування зброї», це ширше поняття, в яке входить не тільки трофейна зброя а й незаконно придбана мисливська. Декларування здійснюється відповідно до Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [4]. Даний закон був прийнятий для контрою за обігом та криміналістичним обліком значної кількості вогнепальної зброї. Відповідно до вищевказаного закону громадяни можуть задекларувати зброю, щоб відомості про зброю і особу, яка нею володіє з'явилися в держави, під час декларування особа може здати її у підрозділи Національної поліції, або залишити в своєму користування до кінця дії воєнного стану. Однак після закінчення воєнного стану цивільна особа зобов'язана здати вогнепальну зброю, яка в неї перебуває та боєприпаси до неї в підрозділів Національної поліції, і остаточно від неї відмовитись, або здати зброю разом із заявою про свій намір набути її у власність у порядку, передбаченому законом [4]. Після здачі зброї разом із заявою про бажання набути її у власність особа повинна пройти додаткову перевірку для її оформлення. Проте не всю зброю особа може набути у власність, в законі наявний перелік зброї, яку особа не може залишити в себе.

На даному етапі виникають складнощі, адже задекларована зброя в більшості випадків, це бойова, обіг бойової зброї в Україні заборонений, тому для легального володіння зброєю громадянин, може за власний кошт привести її в стан мисливської на відповідних підприємствах. Наступною проблемою є те, що разом зі зброєю особи декларують бойові набої, обіг яких в Україні заборонений і карається законом, тобто декларують зброю з набоями, а отримати у власність можуть тільки зброю, бо використання бойових набоїв цивільними особами заборонено. Проблематика також полягає в декларуванні бойових пістолетів, бойові пістолети підпадають під зброю, яку можна декларувати, але отримати дозвіл на таку зброю неможливо, адже в Україні заборонений обіг короткоствольної нарізної вогнепальної зброї.

Нижче наведені статистичні дані кількості одиниць задекларованої та зданої зброї і боєприпасів з моменту прийняття закону [11].

Задекларовано зброї	Задекларовано боєприпасів	Здано зброї	Здано боєприпасів
15143	7750000	398	68300

З наведених вище статистичних даних можна побачити, що механізм декларування зброї працює, але з моменту прийняття закону минув тільки рік, тому глибший аналіз провести неможливо

Отже, з моменту повномасштабного вторгнення Україна стикнулася з новими викликами, які пов'язані з обігом великої кількості бойової трофейної зброї, в нашій державі не було механізму легалізації такої зброї громадянами, а досвід країн світу не відповідав українським реаліям.

Україна створила механізм, який допоможе покращити контроль за зброєю та її облік з урахуванням наших реалій. Даний механізм потрібно доопрацювати, критично необхідно прийняти закон про зброю, де потрібно врегулювати обіг короткоствольної нарізної зброї та бойових набоїв.

Література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція; Україна від 18.10.1907 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_222

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154

4 Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2114-20.

5. Про затвердження Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України : Наказ; Міноборони України від 17.08.2017 № 440 // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1192-17
6. Great Britain. Ministry of Defence. The manual of service law : Vol. 1: Code of practice for the use of powers of arrest, search and seizure in connection with the investigation of offences [Електронний ресурс] / Ministry of Defence. London : Ministry of Defence, 2004. 110 p. URL: assets.publishing.service.gov.uk
7. 10 U.S.C. § 2579. Retention of unclaimed captured, abandoned, or lawfully seized property [Електронний ресурс] : United States Code. Title 10, Armed Forces. Chapter 153, Property : станом на 03 груд. 2025 р. / Legal Information Institute. Ithaca, NY : Cornell Law School, [2025?]. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/2579
8. Schlueter, David A. JAGs in combat : judicial oversight of military disciplinary systems & proceedings [Електронний ресурс] / David A. Schlueter. [Washington, D.C.] : Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate, 2011. III, 80 p. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/JAs_combat/JAs_combat.pdf
9. Кримський референдум» – фарс, що не має жодних правових наслідків? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода : [веб-сайт]. Київ, 2014. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/901246.html
10. Майже півмільйона втраченої та викраденої зброї в Україні від початку повномасштабної [Електронний ресурс] // Опендатабот : [веб-сайт]. Київ, 2025. URL: https://opendatabot.ua/analytics/lost-weapon-2025
11. Українці задекларували понад 1,5 тисячі одиниць зброї та 7,7 млн боєприпасів – МВС [Електронний ресурс] // Судово-юридична газета : [веб-сайт]. Київ, 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/347356-ukraintsy-zadeklarirovali-bolee-15-tysyach-edinits-oruzhiya-i-77-mln-boepripasov-mvd

Продан Т.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ТОРГІВЛЯ ЗБРОЄЮ ЯК ВИД ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Торгівля зброєю є одним із найпоширеніших та найсерйозніших видів злочинної діяльності, що сприяє зростанню проявів транснаціональної злочинності та погіршенню криміногенної ситуації у світі. Цей вид злочинності є одним із небагатьох видів, щодо якого прийнято окремий Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї. Протокол доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності на рівні з Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї та Протоколом проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю.

Перш ніж безпосередньо перейти до дослідження обраної тематики, необхідно визначити, що слід розуміти під поняттям «транснаціональна злочинність». Транснаціональна злочинність є сучасним етапом еволюції національної організованої злочинності, для якого характерний вихід за межі однієї держави та поширення злочинної діяльності на території кількох країн, регіонів, або континентів [1, с. 381]. Даний вид злочинної діяльності є найвищою складовою кримінальної трансформації, у межах якої діють стійкі злочинні структури, орієнтовані на отримання максимального прибутку за умови мінімізації ризиків. Універсальної моделі транснаціональної організованої злочинності не існує, оскільки її учасники функціонують у різних регіонах світу, використовуючи власні специфічні методи, тактики та форми спеціалізації. Водночас їхня ключова мета – отримання надприбутку, яка досягається шляхом поєднання легальної діяльності з кримінально протиправною. Основною ознакою є функціонування за межами однієї держави та розширення впливу на міжнародний простір. Це створює глобальні злочинні мережі зі складною внутрішньою структурою [2, с. 192].

Відповідно до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, злочини носять транснаціональний характер, якщо вони: «вчиняються у більш ніж одній державі; вчиняються в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; вчиняються в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; вчиняються в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі» [3]. Виходячи з цього, транснаціональна злочинність – це злочинність,

яка виходить за межі національних кордонів та порушує фундаментальні цінності міжнародного співтовариства.

Торгівля зброєю є одним із ключових джерел доходу транснаціональних злочинних організацій, оскільки забезпечує стабільні фінансові надходження та сприяє підтримці інших кримінально протиправних видів діяльності – наркобізнесу, торгівлі людьми, тероризму та корупції. Транснаціональні злочинні організації відіграють провідну роль у функціонуванні нелегальних ринків озброєння, використовуючи розгалужені мережеві структури, високий рівень конспірації та міжнародні маршрути контрабанди. Внаслідок цього вони становлять серйозну загрозу для більшості країн світу, у тому числі й для України. Її транснаціональний характер визначається: перетином державних кордонів; участю міжнародних злочинних організацій; використанням транзитних зон, офшорних юрисдикцій та тіньових логістичних маршрутів; складними схемами фінансування та маскування походження зброї.

У резолюції 64/179 Генеральна Асамблея ООН наголосила на серйозних викликах і загрозах для безпеки та стабільності, що виникають внаслідок незаконного обігу вогнепальної зброї, її частин, компонентів та боєприпасів та про її зв’язок з іншими видами транснаціональної організованої злочинності, зокрема такими як: торгівля людьми, обіг наркотичних засобів, тероризм [4]. Крім того, в анотованому попередньому порядку денному 15-го Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, який відбудеться 25-30 квітня 2026 року в Абу-Дабі, зазначено, що транснаціональна організована злочинність набуває дедалі складніших форм, особливо щодо незаконного обігу зброї. Даний вид злочинної діяльності процвітає частково завдяки зловживанню можливостями, що відкриваються із розширенням глобальних ринків торгівлі зброєю, а також завдяки використанню у злочинних цілях технологій, які швидко розвиваються [5]. До того ж, на 12-му засіданні Конференції учасників Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, що відбулося у 2024 році, учасники висловили занепокоєння з приводу зростання рівня насильства, яке транснаціональні злочинні організації спричиняють у результаті незаконного обігу вогнепальної зброї у окремих регіонах світу. Також було зазначено, що скорочення незаконного обігу зброї є одним із ключових засобів зниження рівня насильства, яке супроводжує діяльність транснаціональних злочинних організацій [6].

Варто зазначити, що розвиток дипломатичних відносин, а також міжнародний тиск з боку інших країн зобов’язують держави щорічно звітувати про експорт та імпорт зброї. Так, Генеральна Асамблея ООН ініціювала розробку та ухвалення Міжнародного договору про торгівлю зброєю (далі – МДТЗ), який створив багатосторонню правову рамку для регулювання міжнародної торгівлі звичайними озброєннями з метою запобігання їх використанню для порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права та здійснення терористичної діяльності. МДТЗ ратифікували 116 держав-учасниць, однак одна з провідних країна-експортерів озброєнь – США, так і не підписала цей договір, а деякі держави, що його ратифікували (зокрема, Китай), не оприлюднюють щорічних

звітів [7]. Необхідно підкреслити, що ст. 6 МДТЗ прямо забороняє державам надавати дозвіл на постачання зброї, якщо їм відомо, що ця зброя буде використана для вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду [8]. Іншим важливим документом у цій сфері є Програма дій ООН щодо запобігання, боротьби та викорінення незаконної торгівлі стрілецькою зброєю та легким озброєнням. Програма є узгодженою рамковою угодою, створеною у 2001 році для вирішення проблеми негативного впливу стрілецької зброї та легкого озброєння. З моменту її прийняття Програма служить орієнтиром для держав-членів ООН у впровадженні заходів на національному, регіональному та міжнародному рівнях для обмеження незаконної торгівлі зброї та пом'якшення її шкідливих наслідків. На додачу до Програми дій ООН було розроблено Міжнародний документ з відстеження, який зобов'язує держави запровадити стандартизовані процедури маркування та відстежування стрілецької зброї й легких озброєнь, посилюючи відповідальність за порушення й полегшуючи виявлення незаконних потоків озброєнь [9]. Однак, попри наявність міжнародно-правових механізмів контролю, незаконний обіг зброї найчастіше є наслідком перенаправлення легально виготовленої та законно переданої зброї, тоді як незаконно виготовлена зброя, як правило, становить меншу частку нелегального ринку.

Окрім міжнародних нормативно-правових документів, існують також проєкти, спрямовані на запобігання незаконній торгівлі зброєю. Зокрема, проєкт ЄС-ЛАГ покликаний зміцнити можливості митних та інших прикордонних органів щодо виявлення, перехоплення та звітності про випадки незаконного обігу вогнепальної зброї; зміцнити можливості правоохоронних органів ефективно розслідувати та співпрацювати з питань незаконного розповсюдження та торгівлі зброєю [10]. Іншим проєктом є проєкт iARMS метою, якого є скорочення неконтрольованого розповсюдження зброї. Основними цілями проєкту є: захист національних реєстрів вогнепальної зброї: створення реєстру для відстеження та контролю вогнепальної зброї з метою запобігання її розповсюдженню та незаконному обігу; зміцнення правоохоронних структур: посилення можливостей правоохоронних органів для розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї, включаючи покращення міжнародної співпраці та обміну інформацією; вирішення проблеми перенаправлення вогнепальної зброї: спільно з Управлінням ООН з наркотиків та злочинності, моніторинг та аналіз ризиків перенаправлення, підтримка аналізу та сприяння співпраці з метою зменшення загрози перенаправлення вогнепальної зброї [11].

Таким чином, торгівля зброєю є одним із найбільш небезпечних видів транснаціональної організованої злочинності, оскільки безпосередньо впливає на безпеку держав та стабільність міжнародного правопорядку. Її транснаціональний характер зумовлений виходом за межі національних кордонів, використанням логістичних та фінансових схем, а також тісним зв'язком з іншими видами злочинної діяльності, зокрема наркобізнесом, торгівлею людьми, тероризмом.

Література:

1. Субот Н.І Транснаціональність як ознака злочинів у сфері контрабанди трансплантаційних органів та інших анатомічних матеріалів людини. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 8. С. 380-383.
2. Скулиш Є.Д., Глушков В.О. Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом. *Право і суспільство.* 2012. № 2. С. 190-194.
3. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 03.12.2025 р.)
4. Расюк Е.В. Чорний ринок зброї в глобальному світі злочинності. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/79012dce-4490-41a4-bb66-75a776cf0927/content (дата звернення: 04.12.2025 р.)
5. П’ятнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя. URL: https://docs.un.org/ru/A/CONF.241/1 (дата звернення: 04.12.2025 р.)
6. Дванадцяте засідання Конференції учасників Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. 28-29 квітня 2025 року. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/working-group-on-firearms-2025.html (дата звернення: 04.12.2025 р.)
7. Розслідування воєнних злочинів: торгівля зброєю. URL: https://gijn.org/ua/resurs-ua/nezakonna-torgivla-zbroeu/ (дата звернення: 04.12.2025 р.)
8. Міжнародний договір про торгівлю зброєю від 2 квітня 2013 року. URL: https://www.thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/TheArmsTradeTreaty1/TheArmsTradeTreaty.pdf (дата звернення: 04.12.2025 р.)
9. Програма дій Організації Об’єднаних Націй щодо стрілецької зброї та легких озброєнь. URL: https://www.unrec.org/2024/12/12/un-poa/ (дата звернення: 04.12.2025 р.)
10. Проєкт ЄС-ЛАГ. Інтерпол. URL: https://www.interpol.int/Crimes/Firearms-trafficking/Projects/EU-LAS-Project (дата звернення: 05.12.2025 р.)
11. Проєкт iARMS. Інтерпол. URL: https://www.interpol.int/Crimes/Firearms-trafficking/Projects/Project-iARMS-V (дата звернення: 05.12.2025 р.)

Роскрут К.В.,
аспірантка кафедри кримінального права,
юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Науковий керівник: Жаровська Г.П.,
докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЖІНКА ЯК ЖЕРТВА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Торгівля людьми належить до найбільш прихованих і водночас соціально небезпечних форм сучасної організованої злочинності, оскільки безпосередньо посягає на базові права, свободи та гідність людини. В умовах сучасної глобалізації, збройних конфліктів, посилення міграційних процесів і нестабільної економічної ситуації такі злочинні явища набувають нових масштабів і трансформуються за змістом та формами реалізації. Транснаціональні злочинні угруповання постійно адаптуються до змін суспільного середовища, використовуючи нові механізми залучення осіб до різних видів експлуатації. Особливо вразливою категорією у цій системі, як і значною частиною постраждалих, є жінки.

Віктимологічний аналіз жінки як жертви транснаціональної торгівлі людьми має вагоме значення для кримінологічних досліджень, оскільки дозволяє розглядати її як безпосереднього учасника злочинної мережі, де притаманні їй персональні ознаки (вік, соціальний статус, економічне становище, рівень освіти тощо) переплітаються з зовнішніми чинниками - вимушені міграції, війна, криза, дискримінація і переслідування та ін., що дозволяє виявити причинно-наслідкові зв’язки між ними, визначити групи ризику та окреслити напрями цільових превентивних заходів для зменшення кількості потенційних жертв жіночої статі від торгівлі людьми.

Таким чином, у межах віктимології жінка розглядається не ізольовано, а в контексті соціальних умов та низької стійкості суспільних структур до кризових явищ, що формують її підвищену вразливість. Віктимність жінок у транснаціональних мережах торгівлі людьми зумовлюється сукупністю пов’язаних між собою чинників, серед яких ключову роль відіграють: економічна нестабільність держави, соціальне розшарування, гендерна дискримінація та невисока ефективність правових механізмів захисту.

На основі результатів досліджень Т. Гущиної, О. Сидоренко та А. Широкової, схильність жінки до віктимної поведінки не слід розглядати виключно як рису індивідуального характеру, що залежить суто від її дій чи

бездіяльності[1]. Натомість цей феномен виникає внаслідок системного впливу соціального оточення та умов життя. Такий погляд доводить, що підвищена ймовірність залучення жінок до злочинної експлуатації є здебільшого наслідком сукупності системних проблем суспільства, що детермінують гендерно зумовлені сценарії віктимізації. Цей підхід забезпечує наукове підґрунтя для усунення стигматизації постраждалих від торгівлі людьми, зміщуючи увагу з особистості потерпілої на першопричини злочинності в транснаціональній системі.

Серед жіночого населення до групи ризику щодо віктимізації включені жінки-мігрантки, внутрішньо переміщені особи, мешканки регіонів збройних конфліктів або гуманітарних криз, а також жінки, які пережили домашнє чи гендерно зумовлене насильство [4].

Визначальний вплив на формування віктимного профілю жінки мають психологічні детермінанти, які діють як каталізатори вразливості та викривлюють сприйняття потенційних загроз. Ці чинники можна структурувати відповідно до специфіки досвіду зазначених груп.

Жінки-мігрантки та внутрішньо переміщені особи – це жінки працездатного віку, у яких відсутня постійна зайнятість, а в силу дефіциту фінансових ресурсів і неможливості пошуку роботи в країні проживання через, зокрема, професійну незатребуваність, виникає необхідність пошуку роботи в іншому регіоні чи за кордоном. У зв’язку із цим, травматичний досвід, пов'язаний із насильством та економічна вразливість суттєво деформують здатність до об’єктивної оцінки загроз, що призводить до підвищення рівня довіри до осіб, які пропонують підозрілі можливості працевлаштування.

Для мешканок регіонів збройних конфліктів основним фактором є стан постійного стресу, дезорієнтації та зниження інстинкту самозбереження, який викликаний травмуванням психіки внаслідок негативного впливу війни, передусім під час активної фази бойових дій на території їх проживання, перебування під контролем окупаційної влади, втрати житла та родини, розриву звичних соціальних зв’язків, тощо.

Для жінок, які пережили домашнє чи ґендерно зумовлене насильство визначним детермінантом є відсутність віри у власні сили та спотворене сприйняття нормальних людських стосунків, які викликані тривалим приниженням та контролем з боку когось із членів родини чи партнера. Внаслідок цього жінка вважає, що не заслуговує на гідне ставлення до себе, а тому є вразливою до маніпулятивного впливу і сприймає тиск, грубість та абсолютний контроль як норму.

Крім цього, психологічними детермінантами можуть бути низький рівень самооцінки, схильність до емоційної залежності та дефіцит соціального схвалення. Зазначені чинники вразливості активно використовуються злочинними мережами як засіб залучення жінок до незаконної експлуатації. При цьому застосовуються різноманітні форми психологічного впливу, зокрема маніпуляції, введення в оману та поетапне руйнування соціальних зв’язків потерпілої, що зрештою призводить до формування повної залежності та

соціальної ізоляції жінки. До того ж, на початкових стадіях злочинного діяння постраждалі часто не усвідомлюють того, що стали жертвами торгівлі людьми, сприймаючи ситуацію як допустимі фінансові ризики або складні обставини працевлаштування. Особливу групу ризику становлять вихідці з неблагополучних сімей та особи, позбавлені батьківського піклування. Через брак родинного контролю та зовнішніх ресурсів захисту такі жінки стають пріоритетними цілями для злочинців, оскільки їх соціальна незахищеність значно знижує ймовірність оперативного реагування у разі втрати зв'язку з ними.

Специфікою транснаціональної торгівлі людьми є феномен трансформації віктимної ролі жінки внаслідок її тривалої експлуатації. Під дією примусу та механізмів психологічного тиску потерпілі можуть залучатися до виконання допоміжних функцій у структурі злочинних угруповань в якості посередниць, вербувальниць тощо. Попри виконання функцій контролю чи комунікації, такі особи зберігають статус жертви, що зумовлює необхідність застосування диференційованої правової кваліфікації. Ключовим принципом протидії торгівлі людьми є також положення про те, що згода постраждалої особи на заплановану експлуатацію не береться до уваги та не нівелює кримінальну відповідальність суб'єкта злочину, оскільки за умов шахрайства, використання її вразливого стану або інших форм примусу, визначених міжнародним правом, волевиявлення особи не є вільним [2].

Відповідно до даних, наведених у звіті Eurostat, оприлюдненому у 2025 році, за результатами аналізу проведеного в 2023 році на території держав – членів Європейського Союзу було виявлено понад 6159 осіб жіночої статі, які постраждали від торгівлі людьми [3]. Зазначені статистичні показники свідчать про актуальність перегляду та вдосконалення підходів до протидії цьому виду злочинності з урахуванням особливостей жіночої віктимності, що й надалі залишається ключовим чинником, який використовують транснаціональні злочинні структури.

Узагальнюючи наведене, доцільно підкреслити, що застосування віктимологічного аналізу сприяє глибшому розумінню механізмів залучення жінок до транснаціональних злочинних мереж, а також особливостей їхньої поведінки в умовах злочинної експлуатації. У межах кримінально-правового реагування це вимагає ретельного врахування ступеня примусу, психологічної залежності та реальної можливості вільного волевиявлення особи. Такий підхід є критично важливим для запобігання вторинній віктимізації та забезпечення справедливого ставлення до постраждалих. Інтеграція віктимологічних знань у правозастосовну практику створює необхідне підґрунтя для вдосконалення державної політики та посилення захисту жінок від транснаціональних кримінальних загроз.

Список літератури:

1. Гендерно-вікові особливості віктимізації особистості як проблема клінічної психології. Вчені записки університету «крок». Url: https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/1138/1172.

2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text

3. Trafficking in human beings in the EU: main findings 2013-2023 – 2025 edition. Language selection | European Commission. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/w/ks-01-25-027

4. Trafficking in Persons Report 2021: щорічна доповідь Державного департаменту США щодо торгівлі людьми. Офіційний вебсайт Державного департаменту США. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/07/TIP_Report_Final_20210701.pdf

Стратій О.В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Це прямо передбачено в ст. 8 Конституції України. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті – норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, гарантується.

Відповідно до ст. 124 Конституції України – правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, тобто норма прямої дії Основного закону, прямо вказує, що правосуддя здійснюють виключно суди, що чітко закріплено також в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає, що судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур, а тому дозвіл на використання штучного інтелекту в такому важливому питанні, на моє глибоке переконання потягне за собою масу проблем, першою із яких буде питання, щодо ролі судді (суддів) у формуванні юридичної основи рішення, чистоти внутрішнього переконання професійного судді, що очевидно потягне за собою нівелювання принципу верховенства права, відповідно до якого всі справи повинні розглядатись виходячи із засад: розумності, добросовісності та справедливості. Чи здатен штучний інтелект, забезпечити ці три базові категорії, для дотримання принципу верховенства права? Переконаний, що ні.

Окрім того, у порядку ч. 1 ст. 124 Конституції України – делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Знову ж таки – це базовий принцип Конституції, який також закріплений в ч. 2 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». А якщо на законодавчому рівні (не дай Боже), буде надано можливість суддям при відправленні правосуддя користуватися можливостями штучного інтелекту, то чи не призведе це до делегування функцій судів, не те, що іншим органам чи посадовим особам, а взагалі невідомо кому.

Знову ж таки, відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України – юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи, тобто із юридичної конструкції даної норми, чітко прослідковується, що на юридичні спори та кримінальні обвинувачення, поширюється саме – юрисдикція судів, тобто професійних суддів, а не можливостей штучного інтелекту.

Відповідно до ч. 4 ст. 124 Конституції України – народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних, тобто інститут присяжних бере участь у здійсненні правосуддя, але аж ніяк не штучний інтелект.

Це саме закладено у ст. 127 Конституції України, відповідно до якої – правосуддя здійснюють саме судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

У порядку ст. 129 Конституції України – суддя здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Чи зможе, будь-хто (окрім штучного інтелекту), гарантувати суспільству, що у випадку закріплення на законодавчому рівні застосування ШІ при здійсненні правосуддя, професійні судді будуть незалежними та керуватися верховенством права? Відповідно до цієї ж норми Основного закону, засадами судочинства є (до речі в ст. 7 Кримінального-процесуального кодексу України, передбачені, наприклад засади кримінального провадження):

- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Але ж чи будуть сторони, їхні представники в рівних умовах, якщо суду на законодавчому рівні буде дозволено користуватися послугами штучного інтелекту, коли наприклад ШІ, апріорі буде діяти неупереджено, на тій чи іншій стадії розгляду справи?
- забезпечення доведеності вини. Вкрай важливий принцип судочинства, який потребує від суду (суддів), ретельно аналізувати кожен доказ оремо, а також в сукупності, з метою формування так званого суддівського розсуду, оскільки це є запорукою винесення рішення відповідно до принципу верховенства права. А якщо суддя, при цьому, буде користуватися послугами штучного інтелекту (наприклад щоб ШІ оцінив ті чи інші показання: свідка, потерпілого, обвинуваченого, експерта, спеціаліста), то чи буде в такому випадку дотримано цього базового принципу?
- змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Дуже важливий принцип, оскільки сторони є вільними в наданні суду своїх доказів та доведенні їх переконливості перед судом, але якщо суддя (суд) «триматиме» в голові, що оцінку (доказу) доказів йому «допоможе» здійснити штучний інтелект, то чи будуть сторони мати стовідсоткову гарантію, що їхній спір, чи справа буде вирішена судом справедливо?
- підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. Також важливий принцип, однак, знову ж таки, якщо суд після виступу прокурора в окремо взятому судовому засіданні, чи після виступу в судових дебатах, «буде мати можливість користуватися послугами штучного інтелекту», то чи надасть суд оцінку виступу з точки зору правильної критики представника публічного обвинувачення?
- забезпечення обвинуваченому права на захист. Фундаментальний принцип для кримінального процесу, який може бути знівельований, якщо суду будуть надані законні повноваження, щодо застосування штучного інтелекту при здійсненні правосуддя, оскільки це однозначно потягне за

собою винесення судом рішення, яке не буде відповідати принципу верховенства права.

- забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Якщо штучний інтелект на законодавчому рівні «матиме можливість втручатися в процес розгляду справи», то виникає логічне запитання: а, якщо хтось із сторін, їхніх представників, захисників, вирішить оскаржити рішення суду, то він оскаржуватиме рішення судді, чи і рішення судді, і рішення штучного інтелекту?
- обов'язковість судового рішення. Також дуже важливий принцип, оскільки рішення суду, яке набрало законної сили повинно бути виконано. Але ж якщо в процес прийняття рішення суддею, буде допущений штучний інтелект, то чи не буде «спокуса» у сторін яких воно стосується, не виконувати таке рішення?

Ці основні, базові засади судочинства, мають надважливе значення для належного функціонування, як судової системи, так і довіри до рішень, які приймаються суддями. Тому на моє глибоке переконання, допустити штучний інтелект до розгляду справ у судах, формуванні рішень по суті – це буде як на мене фатальною помилкою для судової гілки влади, для правосуддя в цілому, і безумовно – це призведе до порушення принципу верховенства права, що не може бути допущено в правовій державі.

Література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88).

Тімофєєва Л.Ю.,
доцент кафедри кримінального права,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса,
доцент, кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА ПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕАГУВАННЯ

Відповідно до п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) органи державної влади повинні переконливо продемонструвати обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, наскільки воно коротке.

Крім того, вирішуючи, чи слід звільнити чи тримати особу під вартою, органи державної влади зобов'язані розглянути альтернативні запобіжні заходи. Обґрунтування, які можуть вважатися «відповідними» та «достатніми», включають небезпеку переховування, ризик чинення тиску на свідків або фальсифікації доказів, ризики змови, повторного вчинення злочину або спричинення порушення громадського порядку, а також необхідність захисту затриманого. Ці ризики повинні бути належним чином обґрунтовані, і міркування органів державної влади з цих питань не можуть бути абстрактними, загальними або стереотипними (рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Мерабішвілі проти Грузії», заява № 72508/13, п. 222, від 28.11.2017).

У багатьох справах відображується порушення таких положень. У справі «Олексейчук проти України» (Заява № 5765/20) від 15 грудня 2022 року ЄСПЛ зауважує, що, подовжуючи строк тримання заявника під вартою, національні суди, головним чином, посилалися на підстави для його первинного взяття під варту без будь-яких додаткових деталей. Ухвали про тримання під вартою викладені у загальних формулюваннях, містили повторювані фрази та не вказували на належну оцінку судами фактів щодо необхідності застосування такого запобіжного заходу за відповідних обставин. Обґрунтування тримання заявника під вартою не змінювалося зі сплином часу і не розглядалася можливість застосування альтернативних запобіжних заходів. Посилаючись, головним чином, на тяжкість пред'явлених обвинувачень та гіпотетичний ризик, що заявник міг переховуватися, органи державної влади залишали його під вартою на підставах, які не можна вважати достатніми (пп. 22, 23 рішення).

У практиці ЄСПЛ розмежовується поняття законності та необґрунтованості рішення. Зокрема чітко це питання висвітлено у справі «Кущ проти України» (Заява № 53865/11, від 03.12.2015 р., в якій зазначено, що жодне свавільне або необґрунтоване утримання під вартою не може вважатися законним. У п. 7 справи Бережна проти України (Заява № 40424/23) від 3 квітня 2025 року зазначено: «коли постає питання про «законність» взяття під варту, Конвенція по суті посилається на національне законодавство. Однак окрім того, п. 1 ст. 5 Конвенції вимагає, щоб будь-яке позбавлення свободи відповідало меті

захисту особи від свавілля (рішення у справі «С., В. та А. проти Данії», заява № 35553/12 від 22 жовтня 2018 року)».

Тобто, тримання під вартою може бути формально законним, але не обґрунтованим, якщо не відповідає легітимній меті, якщо рішення щодо його застосування не має достатнього мотивування (або мотивування виписано формально) тощо. В національному законодавстві нажаль ці питання не розмежовуються. В деяких рішеннях ЄСПЛ також.

У справі Крайняк та Гуменюк проти України від 6 листопада 2025 року (Заява № 12971/19) заявників було заарештовано 31 серпня 2015 року та взято під варту за підозрою у причетності до смертельного терористичного нападу біля Верховної Ради в Києві. Національні суди кілька разів, приблизно кожні два місяці, ухвалювали та продовжували термін утримання заявників під вартою. Вони заявили, що хоча заявники мали міцні соціальні зв'язки, цілком ймовірно, що, враховуючи суворість покарання, яке їм загрожувало, вони втечуть. Крім того, суди зазначили, що, враховуючи їхній військовий досвід на сході України, заявники набули певних навичок, що дозволило їм втручатися в розслідування, зокрема, впливаючи на потерпілих та інших свідків. У деяких постановах про продовження терміну утримання заявників під вартою суди також посилалися на положення про виключення застави. Апеляції (всього 6) заявників були розглянуті та відхилені в середньому протягом 5 місяців кожну.

Справа Молчанов проти України (заява № 13911/14) від 20 вересня 2022 р. стосується скарг заявника за пунктами 1, 3 і 5 ст. 5 ЄКПЛ, у зв’язку з тим, що його тримання під вартою є свавільним і необґрунтованим та у нього не було ефективного і забезпеченого правовою санкцією права на відшкодування у зв’язку з триманням його під вартою. В цій ситуації суд не виконав власне рішення та потрапив під вплив громадськості. Хоча можливо така реакція демонструє неспіврозмірність застосованого запобіжного заходу в такій ситуації. Таких ситуацій, коли громадськість мусить втручатись доволі багато і це є небезпечним сигналом.

Компенсація. Компенсація за порушення прав людини покладається на державу, яка є стороною у справі. Це означає, що фінансування компенсації здійснюється з державного бюджету, а не з особистих коштів посадових осіб чи конкретних осіб, відповідальних за порушення.

Такий підхід ґрунтується на принципі державної відповідальності за дії своїх органів та посадових осіб, що є основою міжнародного права прав людини. Це дозволяє забезпечити ефективний захист прав людини та уникнути ситуацій, коли особи, відповідальні за порушення, можуть уникнути відповідальності через відсутність особистих фінансових ресурсів.

Закон про виконання рішень передбачає регресний позов, який має на меті притягнути винну особу до відповідальності та повернути кошти в державний бюджет. Проте на практиці це зробити важко.

Рада Європи у своїх документах виступає проти такого підходу, адже, якщо проблема є системно-структурною, то одна особа не може нести відповідальність за неї. Приклад, висновок Вінеційської Комісії «Виконання

суддею завдань щодо тлумачення закону, оцінки доказів та встановлення фактів під час розгляду справ не повинно бути підґрунтям для притягнення його до цивільної або дисциплінарної відповідальності, окрім як у випадках злочинних намірів, умисного невиконання службових обов'язків чи, можливо, грубої недбалості», 13 березня 2017 року CDL-AD(2017) 002, Висновок № 880/2017. Водночас відсутність персональної відповідальності за порушення фундаментальних прав людини породжує продовження таких системно-структурних практик в майбутньому.

Виконання рішення. У ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV під виконанням Рішення ЄСПЛ розуміється а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру.

Згідно зі статтею 10 цього Закону передбачено додаткові заходи індивідуального характеру, серед яких: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (restitutio in integrum); б) інші заходи, передбачені у Рішенні. Відновлення попереднього юридичного стану стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Необхідно внести зміни до пп. а) ч. 1 ст. 11 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та викласти його у редакції: «Протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва: а) надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства; та/або можливості щодо звернення до уповноважених органів щодо порушення питання про притягнення винуватих осіб у вчиненні правопорушень (кримінальних, адміністративних, дисциплінарних тощо) до відповідальності».

Також реагування на конкретні правопорушення, які призвели до порушення положень Конвенції мають бути серед заходів загального характеру, передбачених у ст. 13 Закону.

Висновки. 1. Аналіз рішень ЄСПЛ за ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод підтверджує, що більшість з них є однотипними (WECL – well-established case law) вони розглядаються за спрощеною процедурою, оскільки мають типові помилки, зокрема відсутність розгляду альтернатив тримання під вартою, відсутність мотивування в частині обрання запобіжного заходу та конкретних ризиків, врахування лише тяжкості кримінального правопорушення, в якому підозрюється особа, довгий розгляд апеляцій щодо заміни або скасування запобіжного заходу тощо.

2. Запобіжні заходи слід розглядати як каральні засоби щодо особи, яка вчинила правопорушення. Ці засоби, так само як і покарання мають бути

пропорційними. Вони мають відповідати легітимній меті їх застосування, бути необхідними в певній ситуації (тобто інші запобіжні заходи такі як особисте зобов'язання, застава, домашній арешт не досягнуть відповідної мети), відповідати ступеню тяжкості правопорушення та особі винуватого; сприйматись особою, яка вчинила правопорушення, потерпілим та суспільством як достатні, необхідні та співмірні.

3. Для забезпечення пропорційного реагування крім каральних засобів та запобіжних засобів, спрямованих на забезпечення ефективного розслідування необхідно також забезпечити пропорційні компенсаторні засоби для потерпілої особи та третіх осіб (членів суспільства).

Відшкодування шкоди за порушення фундаментальних прав та свобод людини, передбачених в Конвенції за рахунок державного бюджету, виглядає не пропорційним засобом реагування. Слід забезпечити (наскільки це можливо) персональну відповідальність за спричинену шкоду.

Юрчишин П. В.,
аспірант 3-го року очної форми навчання
аспірантури Київського університету права НАН України

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

20.10.2025 Президент України підписав Закон про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 4643-IX від 21.10.2025 [1].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Підвищення ефективності протидії злочинності в умовах воєнного стану, яка набуває професіоналізму, організованості, транс націоналізації, а також зміцнення гарантії прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному процесі, серед яких провідне місце займають негласні слідчі (розшукові) дії.

Особливості забезпечення прав осіб у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій і використання їх результатів у доказуванні зумовлюють необхідність у зверненні до дослідження порядку їх проведення.

У ч.1 ст. 271 КПК України зазначаються форми, в яких проводиться ця негласна слідча (розшукова) дія, а визначення понять кожної з них наводиться в Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України та ін. від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [5].

Згідно п.п.1.12.1 – 1.12.5 вказаної Інструкції та ч.1 ст. 271 КПК [3] України формами, в яких Проводиться контроль за вчиненням злочину є:

1) контрольована поставка полягає в організації та здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину й фіксації фактичних

даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом;

2) контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття та документування факту вчинення злочину й особи, яка його вчинила;

3) оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, із метою викриття та документування факту вчинення злочину й особи, яка його вчинила;

4) спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину;

5) імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи з використанням імітаційних засобів, які створять в оточення уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення [3; 5].

Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається підзаконними нормативно-правовими актами органів, вказаними в ч. 6 ст. 246 КПК. Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених із вільного обігу, або інших речей чи документів згідно із ч. 6 ст. 271 КПК може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України [3].

Як зазначає В.М. Тертишник, за загальним правилом контроль за вчиненням злочину проводиться на підставі постанови прокурора за наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Постанова прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину повинна відповідати вимогам, передбаченим ст. 251 КПК, а також містити:

1) виклад обставин, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

2) відомості про застосування спеціальних імітаційних засобів (ч. 7 ст. 271 КПК) [6, с.606-607].

У практиці Верховного Суду вказується на обґрунтованість рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які в разі не наведення в постанові про проведення контролю за вчиненням злочину зазначених відомостей, визнають протокол про результати проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії недопустимим доказом (постанова від 22 листопада 2018 р. у справі № 263/6618/15-к) [7].

З огляду на ч. 3 ст. 110, ч. 4 ст. 246 і ст. 251 КПК постанова є єдиним процесуальним рішенням прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину. У зв'язку із цим у практиці Верховного Суду зазначається, що проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії на підставі доручення прокурора суперечить приписам ст. ст. 246 і 251 КПК (Постанова від 07 жовтня 2020 р. у справі № 628/3400/15) [4].

Фіксація ходу й результатів контролю за вчиненням злочину здійснюється з дотриманням вимог, закріплених ст. 252 КПК. Після завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії слідчий або уповноважена службова особа оперативного підрозділу, якій було доручено її проведення, складає протокол про результати контролю за вчиненням злочину, який повинен містити відомості про:

1) форму, в якій проводився контроль за вчиненням злочину;

2) особу, стосовно якої проводилася ця негласна слідча (розшукова) дія;

3) проміжок часу, протягом якого проводився контроль за вчиненням злочину;

4) вжиті дії, спрямовані на запобігання вчиненню злочину або фіксацію факту його скоєння та особи, яка його скоїла;

5) установлені під час проведення контролю за вчиненням злочину обставини, які свідчать про готування або вчинення особою тяжкого або особливо тяжкого злочину;

6) заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії;

7) технічні засоби, використані в ході проведення контролю за вчиненням злочину (відеозапису, фотографування, спеціальні технічні засоби для спостереження тощо) [8, с. 565-566].

До протоколу про результати контролю за вчиненням злочину долучаються речі й документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, та за необхідності – інші додатки.

Протокол про результати контролю за вчиненням злочину з додатками відповідно до ч. 3 ст. 252 КПК не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії передаються прокурору.

Контроль за вчиненням злочину може закінчуватися шляхом відкритого фіксування – проведення огляду або обшуку з вилученням заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів. У таких випадках у присутності особи, стосовно якої проводився контроль за вчиненням злочину, складається протокол огляду, обшуку.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати що нормативне закріплення контролю за вчиненням злочину законодавцем здійснене з урахуванням як потреб доказування в кримінальних провадженнях про тяжкі й особливо тяжкі злочини, так і необхідності забезпечення прав осіб під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел

1. Закон України про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 4643-IX від 21.10.2025 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4643-20#Text
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 р. у справі № 628/3400/15 (провадження № 51-2110км20) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/92173713.
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Затверджено Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 / Генеральна прокуратури України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12.
6. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 21-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2024. 1120 с.
7. Постанова Верховного Суду від 22 листопада 2018 р. у справі № 263/6618/15-к (провадження № 51-1893км18) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/78297744.
8. Кримінальний процес: підручник / [О.В.Капліна, О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін..]: за заг.ред. О.В.Капліна, О.Г.Шило. - Харків: Право, 2018. – 584с.

Яремчук М.М.
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Сподарик А.Б.
курсант факультету №1 (з підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

Досліджуючи питання теоретико-правової характеристики обвинувального акта, варто зазначити, що цей документ є завершальним етапом досудового розслідування та визначає межі судового розгляду кримінального провадження. Обвинувальний акт офіційно засвідчує перехід від стадії досудового розслідування до судового розгляду справи.. Цей документ базується на фактах, встановлених у ході розслідування, і містить виклад доказів, що обґрунтовують пред'явлену підозру.

Після передачі обвинувального акта до суду відбувається суттєва зміна у правовому становищі особи, яка раніше мала статус підозрюваного [1, с.207]. В момент, коли суд офіційно реєструє обвинувальний акт і відкриває судове провадження, підозрюваний стає обвинуваченим — особою, щодо якої розпочато розгляд справи в суді за ознаками вчинення кримінального правопорушення. Коли ж справа переходить безпосередньо до розгляду в суді по суті, і суд починає дослідження доказів, обвинувачений уже виступає як підсудний — учасник процесу, щодо якого відбувається судовий розгляд обвинувального акта. Зміна статусу має глибоке значення не лише в термінологічному плані, а й у практичному, адже саме з цього етапу починається активне змагальне провадження [2, с.136].

Після того як особа набуває статусу обвинуваченого в суді, її процесуальні можливості значно розширюються, порівняно з тими, які вона мала на етапі досудового розслідування. Цей новий статус офіційно означає, що особа стала повноцінним учасником кримінального процесу на стадії судового розгляду, і саме на цьому етапі реалізація права на захист набуває особливої ваги [3, с.241]. Обвинувачений має право самостійно захищати свої інтереси в суді або скористатися допомогою захисника — зазвичай адвоката, який має відповідну процесуальну підготовку та правові повноваження.

Крім права на захист, обвинувачений отримує можливість активно впливати на перебіг процесу. Він має право подавати клопотання, які можуть стосуватися, наприклад, виключення певних доказів, виклику нових свідків, призначення додаткових експертиз чи зміни запобіжного заходу. Усі подані клопотання

повинні бути розглянуті судом, що гарантує справедливий розгляд справи та дотримання прав сторін.

Крім того, обвинувачений може заявляти відводи — це окремий інструмент для захисту від потенційної упередженості. Якщо він вважає, що суддя, прокурор, експерт або інший учасник процесу не можуть бути об'єктивними, він має право клопотати про їх відсторонення. Такі дії спрямовані на забезпечення неупередженості судового розгляду [4, с.26]. Всі ці повноваження обвинуваченого є важливим проявом принципу змагальності в кримінальному процесі та забезпечують можливість рівноправної участі в суді нарівні з обвинуваченням.

Варто підкреслити, що обвинувальний акт є єдиною формою процесуального рішення сторони обвинувачення, яка після направлення до суду не підлягає скасуванню або зміні з боку прокурора в адміністративному порядку. Це означає, що зміна або відмова від обвинувачення можлива лише в судовому порядку.

Обвинувальний акт у кримінальному провадженні є особливим процесуальним документом, що не має традиційної тричастинної структури, притаманної більшості юридичних актів, таких як судові рішення. У ньому немає чітко виділених вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Формально він складається лише з двох функціональних елементів – вступної та мотивувальної частини, які водночас не мають окремого структурного поділу в самому тексті [2, с.149]. В обвинувальному акті відсутня резолютивна частина, оскільки цей документ не містить рішення як такого — він не встановлює вини особи і не визначає покарання, а лише викладає суть обвинувачення, яке прокурор вважає доведеним під час досудового розслідування.

Зміст обвинувального акта в українському кримінальному процесі регламентований статтею 291 Кримінального процесуального кодексу України [5]. Ця стаття встановлює чіткі вимоги до інформації, яку має містити документ, аби забезпечити належне інформування суду та сторін процесу про суть обвинувачення і обставини провадження. Передусім, у тексті обвинувального акта повинна бути зазначена службова інформація, що стосується самого кримінального провадження, після цього в викладаються персональні дані осіб, які мають пряме відношення до справи — обвинувачених та потерпілих. Ці анкетні відомості мають бути максимально точними й повними, оскільки вони використовуються для встановлення особи в судовому процесі.

Окремим обов’язковим елементом обвинувального акта є інформація про представників сторони обвинувачення — слідчого та прокурора, які проводили досудове розслідування і відповідальні за складання документа. Тут вказуються їхні прізвища, посади, найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури [3, с.265]. Наявність цих даних дозволяє встановити, хто саме здійснював процесуальне керівництво у провадженні, а також забезпечує можливість здійснення контролю за дотриманням законності під час досудового розслідування. Усе це разом створює офіційну рамку

документа, в якій далі викладаються обставини правопорушення та суть обвинувачення.

Ключову частину документа становить виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які, на думку прокурора, встановлено в результаті досудового розслідування. Це опис дій обвинуваченого, часу, місця, способу вчинення правопорушення, а також мотивів, якщо вони мали місце. Поряд з цим наводиться правова кваліфікація діяння — тобто точне зазначення статей та частин статей Кримінального кодексу України, на які посилається сторона обвинувачення [5]. Далі йде формулювання обвинувачення, яке має бути чітким, зрозумілим і узгодженим з фактичними обставинами та правовою кваліфікацією.

Юридичне значення обвинувального акта в кримінальному процесі є фундаментальним, адже саме цей документ окреслює межі судового розгляду і визначає його предмет. З моменту направлення обвинувального акта до суду саме його зміст стає вихідною точкою для всієї подальшої діяльності суду, сторони захисту та інших учасників процесу. Суд не може розглядати обставини, які не охоплені обвинуваченням, викладеним у цьому акті, а також не має права виходити за межі сформульованого обвинувачення, якщо воно не буде змінене в порядку, передбаченому процесуальним законодавством [6, с.52].

Обвинувальний акт має також важливе значення для обвинуваченого, оскільки дозволяє йому ознайомитися з конкретною суттю пред’явленого обвинувачення, зрозуміти, у чому саме його підозрюють, які фактичні обставини покладено в основу обвинувачення, як ці обставини кваліфіковано з правової точки зору, та яку позицію з цього приводу займає сторона обвинувачення.

Обвинувальний акт підсумовує всю роботу, виконану під час досудового розслідування. Він фіксує позицію прокурора як представника сторони обвинувачення, який визнає, що зібрані докази достатні для передачі справи до суду [4, с.30]. Таким чином, обвинувальний акт є не просто формальним документом, а юридичним механізмом, який запускає новий етап кримінального провадження — судову стадію, де має бути ухвалене рішення щодо вини чи невинуватості особи. Усе це робить обвинувальний акт ключовим елементом процесуального ланцюга, який забезпечує баланс між правами сторін, чіткість судової процедури та дотримання принципу змагальності в кримінальному процесі.

Отже, обвинувальний акт - це не просто формальний документ, а ключовий елемент кримінального процесу, який визначає зміст і межі судового розгляду справи, забезпечує процесуальні права обвинуваченого та гарантує дотримання принципу змагальності сторін у суді.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 412

с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Pidruchnyk-TSPP_Zahalna-chastyna-1-2022.pdf

2. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія. За ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт; упор.-укл. Ю. С. Маршук; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 336 с URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/44198270-fb58-478d-aa62-835477f5dd40/content

3. Ніколаєнко Т. Б., Омельчук В. А. Кваліфікація кримінальних правопорушень: актуальні проблеми: підручник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2022. 504 с. URL: **https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3851/1/Kvalifikaziia_kriminalnih_pravoporushen.pdf**

4. Коваль І.Ф. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні способів захисту прав та інтересів. Правничий часопис Донецького університету. 2019. № 2. С. 26–33. URL: **https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/7845**

5. Кримінальний процесуальний кодекс України :Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Голос України. 2012. № 89. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text**

6. Завальнюк І. В. Право на справедливий суд та право на судовий захист: аспекти співвідношення. Київський часопис права, 2022. № 1. С. 52-59 URL: **https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/131**

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ:

Балюк З.В.
студент 3-го курсу Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій
Національної академії Служби безпеки України
М. Київ, Україна

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Системний аналіз сучасних умов функціонування судово-експертних установ засвідчує, що воєнні та поствоєнні процеси накладають на експертну діяльність настільки складні обмеження, що традиційні методики нерідко потребують суттєвого переосмислення або адаптації. Судова експертиза, як інститут доказування, у воєнний час фактично виступає не лише інструментом кримінального переслідування, а й одним із головних засобів документування злочинів, які мають характер міжнародних. У зв'язку з цим підвищується роль спеціальних знань, здатних забезпечити об'єктивність і достовірність відомостей, отриманих у надзвичайно деструктивних, нестабільних і часто небезпечних умовах.

Виклики у роботі експертів під час активних бойових дій

Найбільш очевидними викликами, з якими стикаються експерти у період воєнних дій, є фізична небезпечність роботи, обмежений доступ до місць подій, порушення або повна відсутність ланцюга збереження доказів, а також значні пошкодження самих об'єктів дослідження. У випадках руйнувань, спричинених вибухами, артилерійськими ударами чи авіаційними бомбардуваннями, експерт змушений проводити огляд не у стандартному форматі, а у режимі тактичної корекції дій, коли оцінка ризиків стає невід'ємною частиною експертної методики.

За таких умов трасологічні, вибухотехнічні, хімічні та балістичні дослідження набувають принципово іншої складності. Наприклад, віднайдення первинних слідів вибуху у вирвах, заповнених уламками будівельних конструкцій, нерідко потребує використання альтернативних методів — лазерного 3D-сканування, спектрального аналізу мікрочастинок, проведення реконструкцій за допомогою алгоритмів просторової інтерполяції. При цьому експерт змушений зважати на те, що уламкові елементи боєприпасів, їхні осколки або детонаційні залишки розкидані у радіусі, який може значно перевищувати типовий для мирних криміналістичних розслідувань.

Специфіка балістичних та вибухотехнічних досліджень у воєнний час

Особливе місце займає балістична експертиза воєнного періоду. У багатьох випадках експерт працює не з поодинокими гільзами чи кулями, а з великою кількістю металевих фрагментів за умови відсутності інформації про тип озброєння, його модифікації або калібр. В умовах активних бойових дій на території України нерідко фіксувалися ситуації, коли ідентифікація типу снаряду

або ракети здійснювалася за унікальними деформованими елементами, не згаданими у типових довідниках. Це змушувало експертів використовувати комбіновані методи: порівняльну морфологію уламків, елементний спектральний аналіз, визначення складу сплавів для встановлення виробника. Слід відзначити і ситуації, коли експерту доводиться поєднувати балістичні та трасологічні методики, аналізуючи траєкторію польоту ракети або снаряду через численні вторинні контакти з будівельними конструкціями.

Судово-медичні та біологічні експертизи в умовах війни

Не менш складною є сфера судово-медичної експертизи. У воєнний час експерт часто має справу з тілами, що перебували у складних умовах довгий час: значні руйнування тканин, ураження високотемпературними факторами, змішання біологічного матеріалу різних осіб, відсутність документів та первинної ідентифікації. Нерідко доводиться проводити порівняльне ДНК-типування у випадках, коли є лише фрагменти тіл або кісткові залишки. Такі дослідження значно виходять за межі традиційної медико-криміналістичної роботи і наближаються до методів, застосовуваних при масових катастрофах.

Ідентифікація тіл загиблих під час обстрілів, бомбардувань або перебування у масових похованнях потребує використання триетапних протоколів: первинного антропологічного опису, молекулярно-генетичного аналізу, а також вторинної кореляції з анкетними даними, зібраними від родичів.

Психологічні аспекти судової експертизи воєнного періоду

Зростає значення судово-психологічної експертизи, яка у воєнний час охоплює не лише аналіз індивідуальних психологічних станів, а й оцінку поведінки осіб, які потрапили у ситуації надмірного стресу, пройшли через окупацію або стали свідками воєнних злочинів. У таких умовах експерт має враховувати специфіку психологічної травми, феномени фрагментації пам’яті, захисні механізми психіки та можливість формування афективних реакцій, що впливають на здатність давати послідовні показання.

Цифрова судова експертиза як ключовий інструмент фіксації злочинів

Особливої уваги заслуговують цифрові докази, які у воєнний період стають чи не головним джерелом інформації про події, дії та переміщення осіб. Судово-цифрова експертиза охоплює аналіз мобільних телефонів, планшетів, навігаційних пристроїв, безпілотників, бортових камер, серверів, хмарних середовищ. Експерт має працювати з великим масивом інформації, який нерідко включає десятки тисяч фото, відео, метаданих, геолокаційних міток, фрагментів переписок або файлів, що були навмисно пошкоджені. Одним із найскладніших аспектів є відновлення видалених даних, розшифрування захищених пристроїв, аналіз фрагментованих відео та встановлення автентичності записів.

Поствоєнний період: систематизація, стандартизація та відбудова експертної інфраструктури

У поствоєнний період виклики змінюються, але не зменшуються. Перед експертними установами постає необхідність систематизувати величезний масив доказів, накопичений під час бойових дій, і забезпечити їх збереження у довгостроковій перспективі. Потреба у створенні єдиного державного

цифрового архіву доказів стає очевидною, адже йдеться про сотні тисяч матеріалів, які можуть бути використані у судових процесах протягом десятиліть. Значну роль відіграє і стандартизація методик, особливо тих, що були розроблені експертами «в полі» та потребують офіційного закріплення.

Інновації та технологічні перспективи судової експертизи після війни

Поряд із цим у поствоєнний час загострюється проблема достовірності, адже до експертів пред'являються підвищені вимоги з боку міжнародних інституцій. Це стимулює розвиток нових підходів до верифікації експертних висновків, зокрема застосування повторних експертиз, міжлабораторних порівнянь, автоматизованих систем контролю якості. Не можна не згадати й про інновації: використання дронів, тривимірне моделювання руйнувань, застосування штучного інтелекту для аналізу доказів, автоматичну класифікацію уламків, алгоритмічне моделювання вибухів.

Етичні, правові та методологічні аспекти діяльності судових експертів у воєнний та поствоєнний період

Одним із найменш досліджених, але надзвичайно важливих аспектів судово-експертної діяльності у воєнний період є проблематика етичних, правових і методологічних обмежень, у межах яких експерт змушений працювати. Військові конфлікти створюють ситуації, у яких експерт потрапляє в обставини моральної дилеми: з одного боку, необхідність оперативної фіксації доказів диктує швидкість реагування, з іншого — кожне порушення процедури може стати аргументом для визнання доказу недопустимим у майбутньому судовому процесі. Таким чином, експерт змушений балансувати між процесуальною чистотою та об'єктивною неможливістю дотримання всіх вимог кримінального процесуального законодавства.

У воєнний час гостро постає питання дотримання принципу незалежності та неупередженості експерта. Наявність небезпеки, психологічний тиск, робота під звуки обстрілів або у тимчасово окупованих регіонах створюють обстановку, яка може впливати на сприйняття експертом фактів та умов проведення дослідження. Саме тому міжнародні стандарти, зокрема протоколи Міжнародної асоціації судових наук, рекомендують запроваджувати спеціальні форми аудиту експертної діяльності у періоди збройних конфліктів. Це може включати подвійне рецензування висновків, незалежний методологічний контроль, проведення міжлабораторних досліджень для перевірки точності та відтворюваності результатів.

Окремої уваги потребує проблема адаптації існуючих методик. Багато з них створені для умов мирного часу, де об'єкти дослідження зберігають свою цілісність, а місця подій не зазнають масових руйнувань. У воєнних умовах слідчий та експерт часто працюють з гранично фрагментованими, частково зруйнованими, змішаними та контамінованими об'єктами. Наприклад, вибухотехнічні та хімічні експерти нерідко стикаються з ситуаціями, коли неможливо відібрати зразки ґрунту чи залишків вибухової речовини у чистому вигляді через значне перемішування шарів після багаторазових обстрілів. Це змушує експертів застосовувати методики, що раніше не використовувалися у

криміналістиці: мультиспектральний аналіз слідів, мікроскопію високого розширення з цифровою реконструкцією структур, порівняльні хімічні профілі, що дають змогу визначити походження вибухових речовин попри їх деградацію.

Правові виклики стають особливо відчутними у питаннях співпраці національних експертних інституцій з міжнародними. У багатьох випадках матеріали, зібрані українськими експертами, передаються до Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду або до інших міжнародних організацій, що документують воєнні злочини. Це потребує приведення процедур відбору, пакування, маркування та збереження речових доказів до міжнародних стандартів, таких як The Minnesota Protocol або The Istanbul Protocol. Паралельно виникає питання їх синхронізації з вимогами українського законодавства, особливо у сфері встановлення ланцюга збереження доказів, який у воєнний час часто порушується з причин, що не залежать від експертів.

Суттєво ускладнюється робота з біологічними матеріалами. Експерти у сфері молекулярно-генетичних досліджень відзначають, що зберігання зразків ДНК у польових умовах потребує спеціальних рішень: мобільних лабораторій, переносних холодильних систем, вакуумного пакування та використання хімічних стабілізаторів. Під час відбору зразків, особливо у масових похованнях, виникає проблема перехресного забруднення, що суттєво ускладнює ідентифікацію загиблих. Для мінімізації таких ризиків експерти застосовують послідовне стратифікаційне відборювання, аналіз ступеня деградації ДНК, оцінку ізотопного складу тканин та генотипування за кількома незалежними панелями маркерів.

Не менш важливою є етична складова цієї роботи. Документування тіл осіб, що загинули внаслідок катувань, масових розстрілів чи тортур, ставить перед експертами важкі психологічні та моральні завдання. Професійні кодекси поведінки у таких випадках передбачають суворе дотримання норм поваги до загиблих, конфіденційності та недопущення розголошення інформації, яка може завдати шкоди родичам. У багатьох країнах існують рекомендації щодо психологічної підтримки експертів, які систематично працюють з травматичними матеріалами. На практиці це означає необхідність впровадження програм психологічної реабілітації, тренінгів стресостійкості та регулярного професійного супроводу для працівників експертних установ.

Поствоєнний період створює нові етичні та правові умови. Експертам доводиться повертатися до роботи у контексті суспільства, що пережило масштабну травму, при цьому забезпечуючи об’єктивність та неупередженість своїх висновків. Зростає роль прозорості експертних процедур, доступності інформації для сторін процесу, чіткого дотримання міжнародних стандартів якості. Для цього необхідно розробляти оновлені національні стандарти, які враховують як специфіку воєнного досвіду, так і сучасні міжнародні вимоги.

У результаті етичні, правові та методологічні виклики вимагають комплексного підходу, що охоплює реформування експертних установ, підвищення кваліфікації фахівців, розробку нових протоколів і посилення міжінституційної співпраці. Без цього неможливо забезпечити ні довіру

суспільства, ні міжнародне визнання результатів експертної діяльності, що має ключове значення для встановлення справедливості у воєнний та поствоєнний період.

Висновки

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що судова експертиза у воєнний та поствоєнний період стає критично важливою складовою системи правосуддя, яка поєднує науковий аналіз, практичну роботу «в полі», міжнародні стандарти та здатність адаптуватися до екстремальних умов. Без належної експертної підтримки фіксація воєнних злочинів, відновлення справедливості та забезпечення довіри до результатів розслідувань були б неможливими. У поствоєнний період на експертів чекає не менше роботи: аналіз накопичених матеріалів, відбудова інфраструктури, інтеграція інновацій та формування нових стандартів. Саме від якості цієї роботи залежатиме не лише ефективність розслідування злочинів минулого, а й побудова справедливої системи правосуддя майбутнього.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. В., Судова експертиза: теорія і практика. – К., 2020. – 456 с.
2. Іваненко С. П., Вибухотехнічна експертиза: методологія та практика. – К., 2019. – 312 с.
3. Довідник експерта-криміналіста: сучасні методи та технології / За ред. П. М. Ковальчука. – Львів, 2021. – 384 с.
4. Міжнародна організація криміналістів (INTERPOL), Guidelines for Forensic Investigations in Conflict Zones. – Lyon, 2018. – 72 p.

Варга З.М.,
здобувач вищої освіти,
Національної академії Служби безпеки України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Івасишин Т.М,
кандидат біологічних наук, доцент, полковник,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії СБ України

ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ ГАНСА ГРОССА ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФАЙЛІНГУ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Ганс Густав Адольф Гросс – австрійський правник, який став одним із ключових засновників австрійської кримінологічної школи та провідною фігурою у формуванні криміналістики як науки. Його праці заклали основи кримінальної психології та продемонстрували, наскільки важливим є використання методів природничих і точних наук у процесі розкриття злочинів і встановлення особи правопорушника. Сам Гросс ще не використовував термін «профайлінг», однак його розуміння поведінкових індикаторів злочинця, наприклад, характер взаємодії з предметами, спосіб підготовки чи приховування слідів, прямо передували становленню поведінкового аналізу в криміналістиці [1].

Ідеї Ганса Гросса стали визначальними для становлення криміналістичного профайлінгу. Він першим запропонував розглядати місце злочину як структурований об’єкт, де кожна деталь є носієм інформації й потребує ретельної фіксації та комплексної інтерпретації. Такий підхід заклав основу сучасного аналізу модусу операнді, реконструкції дій злочинця та розуміння його поведінки, вибору інструментів і переміщень, відображених у слідах на місці події [2, с. 17].

Важливим внеском Гросса стало впровадження міждисциплінарного підходу, стандартизації та системного навчання. Він наголошував, що слідчий має працювати не ізольовано, а у взаємодії з фахівцями різних галузей – судовими медиками, хіміками, ботаніками, психологами. Цей підхід став основою сучасного профайлінгу, який поєднує криміналістичні, психологічні, соціальні та медичні дані для створення точного портрета злочинця. Гросс також підкреслював необхідність єдиних, перевірених методів розслідування та сприяв формуванню системи підготовки слідчих і профайлерів. Запропоновані ним стандартизовані процедури забезпечують стабільну якість розслідувань і можливість відтворення методик у різних умовах [3, с, 166-168].

Ідеї Гросса щодо чіткої фіксації слідів стали основою сучасних стандартів криміналістики, з яких виросли chain-of-custody, криміналістична фотографія, комплексне документування та стандартизовані протоколи огляду місця події. Ці

процедури забезпечують надійність доказів і роблять результати профайлінгу придатними для судового використання. Таким чином, сучасна практика продовжує розвивати принципи, сформульовані Гроссом понад століття тому [1].

У профайлінгу також простежується подальший розвиток його ідей: технічна робота зі слідами перетворилася на комплексну модель аналізу, що поєднує матеріальні дані, реконструкцію подій та оцінку мотивацій і поведінки злочинця. Такий підхід фактично продовжує Гроссів поділ на матеріальні та психологічні складові злочину, де кожен елемент є важливим джерелом інформації [2, с. 17].

Окремого значення набули етичні вимоги та необхідність верифікації профайлінгових висновків. Сучасний підхід передбачає уважне ставлення до можливих когнітивних упереджень, які можуть вплинути на інтерпретацію поведінкових ознак. Усі гіпотези мають спиратися на документовані дані та піддаватися перевірці, аби уникнути суб'єктивних припущень або помилкових інтерпретацій. Така увага до наукової обґрунтованості й прозорості методів також відображає гроссівські ідеали точності, доказовості та відповідальності в роботі слідчого [3, с. 174].

Особливості профайлінгу в умовах воєнних конфліктів пов'язані з численними труднощами, що ускладнюють застосування класичних криміналістичних методів. Руйнування місць подій, фрагментарні докази, обстріли чи мінування змушують слідчих адаптовувати техніку огляду та пріоритезувати збирання найважливіших слідів. Точна фіксація навіть часткової інформації стає вирішальною для відтворення подій. Оперативні обмеження: нестача ресурсів, лабораторій чи безпечного доступу – вимагають спрощених, але ефективних польових протоколів. Серед них – мобільна документація, використання портативних ДНК-наборів і дистанційна експертна підтримка, що дозволяє забезпечувати результативність розслідувань навіть у зоні бойових дій [4, с. 77].

Масові жертви та ідентифікація тіл потребують поєднання криміналістики, судової медицини, ДНК-аналізу й археологічних методів. У випадках масових поховань або сильно пошкоджених тіл профайлінг допомагає реконструювати події, встановлювати особи загиблих і підтримувати слідчих у прийнятті рішень. Важливим є й психологічний аспект: свідки та постраждалі у зоні бойових дій часто мають травматичний досвід, що ускладнює достовірність їхніх показань. Тому використовуються спеціальні методики інтерв'ю з урахуванням культурного контексту, які допомагають зменшити упередження та підвищити точність отриманої інформації [5, с. 21-22].

Нарешті, суттєвим викликом є проблема інформаційної безпеки та маніпуляції. У конфліктах дані й свідчення можуть бути навмисно спотворені, що потребує поєднання криміналістичного аналізу з верифікацією цифрових джерел і відкритих даних [6, с. 68].

Ідеї Ганса Гросса залишаються актуальними й нині, особливо в умовах воєнних конфліктів. Його принципи системності, точності та

міждисциплінарності стали основою сучасної криміналістики та профайлінгу, забезпечуючи ефективне розслідування, науковий аналіз доказів і формування профілів злочинців. Під час війни ці підходи набувають особливої ваги, адже якість фіксації та аналізу подій впливає на встановлення істини та притягнення винних. Ідеї Гросса сприяють стандартизації розслідувань і підвищують ефективність роботи слідчих та профайлерів.

Подальша адаптація концепцій Гросса до сучасних технологій сприятиме розвитку навчальних програм для слідчих і профайлерів, посиленню на міждисциплінарності та включенню цифрової й лабораторної криміналістики. Перспективними є дослідження вдосконалення протоколів збору доказів, використання мобільних лабораторій і дистанційної експертизи, а також формування етичних і правових стандартів профайлінгу в умовах війни. Це підвищить ефективність розслідувань і розвиток криміналістики відповідно до сучасних викликів.

Література:

1. Hans Gross. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Gross
2. Burney, I., & Pemberton, N. (2012). Making space for criminalistics: Hans Gross and fin-de-siècle CSI. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, P. 16-25. DOI: https://doi.org/10.1016/j.shpsc.2012.09.002
3. Старушкевич, А. В. Методи розслідування злочинів за Гансом Ґроссом: минуле та сучасність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1. 2024. С. 163-186.
4. Filipov Y. Technical and Forensic Support for the Investigation of War Crimes: Concept, Purpose, Individual Areas of Development. *Ûridičnij Časopis Nacìonal'noï Akademìï Vnutrìšnìh Sprav*. 12.4 (2022). P. 72–83. DOI: https://doi.org/10.56215/04221204.72
5. INTERPOL. Disaster Victim Identification Guide. NOVEMBER 2023. P. 110.URL: https://www.interpol.int/content/download/589/file/DVI_DVI%20Guide%202023.pdf
6. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. OHCHR with the Human Rights Center at the University of California, Berkeley, School of Law. 2022. P. 102. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Гайдук А.В.
Курсант «Національна академія Служби Безпеки України»

Бондар В.С.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України

ДНК-ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГИБЛИХ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Повномасштабні воєнні дії на території України спричинили безпрецедентне зростання кількості загиблих військових та цивільних, що зумовлює потребу у масштабній, швидкій та надійній ідентифікації тіл. Умови сучасної війни — масовані артилерійські обстріли, авіаудари, застосування вибухової й запальної зброї, довготривале перебування тіл на відкритій місцевості або у місцях масових поховань — значно ускладнюють традиційні методи встановлення особи. Відсутність документів, значні пошкодження та фрагментація тіл часто роблять класичні криміналістичні підходи малоефективними або повністю непридатними.

У цих умовах ДНК-ідентифікація стає провідним інструментом встановлення особи загиблих, забезпечуючи високий рівень точності навіть за мінімальної кількості біологічного матеріалу. Вона відіграє ключову роль не лише у криміналістичних дослідженнях та розслідуванні воєнних злочинів, але й у реалізації гуманітарних та правових обов'язків держави щодо родин зниклих безвісти. Проте ефективність застосування ДНК-аналізу безпосередньо залежить від організації роботи на місцях, якості відбору та зберігання зразків, належного технічного оснащення лабораторій, узгодженості процедур та відповідності законодавства міжнародним стандартам.[5]

Сучасні виклики, пов'язані з великим обсягом невпізнаних тіл, складністю доступу до місць загибелі, дефіцитом фахівців та необхідністю дотримання процесуальних вимог у зоні бойових дій, вимагають комплексного переосмислення підходів до ДНК-ідентифікації у воєнний та післявоєнний період. Саме тому дослідження проблем і можливостей вдосконалення цієї системи є надзвичайно актуальним з позиції криміналістики, судової експертизи та правозастосування.

Воєнні дії формують специфічні умови, що безпосередньо впливають на якість та доступність біологічного матеріалу для ДНК-аналізу. Найпоширенішим криміналістичним викликом вважається значна деструкція тканин під впливом високих температур, вибухів, хімічних речовин та тривалого перебування на відкритому повітрі. Унаслідок цього біологічні молекули деградують, що ускладнює виділення достатньої кількості придатної ДНК. Особливо складною постає ситуація з фрагментованими рештками, коли матеріал надходить у дисперсному стані, без можливості встановити анатомічну цілісність чи локалізацію.[3]

Другим суттєвим викликом є обмеженість порівняльних зразків, насамперед від близьких родичів або антемортем-даних, які могли бути втрачені внаслідок масових переміщень цивільного населення, окупації територій чи відсутності централізованих баз даних. У таких випадках експерти змушені застосовувати розширені методи аналізу — мітохондріальну ДНК, Y-хромосомні STR-маркери або повногеномне секвенування (NGS), що потребує високого технічного забезпечення та спеціалізованої підготовки.[4]

Третій блок криміналістичних проблем пов'язаний із високим навантаженням на ДНК-лабораторії, що функціонують в умовах обмежених ресурсів. Через значний обсяг матеріалу збільшується тривалість експертизи, виникають ризики помилок, необхідність пріоритизації зразків та постійної оптимізації процедур. У деяких випадках наявна інфраструктура не відповідає вимогам аналізу сильно деградованих зразків, що обумовлює потребу в оновленні обладнання, реагентів та програмного забезпечення.

Процесуальні труднощі виникають насамперед на етапі правильного відбору, маркування, документування та транспортування біологічних зразків. У зоні активних бойових дій або на щойно деокупованих територіях існує підвищений ризик порушення ланцюга збереження, що може поставити під сумнів допустимість експертного висновку у кримінальному провадженні. У воєнний час першочергове завдання рятувальних і слідчих груп — евакуація загиблих та мінімізація загроз для особового складу, тому не завжди є можливість забезпечити повну стандартизацію слідчих дій.

Додатковою проблемою є неузгодженість між відомствами, залученими до процедури ідентифікації: Національною поліцією, Збройними Силами, ДСНС, судово-медичними установами, органами прокуратури. Відсутність єдиного алгоритму взаємодії створює дублювання функцій, ускладнює відстеження зразків і подовжує строки експертиз. Становище ускладнюється і тим, що законодавство України, хоча й активно оновлюється, все ще потребує більш чітких норм щодо застосування сучасних генетичних технологій у розслідуванні воєнних злочинів та роботи з масовими похованнями.[5]

Окрему увагу слід приділити міжнародно-правовим аспектам, адже багато кейсів ідентифікації залучають міжнародних експертів, а матеріали можуть використовуватися у справах МКС. Це вимагає дотримання не лише національних норм, а й міжнародних протоколів (INTERPOL DVI, ICRC guidelines, стандарти ISO 18385). [1,2]

Проблеми ДНК-ідентифікації не обмежуються криміналістикою та процесом. Вони мають значний гуманітарний вимір. Для багатьох родин встановлення особи загиблого — це ключовий етап завершення пошуку та юридичного оформлення статусу. Тому державні інституції зобов'язані забезпечити доступність генетичної експертизи, можливість безкоштовного надання біологічних зразків та надійну систему інформування.

Одним із важливих етичних питань є захист персональних генетичних даних. У воєнних умовах ризики витоку інформації зростають, а генетичні профілі можуть містити чутливі дані не лише про конкретну особу, а й про її

родину. Тому необхідно впроваджувати стандарти безпечного зберігання та використання таких даних.

Ще одним викликом виступає недопущення помилкової ідентифікації, яка може мати тяжкі правові та моральні наслідки. Це особливо важливо в умовах масових поховань, коли зразки легко можуть бути змішані або неправильно задокументовані. З огляду на це, міжнародні практики рекомендують проводити подвійну верифікацію результатів та використовувати комбіновані методи — антропологічні, дактилоскопічні, стоматологічні та генетичні.

Аналіз сучасних умов воєнного та післявоєнного періоду демонструє, що ДНК-ідентифікація загиблих постає ключовим елементом криміналістики та судової експертизи. Вона забезпечує високоточне встановлення особи навіть у випадках значного пошкодження тіл, фрагментації біологічного матеріалу та відсутності традиційних документів. Ефективність застосування цього методу залежить не лише від технічного оснащення лабораторій, а й від організації процесу відбору, транспортування та зберігання зразків, дотримання міжнародних стандартів і національного законодавства.[5]

У ході дослідження виявлено такі головні проблеми та виклики: деструкція та деградація біологічного матеріалу, ускладнена впливом бойових дій; обмежена доступність порівняльних ДНК-зразків та дефіцит баз даних; високе навантаження на експертні лабораторії та нестача кваліфікованих фахівців; процесуальні та організаційні труднощі, включаючи порушення ланцюга збереження зразків та недостатню узгодженість між відомствами; а також етичні та гуманітарні аспекти, зокрема захист персональних даних та запобігання помилковій ідентифікації.[4]

Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного підходу, що включає створення та підтримку єдиної національної бази ДНК-профілів; модернізацію лабораторної інфраструктури та впровадження сучасних технологій, таких як NGS, мітохондріальна ДНК та Y-хромосомний аналіз; підвищення кваліфікації експертів та стандартизацію процедур відбору і зберігання зразків; забезпечення міжнародної співпраці та дотримання протоколів INTERPOL і ICRC; а також врахування етичних, гуманітарних та соціальних аспектів роботи з родинами загиблих.[1,2]

Таким чином, ДНК-ідентифікація загиблих у воєнний та післявоєнний період не лише сприяє кримінальному правосуддю, а й виконує критичну гуманітарну функцію, надаючи родинам можливість встановити долю близьких та забезпечуючи документоване підтвердження фактів загибелі. Подальший розвиток методів та вдосконалення організаційних процесів є необхідним кроком для підвищення ефективності криміналістичної та судово-експертної діяльності в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. INTERPOL Disaster Victim Identification Guide. Lyon: INTERPOL, 2018. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI (дата звернення 01.12.2025 р.)

2. International Committee of the Red Cross (ICRC). Forensic Best Practices for the Recovery, Analysis and Identification of Missing Persons. Geneva: ICRC, 2020. URL: https://www.icrc.org/en/publication/4010-missing-people-dna-analysis-and-identification-human-remains-guide-best-practice (дата звернення 01.12.2025 р.)
3. Bundeskriminalamt. DNA Analysis in Mass Casualty Incidents: Guidelines and Standards. Wiesbaden, 2019. URL: https://www.bka.de/EN/OurTasks/SupportOfInvestigationAndPrevention/DNAAnalysis/dnaanalysis_node.html (дата звернення 01.12.2025 р.)
4. Parsons T. J., Huel R., Schubert G. Mitochondrial DNA Analysis in Forensic Identification of Human Remains. Forensic Science Review, 2018. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2589004223021430 (дата звернення 01.12.2025).
5. Постанова КМУ № 1214-2025 «Про реалізацію експериментального проєкту з ідентифікації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, за біометричними даними» від 25 верес. 2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1214-2025-%D0%BF#Text (дата звернення 01.12.2025 р.)

Дудка І.І.,
студентка 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Науковий керівник: Продан Т.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Поняття «злочини проти людяності» є відносно новим для національного кримінального законодавства України. До нещодавнього часу воно не мало окремого закріплення у Кримінальному кодексі України (далі – КК України). Ситуація змінилася лише після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та внесення змін до національного кримінального законодавства, на підставі закону України № 4012-IX від 09 жовтня 2024 року, яким КК України було доповнено новим складом кримінального правопорушення –злочини проти людяності, передбаченим статтею 442-1 КК України.

Вперше ідея виокремлення злочинів проти людяності як особливої категорії міжнародних злочинів була зафіксована у спільній заяві Франції, Великобританії та Росії від 28 травня 1915 року. У ній держави відреагували на масові вбивства вірмен Османською імперією, які забрали життя понад мільйона людей. Саме тоді міжнародна спільнота вперше охарактеризувала такі дії як «Злочини проти цивілізації та людяності» та наголосила на необхідності притягнення керівництва Турецької Республіки до відповідальності [1].

У наукових працях зазначається також, що формалізація злочинів проти людяності пережила тривалий історичний розвиток: від перших докорінно політичних заяв на початку ХХ століття до закріплення у міжнародно-правових документах, зокрема у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Це дає змогу розглядати такі діяння як окрему категорію, яка вимагає спеціального підходу при кримінальному переслідуванні, документуванні та притягненні до відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, якщо такий напад вчиняється свідомо. До цих діянь належать: «1) вбивство; 2) винищення; 3) обернення в рабство; 4) депортація або насильницьке переміщення населення; 5) ув’язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; 6) катування; 7) зґвалтування,

сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; 8) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; 9) насильницьке зникнення осіб; 10) злочин апартеїду; 11) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю» [2].

Відповідно з вищевикладеного випливає, що злочини проти людяності винятково відрізняються від інших видів міжнародних злочинів не просто за характером діянь, а перш за все за їх масштабом та системністю – це саме ті акти, які здійснюються за державною чи організаційною політикою, коли цивільне населення піддається цілеспрямованим, організованим нападам. І хоча перелік можливих форм цих злочинів широкий, їх юридичне визнання як злочинів проти людяності залежить від того, чи були вони частиною такого політично або організаційно санкціонованого «нападу» – тобто систематичного або широкомасштабного.

Під систематичністю нападу у контексті злочинів проти людяності розуміється організованість, повторюваність діянь (більше трьох разів) та здійснення їх відповідно до певної політики або плану. У практиці наголошується, що систематичність означає існування певної моделі поведінки, координацію дій виконавців, використання державних ресурсів, а також підпорядкованість таких дій спільній політиці органу влади чи організованої групи. При цьому не вимагається письмового закріплення такої політики – вона може випливати з фактичних обставин справи.

Натомість широкомасштабність нападу характеризується двома аспектами, а саме: географічним критерієм та критерієм кількості жертв. Широкомасштабність охоплює також інтенсивність насильства, тривалість нападу та його вплив на цивільне населення в цілому. Саме ця ознака відрізняє злочин винищення від злочину вбивства. У рішеннях Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії зазначається, що широкомасштабний напад може мати місце навіть у межах одного регіону або населеного пункту, якщо дії спрямовані проти значної частини цивільного населення та мають суттєві наслідки [3].

Важливою ознакою злочинів проти людяності також є їх заборонений та нелюдський характер. Такий характер визначається, окрім широкомасштабності або систематичності нападів, ще й спрямованістю проти цивільного населення. Крім того, нелюдський характер проявляється у посяганні на фундаментальні загальнолюдські цінності, зокрема життя, свободу, особисту недоторканність, честь та гідність [4]. Варто підкреслити, що такі діяння будуть кримінально-караними тоді, коли вони вчиняються саме проти цивільного населення. Це

важлива відмінність від воєнних злочинів, де жертвами можуть бути також комбатанти.

Виходячи з наведеного, відповідно до додаткового протоколу I до Женевських конвенцій: «цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 (A.1, A.2, A.3, A.6) Третьої Женевської Конвенції та у статті 43 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій. У разі виникнення сумнівів щодо належності будь-якої особи до цивільних цю особу вважають цивільною. Цивільне населення складається зі всіх осіб, які є цивільними особами». Отже, цивільне населення – це сукупність мирних жителів, які не є військовими та не беруть безпосередньої участі у бойових діях під час збройного конфлікту, користуючись особливим захистом згідно з міжнародним гуманітарним правом. Тому злочини проти людяності визнаються такими лише за умови їх вчинення у межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення як носія фундаментальних загальнолюдських цінностей [5].

Крім вищенаведеного, вчинене діяння може кваліфікуватися як злочин проти людяності лише за умови, що воно є частиною політики держави або реалізується в рамках політики певної організації, наприклад, терористичної організації. Для цього не є обов'язковим попереднє планування конкретного злочину, достатньо, щоб відповідне діяння узгоджувалося з такою політикою або було її проявом. Крім того, держава чи організація повинні здійснювати фінансування, сприяти, координувати або іншим чином бути залученими до вчинення злочину проти людяності. При цьому відсутність офіційного визнання своєї причетності або заперечення факту вчинення злочину проти людяності не звільняє винних від кримінальної відповідальності.

Таким чином, злочини проти людяності є однією з найтяжчих категорій міжнародних злочинів, визначених як широкомасштабна або систематична атака, свідомо спрямована проти цивільного населення та здійснювана в рамках політики держави чи організації. Їхня сутність полягає не лише в жорстокості діянь, а й у наявності умисного та свідомого характеру «політики» таких актів, що виключає випадкові чи епізодичні порушення. Критичною відмінністю від воєнних злочинів є спрямованість виключно проти цивільного населення. Ратифікація Римського статуту та імплементація статті 442-1 у КК України має вирішальне значення для національної правової системи, оскільки забезпечує необхідний юридичний механізм для прямого кримінального переслідування та притягнення до відповідальності винних, чиї діяння посягають на фундаментальні загальнолюдські цінності, що створює надійну правову основу для встановлення справедливості та невідворотності покарання.

Література:

1. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Ви. 81. С. 341-345.

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.12.2025).

3. Гринчак А. А. Злочини проти людяності: практика міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. *Альманах міжнародного права.* 2017. Вип. 17. С. 39–50.

4. Бондарчук Д. Загальнотеоретичні засади дослідження зґвалтування як форми злочину проти людяності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. Вип. 01. С. 578-582.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.12.2025).

Ільницька І.Й.,
курсантка 4 курсу,
Факультету № 1(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ) ЛьвДУВС,
рядовий поліції

Науковий керівник: Богдана СТЕЦИК,
к.ю.н, доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Факультету № 1
(з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування)
ЛьвДУВС

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДНК-ПРОФІЛІВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Події, що відбуваються сьогодні, зокрема, російська агресія проти України, диктують нові виклики для криміналістичної науки. Адже зростає кількість загиблих осіб, які, найчастіше, залишаються невідомими, а перед державою стоїть важливе завдання їхньої ідентифікації. Окрім того, одним із завдань правоохоронних органів є вирішення ряду питань, пов'язаних із ідентифікацією осіб. Найефективнішим у таких випадках є впровадження результатів дослідження ДНК людини у розслідування кримінальних правопорушень. Так, ДНК, або дезоксирибонуклеїнова кислота – це полімерна молекула, мономерами якої є нуклеотиди, що забезпечує зберігання, передачу з покоління в покоління і реалізацію генетичної інформації організмів. В той час, ДНК-профілем (індивідуальні генетичні ознаки людини) вважається результат визначення складу алелів в одному або кількох локусах ДНК індивідуума [7, с. 4].

Питаннями вивчення результатів дослідження ДНК займалися такі вчені як Р. Степанюк, В. Шепітько, О. Нарожна, Б. Гамалюк та інші. Але у зв'язку з тим, що необхідність використання таких досліджень значно зростає, а донедавна питанням впровадження ДНК-аналізу в роботу було приділено недостатньо уваги, варто розглянути дане питання з точки зору сучасних реалій. Так, найчастіше, наявність слідів крові свідчить про скоєння убивств, статевих злочинів тощо. Порівнювати зразки слідів крові стало значно простіше, коли наприкінці 80-х років XX століття молекулярна генетика почала досліджувати ДНК-профілі людини для ідентифікації, а невдовзі цей напрям набув широкої популярності. Відтоді його називають «ДНК-аналіз», «генотипоскопія», «судово-медичний ДНК-аналіз», «ДНК-дактилоскопія», «геномний фінгенпринтинг», «геномна дактилоскопія». У судову медицину ці терміни запровадив британський генетик Алек Джеффріз, який у вересні 1984 року встановив унікальність та індивідуальність ДНК кожної людини [1, с. 58].

Структуру ДНК людини вивчає молекулярно-генетична експертиза. Це різновид судової біологічної експертизи, яка досліджує об'єкти біологічного походження людини для встановлення їх генетичних ознак, а завдяки отриманим результатам можна максимально точно визначити належність біологічній слідів конкретній особі, у якої було взято зразки ДНК, або якщо такі зразки містяться у відповідних базах даних [3, с. 173]. У липні 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Цей Закон визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні. Відповідно до цього Закону, реєстрації підлягають генетичні матеріали та біологічні зразки ряду осіб, зокрема:

- осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких чи особливо тяжких злочинів (проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності тощо);
- осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів (проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо);
- установлена з біологічного матеріалу, отриманого під час проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, та неідентифікована;
-невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини;
- встановлена з раніше відібраних біологічних зразків осіб, зниклих безвісти, або біологічного матеріалу з особистих речей осіб, зниклих безвісти;
- осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [4].

Зауважимо, що експертна служба МВС України має свої криміналістичні обліки, зокрема, облік генетичних ознак людини. У межах центральних обліків, автоматизований облік цих генетичних ознак ведеться на центральномута обласному рівнях. Облік складається з оперативно-пошукових колекцій, які формуються з ДНК-профілів:

– осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, взятих під варту, засуджених(у випадках їх добровільної згоди на це);

– біологічних слідів, вилучених при огляді місця події,проведенні інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшуковихзаходів чи за фактами безвісти зниклих осіб;

– невпізнаних трупів [6, с. 216].

Такі ДНК-профілі отримуються під час експертних досліджень. Вони перевіряються за обласними та центральними обліками і у разі негативного результату заповнюється реєстраційна картка та профіль ставиться на облік. Відповідно, на центральному рівні міститься інформація про ДНК-профілі з усієї України (зберігаються їх оригінали), а на обласному – картка про ті ДНК-профілі, що виявлені на території області [6, с. 216].

Сьогодні в Україні функціонують декілька лабораторій, що спеціалізуються на ДНК-експертизі, зокрема при Міністерстві внутрішніх справ, Службі безпеки України, Національній поліції та інших установах. Україна робить кроки до впровадження новітніх розробок, таких як Rapid DNA – технології швидкого встановлення генетичного профілю безпосередньо на місці події або в мобільних лабораторіях. Ця методика дозволяє скоротити час аналізу з кількох діб до 90–120 хвилин, що надзвичайно важливо у разі масової загибелі людей. Особливо перспективним є використання високопродуктивного секвенування нового покоління (NGS), що забезпечує глибший та точніший аналіз навіть деградованого ДНК-матеріалу.

У 2022–2024 роках кілька українських біотехнологічних центрів ініціювали пілотні проєкти з інтеграції NGS у Важливим етапом експертного дослідження та використання його в процесі доказування є саме оцінка висновку експерта. Особливо в умовах воєнного стану та вчинення воєнних злочинів необхідно детально досліджувати питання щодо призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях за фактами безвісного зникнення громадян, виявлення місць стихійних поховань, відібрання зразків та призначення молекулярно-генетичної експертизи для розшуку зниклих безвісти, призначення судово-медичної експертизи та особливо порядку призначення молекулярно-генетичної експертизи під час досудового розслідування місць стихійних поховань, особливо під час розслідування на де окупованих територіях. У процесі розслідування кримінальних правопорушень, пошуку та ідентифікації осіб і загалом під час розкриття кримінальних правопорушень геномна інформація людини має досить вагоме значення, особливо що стосується саме ідентифікації, адже дає змогу встановити конкретну особу. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україні молекулярно-генетичні експертизи сприяють ефективному розслідуванню воєнних злочинів, пошуку зниклих безвісти та ідентифікації невпізнаних осіб. Так, Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» надає визначення, що «молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації», та надає визначення геномної інформації, а саме – це відомості про генетичні ознаки людини. Також варто зауважити, що в контексті розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, важливо, що вказаний законодавчий акт також передбачає порядок міжнародного співробітництва та надання геномної інформації, а саме «обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями під час кримінального провадження, її використання за запитами іноземних держав здійснюються відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та норм Кримінального процесуального кодексу України»[9, с. 247].

Завдяки впровадженню результатів дослідження ДНК людини в розслідування кримінальних правопорушень, можна вирішити багато завдань, а саме:

- встановити належність слідів, виявлених на місці події, особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;
- визначити належність слідів, виявлених у кількох місцях події, одній особі та підтвердити наявність зв'язку між кримінальними правопорушеннями;
- встановити кількість осіб при змішуванні біологічних речовин, вилучених з місця події;
- ідентифікувати невпізнаний труп за даними ДНК, отриманими у ймовірних близьких родичів, а також за його рештками.

Також за допомогою ДНК можна наявність або відсутність біологічного батьківства / материнства, спорідненості за батьківською або материнською лініями [3, с. 173].

Сьогодні дослідженню підлягають практично усі тканини й біологічні рідини організму. Також підлягають успішному вивченню біологічні сліди, які зазнали негативного впливу факторів зовнішнього середовища, фізичних, хімічних і біологічних, або піддалися частковій деградації. Завдяки розробленим методикам, можна успішно ідентифікувати невпізнаних осіб по зміненим біологічним об'єктам та фрагментам (частини кісток, зубів), які, зокрема, були застосовані для підтвердження особи. Такі молекулярно-генетичні дослідження дозволяють швидко та ефективно ідентифікувати постраждалих та здійснювати реконструкцію обставин події у випадку надзвичайних ситуацій з великою кількістю людських жертв – нещасних випадків, авіакатастроф, терористичних актів, бойових дій тощо [2, с. 90].

Також можливе виділення ДНК з різних органів та тканин (кісток) людського організму. Такі дослідження ефективні при виявленні розчленованих, скелетованих або обвуглених трупів. Науковці зазначають, що генетичні ознаки кісток в такому разі встановлюються у 95% [5, с. 39].

Американська академія наук зазначає, що дослідження ДНК людини – це найнадійніша та актуальніша технологія судової експертизи [7, с. 13].

Отже, зауважимо, що під час розслідування того чи іншого кримінального правопорушення (убивство, зґвалтування, нанесення тілесних ушкоджень) надважливим завданням є встановлення належності певного біологічного матеріалу конкретній особі. Тому метод генотипоскопічної ідентифікації, суть якого полягає у аналізі ДНК людини, є надійним методом, який допомагає на ранніх стадіях встановити особу злочинця. Сьогодні експертна служба МВС України має свої криміналістичні обліки, серед яких – облік генетичних ознак людини. У межах центральних обліків, автоматизований облік цих генетичних ознак ведеться на центральному та обласному рівнях. З ДНК-профілів формуються оперативно-пошукові колекції. Такі ДНК-профілі отримуються під час експертних досліджень. Структуру ДНК людини вивчає саме молекулярно-генетична експертиза, яка є різновидом судової біологічної експертизи, і досліджує об'єкти біологічного походження людини для встановлення їх генетичних ознак, а завдяки отриманим результатам можна максимально точно визначити належність біологічній слідів конкретній особі, у якої було взято зразки ДНК, або якщо такі зразки містяться у відповідних базах даних

Список використаної літератури

1. Білецька Г. Судово-медичне значення використання генотипоскопії під час експертизи речових доказів біологічного походження. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 35. С. 58–61.
2. Гора І.В., Сідєльніков А.В. Сучасні проблеми ідентифікації особи методом ДНК-аналізу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2018. Том 15. № 1−2(40−41). С. 88-94.
3. Давидюк П.П., Пелешок І.І. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія Право. Випуск 75. Частина 2. С. 171-176.
4. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text
5. Котляренко Л.Т. Оптимальні можливості ДНК-досліджень біологічних слідів (сучасний стан і перспективи розвитку). *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 19.11.2020).* Київ: НАВС, 2020. С. 38-40.
6. Криміналістика*: підручник /за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 214-217.*
7. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості: навчальний посібник /Р.Л. Степанюк, С.І. Перлін, В.В. Кікінчук та ін..Харків, 2022. 120 с.
8. Сибірна Р.І., Василенко С.Р. Ідентифікація особи за допомогою сучасних ДНК-методів: стан та перспективи в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. № 17. 2025. С. 17-24.
9. Топчій В.В. Молекулярно-генетична експертиза в кримінальному процесі в умовахвоєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. Вип. 4(17).2024. С. 245-251.

Дашевська К.С.
Курсантка «Національна академія Служби Безпеки України»
Іщенко К.С.,
Курсантка «Національна академія Служби Безпеки України»
Науковий керівник: Бондар В.С.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Умови збройної агресії та воєнних дій формують нові виклики для правоохоронних органів, зокрема щодо якісного документування ознак кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку метою потенційної можливості використання в процесі доказування в Міжнародному кримінальному Суді отриманих джерел доказів та встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень зазначеної категорії:

- треків польотів, типів та класів ракет, використаних для нанесення ракетних ударів по об'єктах критичної інфраструктури, дитячих лікарнях тощо;
- спростування заяв збройних сил рф щодо роботи засобів протиповітряної оборони Збройних сил України;
- встановлення адміністративно-територіальних координат, часу та суб'єктів учинення позасудових страт українських військовополонених;
- встановлення ситуаційних обставин застосування вогнепальної зброї військовослужбовцями збройних сил країни-агресора: вертикальних та горизонтальних кутів траєкторії польоту кулі та, у кінцевому рахунку – встановлення можливості проведення пострілу, з'ясувати місцезнаходження та взаєморозташування тих чи інших осіб у момент скоєння кримінального правопорушення тощо.

Огляд місця події відіграє у вирішенні акцентованих задач важливу роль. Недаремно криміналістами дана слідча (розшукова) дія отримала назву «інформаційної основи розслідування». Разом із тим використання класичних методів фіксації речових доказів, фото- та відеозйомки, вимірювання і протоколювання нерідко пов'язано з небезпекою через мінні загрози, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до місця події та високу динаміку бойової обстановки. У цих умовах цифрові технології стають ключовим засобом підвищення ефективності розслідувань, даючи можливість зберегти докази, мінімізувати ризики для слідчих і забезпечити належну якість криміналістичної інформації.

Одним із найважливіших рішень у сфері цифровізації огляду місця події є застосування безпілотних літальних апаратів. Дрони дозволяють оперативно оцінювати ситуацію, обходити небезпечні ділянки, фіксувати масштаби

руйнувань, визначати потенційні місця розташування боєприпасів та мін. Вони забезпечують фото- та відеофіксацію у високій роздільній здатності та дозволяють створювати тривимірні моделі місцевості [1, с. 535-536]. Такі дані дають змогу експертам повторно аналізувати ситуацію уже після покидання небезпечної зони, уточнювати координати об'єктів, будувати цифрові карти та здійснювати реконструкцію подій у більш безпечних умовах під час проведення подальших судово-експертних досліджень щодо встановлення ситуаційних обставин пострілу, встановлення типів, видів та інших характеристик застосованого ракетно-артилерійського озброєння, встановлення напрямку стрільби.

Тривимірне сканування та фотограмметрія, що активно застосовуються в сучасній криміналістиці, дозволяють створювати детальні цифрові копії місця події. В контексті документування ознак злочинів агресії та воєнних злочинів, в умовах збройного конфлікту цей інструмент набуває особливого значення, адже багато об'єктів можуть бути знищені або змінені під час обстрілів. 3D-моделі допомагають зафіксувати первісний стан місцевості, визначити траєкторії польоту снарядів, оцінити масштаби руйнувань та локалізувати сліди вибухових речовин.

Важливим інструментом стає використання геоінформаційних систем (ГІС), які забезпечують синхронізацію інформації з різних джерел: супутникових знімків, відео з дронів, польових фото, карт місцевості та даних сенсорів, а також використовувати отриману інформацію відповідно до міжнародних стандартів доказування. Завдяки ГІС правоохоронці можуть відстежувати зміни у просторі, швидко визначати маршрути підходу, локалізувати місця потенційних доказів та будувати точні схеми для оперативних груп. Геопросторові дані допомагають оптимізувати роботу слідчих, скоротити час перебування на небезпечній території та підвищити ефективність документування подій, що мають ознаки воєнних злочинів [2, с. 23-30].

Значну роль відіграють системи штучного інтелекту, які дають можливість автоматично аналізувати великі масиви інформації, отримані під час оглядів місця події. Алгоритми можуть ідентифікувати сліди техніки, визначати типи боєприпасів, розпізнавати об'єкти на фото та відео, виявляти ознаки підпалів, вибухів або руйнувань, здійснювати візуалізацію переміщень та з'єднань абонентів на карті з використанням шарів та різних типів маркерів. Такий підхід особливо важливий в умовах, коли кількість інцидентів у зоні бойових дій є надзвичайно високою, а ресурси слідчих груп обмежені. Штучний інтелект пришвидшує аналіз, зменшує людський фактор і дозволяє більш точно визначати та візуалізувати причинно-наслідкові взаємозв'язки між подіями, особами, організаціями, а також неструктуровані дані, що сприяє кращому розкриттю злочинів та доказуванню винуватості осіб, які їх учинили.

Цифрові технології також забезпечують більш якісне збереження та передачу доказової інформації. Використання хмарних сервісів, захищених цифрових сховищ та протоколювання з використанням blockchain-технологій гарантує, що докази залишаться автентичними, не будуть втрачені чи змінені під

час транспортування. Це критично важливо для міжнародних розслідувань, де необхідно довести безперервність «ланцюга збереження доказів» та забезпечити повну прозорість їх збору.

Не менш важливим є використання мобільних додатків та портативних цифрових станцій, які дозволяють слідчим документувати інформацію в реальному часі. Такі платформи дають можливість створювати протоколи прямо на місці події, автоматично прив'язуючи дані до геолокації, часу та джерел зйомки.

Застосування цифрових технологій у сфері криміналістичного огляду також сприяє кращій координації між структурами, які працюють у зоні конфлікту. Єдина цифрова база даних злочинів, інтегровані реєстри пошкодженої інфраструктури та автоматизовані системи звітування дозволяють оперативно обмінюватися інформацією між поліцією, військовими, міжнародними організаціями, саперами та органами прокуратури. Завдяки цьому створюється комплексна картина подій, що сприяє ефективному розслідуванню та притягненню винних до відповідальності [3, с. 239-255].

Таким чином, цифрові технології стають невід'ємним елементом криміналістичної діяльності в умовах збройного конфлікту. Вони не лише забезпечують більш безпечне та точне проведення огляду місця події, але й значно покращують якість доказової бази, прискорюють розслідування, підвищують рівень координації між службами та сприяють встановленню об'єктивної істини. У сучасних умовах цифровізація виступає не просто інструментом, а необхідною передумовою ефективної роботи слідчих та експертів, які щодня протидіють воєнним злочинам та документують наслідки агресії.

Список використаних джерел

1. Вигівський І.М. Особливості проведення огляду місця події за допомогою методу 3D-сканування під час рослідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал.* №2. 2025. С. 535-538. URL: http://lsej.org.ua/2_2025/130.pdf (дата звернення 01.12.2025)

2. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту : методичні рекомендації. С. В. Обшалов, Д. Б. Санакоєв, К. О. Чаплинський та ін. ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

3. Погорецький М.А. Цифрові технології та докази у рослідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та Європейські стандарти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 05.* 2025. С. 239-255. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/39-2.pdf (дата звернення 01.12.2025)

Корбу А. Г.
учениця 10 класу Чернівецького ліцею № 3
медичного профілю Чернівецької міської ради,
м. Чернівці, Україна

Науковий керівник: *Крайній П.І.*,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Інститут адміністративної відповідальності є важливою складовою адміністративно-деліктного законодавства. Розвиток вітчизняного адміністративного права відбувається за різними напрямами. Якщо діюче сьогодні законодавство про адміністративні послуги, державну службу, адміністративну процедуру перебуває на етапі змістовного оновлення, то правове регулювання адміністративної відповідальності лише знаходиться на етапі істотного оновлення відповідного законодавства.

В силу триваючої російсько-української війни яка здійснює негативний вплив не лише на різні сфери суспільного життя, але й на окремих осіб, зростає кількість вчинюваних адміністративних правопорушень. Доктрина та практика адміністративного права розглядає адміністративну відповідальність як один з видів юридичної відповідальності. Вона згадується поряд із іншими видами відповідальності у ст. 92 Конституції України. Вона захищає не лише правовідносини які виникають у сфері, що регулюється нормами адміністративного права, але й ті, що регулюються фінансовим, екологічним, трудовим правом. Її настання обумовлене негативною поведінкою особи яка не виконала або ж неналежно виконала свої обов'язки . Такі дії чи бездіяльність тягнуть за собою відповідне реагування з боку уповноважених органів які наділені повноваженнями притягувати особу до адміністративної відповідальності. Такі дії можуть вчинятись лише на підставі, у межах та спосіб, визначені законодавством про адміністративну відповідальність [1].

З-поміж інших суб'єктів щодо яких може застосовуватись адміністративна відповідальність, неповнолітні займають особливе місце. Ряд міжнародних актів які так чи інакше стосуються захисту прав неповнолітніх та визначають особливості юридичної відповідальності неповнолітніх визнані Україною. До них можемо віднести: Конвенцію ООН про права дитини від 20.11.1989 р., Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх від 29.11.1985 р. та інші.

Однак, зважаючи на відсутність у вітчизняному законодавстві поняття «адміністративна відповідальність неповнолітніх», «неповнолітній» вкрай

важливим є формування такої дефініції задля розуміння особливостей неповнолітнього як окремого суб'єкта адміністративної відповідальності. Єдиним нормативним актом яким врегульовано матеріальний та процесуальний аспект застосування адміністративної відповідальності до неповнолітнього є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Оскільки зазначений кодекс прийнято ще в радянський період він не відображає актуальних та важливих сторін адміністративної відповідальності неповнолітніх які, поступово, необхідно вводити у матерію законодавства про адміністративну відповідальність. Не в останню чергу це є однією з вимог зміни адміністративно-деліктного законодавства в процесі європейської інтеграції нашої держави.

Як зазначають Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г. та Бухтіяров О.А. адміністративна відповідальність неповнолітніх є реакцією з боку держави в особі уповноважених органів влади на поведінку протиправного характеру що вчиняється особами віком від 16 до 18 років та знаходить зовнішнє вираження у вигляді застосування до таких правопорушників заходів впливу особистого чи майнового характеру [2, с. 83]. На нашу думку таке визначення однобоко висвітлює саму правову природу адміністративної відповідальності неповнолітніх та полягає виключно у застосуванні відповідних негативних заходів до неповнолітньої особи. Поза увагою залишається попереджувальна та виховна функція, оскільки, неповнолітні, вчиняючи адміністративне правопорушення у такому віці, перебувають під впливом зовнішніх факторів які негативно на них впливають. Необхідно доповнити запропоноване визначення положенням яке стосується застосування уповноваженими органами заходів впливу з метою виховання неповнолітнього та попередження вчинення правопорушень у майбутньому.

Ми підтримуємо думку О.М. Соловйової яка під адміністративною відповідальністю неповнолітніх пропонує розуміти «…систему адміністративних стягнень та спеціальних заходів впливу, що застосовуються за вчинення особами віком від 16 до 18 років адміністративного правопорушення з метою покарання за вчинене діяння, запобігання новим правопорушенням та виховання особи в дусі законності та нетерпимості до протиправної поведінки» [3, с. 318].

Поняття «неповнолітній» вживається у КУпАП, проте, дефініція цього суб'єкта адміністративної відповідальності відсутня. Так, відповідно до ст. 12 КУпАП до особи адміністративна відповідальність може бути застосована, якщо на момент вчинення адміністративного правопорушення їй виповнилось 16 років. Далі, законодавець у ст. 13 КУпАП «Відповідальність неповнолітніх» встановив, що «до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 Кодексу» [4]. Тобто, законодавцем лише констатовано вік, з якого настає адміністративна відповідальність та перераховано заходи впливу які можуть застосовуватись до неповнолітньої особи за вчинення адміністративного правопорушення.

Крім цього, запропоновані заходи впливу не мають також відповідного визначення, на відміну від інших видів адміністративних стягнень. Наприклад, відповідно до ст. 24-1 КУпАП, до неповнолітнього, у віці від 16 до 18 років, може бути застосовано один із наступних видів заходу виховного характеру: «зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання» [4]. Проте визначення того чи іншого заходу відсутні що значно ускладнює особливості їх застосування вже за наслідками виявлення адміністративного правопорушення уповноваженим органом та створює труднощі.

На відміну заходів впливу які застосовуються до неповнолітніх, адміністративні стягнення мають визначення які складають матеріальну основу застосування адміністративної відповідальності. Наприклад, відповідно до ст. 28 КУпАП, такий вид адміністративного стягнення як оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення полягає як «його примусове вилучення за рішенням суду і наступній реалізації з передачею виручені суми колишньому власникові з відрахуванням витрат по реалізації вилученого предмета» [4]. Аналізована стаття чітко вказує на суть такого адміністративного стягнення (вилучення предмета з його подальшою реалізацією); орган який виносить рішення про застосування стягнення (суд). Водночас, ця ж стаття чітко вказує на наявність окремого порядку застосування такого виду стягнення, а також, предметів що можуть вилучатись. Виконання постанови по справі здійснюватиметься державним виконавцем на підставі Закону України «Про виконавче провадження».

Як бачимо подібної деталізації щодо застосування заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх не має. Це суттєве порушення прав неповнолітнього, його законних представників.

На сьогодні, необхідність подолання недоліків законодавства про адміністративну відповідальність неповнолітніх запропоновано на загальнодержавному рівні. Концепція реформування законодавства України про адміністративну відповідальність закріпила необхідність виконання міжнародних нормативних актів щодо «максимальної спеціалізації, яка зумовлена необхідністю найповнішого врахування вікових та психологічних особливостей розвитку неповнолітнього, безумовним пріоритетом моральних, гуманних стандартів ставлення до його особистості. Особливо актуальним дотримання таких критеріїв стає у процесі притягнення неповнолітніх до відповідальності, призначення покарання, застосування до них інших санкцій за правопорушення, зокрема за адміністративні проступки» [5]. Крім цього, документом пропонується скасувати заходи впливу та обмежитись лише адміністративними стягненнями. Це положення потребує подальшого наукової дискусії. Запропоноване у проєкті Кодексу України про адміністративні проступки положення про те, що неповнолітня особа нестиме адміністративну

відповідальність на загальних засадах. Проте, зважаючи на збільшення кількості вчинених адміністративних правопорушень в Україні, необхідно прийняти напрацьований Кодекс України про адміністративні проступки та здійснювати його вдосконалення під час виконання його норм [6].

Отже, інститут адміністративної відповідальність неповнолітніх в Україні потребує вдосконалення, враховуючи сучасні умови та застарілість законодавства про адміністративну відповідальність. Необхідно продовжити науковий та практичний дискурс щодо того чи необхідно виділяти окремі заходи впливу у проєкті Кодексу України про адміністративні проступки. Запровадження міжнародних та європейських стандартів забезпечення матеріальних та процесуальних аспектів адміністративної відповідальності неповнолітніх може позитивно вплинути на зменшення кількості адміністративних правопорушень неповнолітніми у майбутньому.

Література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 08.02.2026).
2. Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Бухтіяров О.А. Доктринальна храктеристика адміністративної відповідальності за правопорушення скоєні неповнолітніми та малолітніми особами: сучасні теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 3. С. 80 – 85.
3. Соловйова О.М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: чи потрібні зміни. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 316–322.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 11 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 08.02.2026).
5. Концепція реформування законодавства України про адміністративну відповідальність. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL : https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32358.pdf (дата звернення: 08.02.2026).
6. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. Верховний Суд. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf (дата звернення: 08.02.2026).

Козлова І.О.,
курсант навчальної групи ННІ-2-22-401,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Вінниця, Україна

Науковий керівник: Вуйма А.Г.,
доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ЕКСПЕРТА ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У кримінальному провадженні експертизи є одним із ключових засобів встановлення фактів, які неможливо перевірити іншими способами. Водночас на практиці трапляються випадки, коли проведення експертизи стає неможливим через об'єктивні обставини, і експерт зобов'язаний про це офіційно повідомити слідчого, прокурора або суд. Така процедура оформлення і подання повідомлення про неможливість проведення експертизи не просто формальність, а важливий процесуальний механізм, який гарантує прозорість і законність слідчих (розшукових) дій.

Експерт є самостійним учасником кримінального провадження, специфіка участі якого визначається положеннями кримінального процесуального законодавства. Для здійснення своєї діяльності у кримінальному судочинстві, процесуальний закон наділяє експерта правами й обов'язками, які складають основу його процесуального статусу та відрізняють від інших учасників провадження [1, с. 236].

Відповідно до п.п. 2, 3 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України, експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи. У діяльності експерта часто виникає необхідність реалізації цього права [1, с. 236].

Згідно з Інструкцією про порядок проведення судово-медичної експертизи № 53/5, у разі незадоволення порушених експертом клопотань упродовж сорока п'яти календарних днів з дня його направлення, експерт не вирішує окреме питання, з приводу якого було направлено клопотання, або складає повідомлення про неможливість проведення експертизи [2].

Ми вважаємо, що повідомлення про неможливість також має інформаційну і превентивну функцію у контексті діяльності слідчого. Воно демонструє, що правильне оформлення доказів і належне дотримання процедур є обов'язковими умовами ефективного розслідування. Коли об'єкти справи надані некоректно або з порушеннями, слідчий отримує прямий сигнал: без належної підготовки матеріалів експертиза неможлива. Такий механізм стимулює організацію роботи у кримінальному провадженні.

Повідомлення складається у тих випадках, коли об’єкти дослідження відсутні, зіпсовані або надані неналежним чином, а також коли методи чи обладнання, необхідні для експертизи, відсутні або непридатні. На практиці це може траплятися, наприклад, коли речові докази були пошкоджені під час транспортування, коли зразки крові чи документів втрачено, або коли передані об’єкти не відповідають запитуваному дослідженню [2]. Ми вважаємо, що такі повідомлення відображають реальність процесу: слідчий отримує чіткий сигнал про те, що виконати дослідження неможливо, і має шукати альтернативні способи отримання доказів.

Окрім об’єктивних причин, важливе значення має компетентність експерта та його технічні можливості. Відповідно до ст. 69 КПК України та ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», експерт має право повідомити про неможливість надання висновку, якщо він не володіє необхідними знаннями або не забезпечений належними умовами та матеріалами для дослідження. На нашу думку, це захищає як слідство, так і експерта: перший не отримує неправдивого або неповного висновку, другий – не бере на себе відповідальність за виконання роботи, яку технічно або методично виконати неможливо [3,4].

Інколи повідомлення про неможливість проведення експертизи сприймають як протидію слідству. Однак відповідно до ст. 69 КПК України та ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» таке повідомлення є не відмовою, а формою офіційної фіксації обставин, що реально перешкоджають проведенню дослідження [3,4]. Якщо слідчий не надає необхідних матеріалів або затримує їх передачу, експерт зобов’язаний повідомити про неможливість виконання завдання. Водночас, згідно зі ст. 385 КК України, необґрунтована відмова експерта може розцінюватися як порушення закону, проте в більшості випадків повідомлення про неможливість відображає реальні обставини, які унеможливлюють належне проведення експертизи [5].

У разі отримання повідомлення про неможливість проведення експертизи слідчий або суд зобов’язані приєднати його до матеріалів кримінального провадження та оцінити подальші можливості доказування. Відповідно до ст. 242–244 КПК України, вони мають вирішити, чи можливо направити об’єкт на повторну або іншу експертизу, у тому числі до іншої установи, або застосувати альтернативні способи збору доказів згідно зі ст. 93 КПК України [3]. Такий підхід узгоджується з принципами всебічності та повноти дослідження обставин кримінального провадження. На нашу думку, належна реакція на подібне повідомлення не обмежує слідство, а навпаки – сприяє формуванню обґрунтованої системи належних і достатніх доказів навіть у складних умовах.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 КПК України у висновку експерта повинно бути зазначено, що його попередили про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків. У висновку експерта окремим пунктом визначається відповідальність, тому що дані, які містяться у висновку, є підставою притягнення до кримінальної відповідальності винних [5].

Варто зазначити, що повідомлення про неможливість має й практичну значимість для розслідування. Воно не лише фіксує неможливість експертизи, але й спонукає слідчого оцінити стан матеріалів і, за необхідності, шукати інші способи доказування. На нашу думку, це важливий механізм контролю: він запобігає надмірному покладенню на експертний висновок там, де його отримати неможливо, і тим самим захищає сторони кримінального провадження від можливих порушень прав людини або судового свавілля.

Ми вважаємо, що повідомлення про неможливість проведення експертизи повинно бути належно оцінено слідчим і сприйматися як інструмент забезпечення законності, прозорості та ефективності кримінального провадження. Воно фіксує об'єктивну неможливість виконання завдання, зменшує ризики отримання недостовірних висновків та дає слідчому чітку інформацію для прийняття рішень щодо подальших дій.

Отже, повідомлення про неможливість проведення експертизи є важливим елементом об'єктивної та незалежної судово-експертної діяльності. Воно захищає як інтереси органів слідства, так і законні права сторін, дозволяє оцінити реальний стан справи і спрямовує подальші процесуальні кроки. Цей інструмент сприяє ефективному та законному проведенню кримінального провадження і не повинен сприйматися як перешкода, а лише як допоміжний механізм фіксації об'єктивних обставин досудового розслідування.

Література:

1. Котенко С. О., Талипова Л. А. Основні причини, що тягнуть за собою збільшення кількості клопотань та повідомлень про неможливість проведення судової товарознавчої експертизи. *Молодий вчений.* 2020. № 8 (84). С. 235–239.

2. Інструкція про порядок проведення судово-медичної експертизи : затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України від 17 січ. 1995 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95 (дата звернення: 05.12.2025).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами) // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 05.12.2025).

4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 05.12.2025).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 05.12.2025).

6. Кравець Н. В., Бегма А. П., Ховпун О. С. Особливості призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні: новели законодавства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності.* 2019. Вип. 15. С. 167-173.

Кошкодан А.В.,
студентка 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Науковий керівник: Ющик О.І.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ проти України, що набула повномасштабного характеру 24 лютого 2022 року, стала серйозним викликом для функціонування держави та її оборонної системи. За цих умов в Україні було запроваджено правовий режим воєнного стану, що передбачає особливі умови організації оборони, діяльності органів державної влади та проходження військової служби. Воєнний стан було введено Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та надалі неодноразово продовжено [6].

Запровадження воєнного стану супроводжувалося оголошенням та проведенням загальної мобілізації, що здійснюється на підставі Указу Президента України № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» [7]. Реалізація заходів мобілізації призвела до суттєвого збільшення чисельності військовослужбовців, зокрема за рахунок осіб, які раніше не проходили військову службу або не мали належного військового досвіду. Це, у свою чергу, вплинуло на зростання кількості військових кримінальних правопорушень. Серед причин вчинення таких правопорушень можна виділити: психологічне виснаження, страх перед участю в бойових діях, неналежні умови служби, проблеми адаптації мобілізованих осіб, а також недостатній рівень правової обізнаності щодо наслідків протиправної поведінки.

Одним із найбільш поширених і водночас суспільно небезпечних кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби є самовільне залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ). Кримінальна відповідальність за вчинення цього діяння передбачена ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4]. Об’єктом СЗЧ є встановлений порядок проходження військової служби. Об’єктивна сторона полягає у самовільному залишенні військовослужбовцем військової частини або місця служби без дозволу командира (начальника) та перебуванні поза ними понад строки, визначені законодавством, за відсутності поважних причин. Суб’єктом правопорушення є спеціальна особа - військовослужбовець, а суб’єктивна сторона характеризується умислом.

Вчинення СЗЧ в умовах воєнного стану утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 5 ст. 407 КК України. Кваліфікуючою ознакою даного складу є вчинення діяння саме в період дії правового режиму воєнного стану або в бойовій обстановці, що зумовлює більш суворе покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п’яти до десяти років [4]. Посилення кримінальної відповідальності зумовлене тим, що порушення військової дисципліни в таких умовах безпосередньо впливає на боєздатність підрозділів, виконання бойових завдань та рівень національної безпеки держави.

Разом із тим, для правильної кваліфікації дій військовослужбовця за ч. 5 ст. 407 КК України необхідним є встановлення факту дії воєнного стану на момент вчинення правопорушення, а також відсутності поважних причин залишення військової частини або місця служби, що підлягає оцінці з урахуванням конкретних обставин справи.

Актуальність проблеми СЗЧ підтверджується офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора України. У період дії воєнного стану кількість кримінальних проваджень за фактами СЗЧ суттєво зросла. Так, у 2022 році було зареєстровано - 6183, у 2023 році - 16515, у 2024 році - 66240, а у 2025 році за січень-серпень - 125376 [5]. При цьому СЗЧ становить переважну частку від загальної кількості військових кримінальних правопорушень, що свідчить не лише про масштабність та актуальність цієї проблеми, а й про необхідність комплексного підходу до її вирішення. В умовах активних бойових дій навіть тимчасова відсутність військовослужбовця може мати критичні наслідки як для конкретного підрозділу, так і для обороноздатності держави загалом.

З метою мінімізації негативних наслідків зростання кількості випадків СЗЧ в умовах воєнного стану держава запровадила спеціальний правовий механізм добровільного повернення військовослужбовців, які вчинили таке правопорушення вперше. Нормативною основою цього механізму став Закон України № 3902-IX [2]. Метою даного механізму є збереження та відновлення боєздатності підрозділів, мінімізація втрат особового складу, а також стимулювання добровільного припинення протиправної поведінки без застосування надмірно репресивних заходів.

Реалізація зазначеного механізму ґрунтувалася на добровільному поверненні військовослужбовця до виконання військового обов’язку. Алгоритм передбачає подання рапорту про поновлення на службі та добровільне прибуття військовослужбовця до військової частини або уповноважених органів, зокрема Військової служби правопорядку Збройних Сил України, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України. Обов’язковим є встановлення факту вчинення СЗЧ вперше та відсутність обтяжуючих обставин. За наявності зазначених умов приймається відповідне процесуальне рішення у межах кримінального провадження із урахуванням фактичного продовження проходження військової служби. Ключовою умовою застосування цього механізму є письмова згода командира (начальника) військової частини на подальше перебування військовослужбовця у складі Збройних Сил України та інших військових формувань [1].

Водночас зазначений механізм мав тимчасовий характер. Згідно із Законом України № 4392-IX можливість добровільного повернення військовослужбовцями була обмежена у часі та припинила свою дію після 30 серпня 2025 року [3]. Запровадження зазначеного алгоритму свідчить про намагання держави поєднати суворість кримінально-правової заборони СЗЧ в умовах воєнного стану з елементами стимулюючого та відновного підходу. Такий баланс дозволяє, з одного боку, зберегти авторитет військової дисципліни та невідворотність відповідальності, а з іншого - забезпечити повернення до строю значної кількості військовослужбовців.

Таким чином, СЗЧ в умовах воєнного стану є комплексною проблемою, що поєднує правові, соціальні та психологічні аспекти. Ефективна протидія цьому явищу можлива лише за умови поєднання суворого дотримання норм кримінального законодавства та системної роботи держави, спрямованої на підтримку військовослужбовців, забезпечення належних умов проходження військової служби, системної психологічної підтримки військовослужбовців та підвищення рівня правової обізнаності особового складу.

Література:

1. Боровик А.В. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби (СЗЧ): проблеми правового регулювання та судової практики. *Право і суспільство.* № 1/2025. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.54.
2. Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3902-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text.
3. Закон України від 30 квітня 2025 р. № 4392-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4392-20#Text.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022 - січень-серпень 2025 р. : Форма № 1 (місячна), затверджено наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.
6. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
7. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 69/2022 «Про загальну мобілізацію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text.

Мазур М.С.,
студент,
Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНЦЯ: АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ ЖОРСТОКОСТІ ТА ДЕГУМАНІЗАЦІЇ

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України перед національною правоохоронною системою та органами безпеки постають безпрецедентні виклики щодо фіксації, розслідування та кваліфікації воєнних злочинів згідно зі ст. 438 Кримінального кодексу України [2]. Ефективність слідчих та оперативних заходів значною мірою залежить від розуміння внутрішніх мотивів злочинця. У цьому контексті наукова спадщина Ганса Гросса, який розглядав криміналістику як вчення про реалії кримінального права, набуває нового звучання. Гросс стверджував, що "успіх розслідування залежить від вміння слідчого проникнути в психіку злочинця" [1, с. 42]. Сьогодні це завдання трансформується у необхідність побудови комплексного кримінально-психологічного профілю воєнного злочинця.

Метою даної роботи є аналіз психологічних детермінант, що спонукають комбатантів до вчинення воєнних злочинів (катувань, страт, насильства над цивільними), та визначення механізмів дегуманізації, які уможливлюють таку жорстокість. Практична цінність дослідження полягає у використанні отриманих даних для вдосконалення тактики допитів та проведення фільтраційних заходів спецслужбами.

Кримінально-психологічний профіль воєнного злочинця — це складна динамічна структура, яка формується під впливом як ситуативних (бойовий стрес, «ефект натовпу»), так і глибинних особистісних факторів [4, с. 112]. Аналіз масивів даних щодо вчинених звірств дозволяє виділити ключовий психологічний механізм злочинів — дегуманізацію жертви.

Дегуманізація виступає когнітивним бар'єром, що блокує емпатію та моральні заборони. Для суб'єкта злочину (військовослужбовця армії агресора) жертва перестає бути людиною, перетворюючись на «об'єкт», «ціль» або «загрозу». Цей процес не є спонтанним; він часто є наслідком тривалої ідеологічної індоктринації та пропаганди. З точки зору оперативної психології, важливо розуміти, що такий злочинець часто не має класичних ознак асоціального розладу особистості в мирному житті, проте в умовах війни демонструє крайню жорстокість через механізм «зняття індивідуальної відповідальності».

Виділимо основні детермінанти жорстокості, які мають враховуватися при розробці тактики слідчих дій:

1. Груповий конформізм та дифузія відповідальності. У військових підрозділах злочинна поведінка часто нормалізується. Вчинення злочину

стає способом підтвердження лояльності до групи («кругова порука»). Під час допиту таких осіб ефективним є метод ізоляції від групи та повернення до індивідуальної персоніфікації відповідальності.

2. Компенсаторна агресія. Відчуття безпорадності, страху смерті та приниження з боку командування трансформується у намагання домінувати над беззахисними (цивільними або полоненими). Це дозволяє слідчому або оперативному співробітнику використовувати психологічні прийоми, спрямовані на виявлення комплексів та страхів підозрюваного.
3. Ідеологічний фанатизм vs меркантилізм. Важливо розрізняти ідейно вмотивованих злочинців та тих, хто керується жагою наживи (мародерство). Психологічний профіль перших характеризується ригідністю мислення та високим рівнем агресії, другі ж часто більш схильні до співпраці зі слідством в обмін на пом'якшення покарання.

Окремий акцент варто зробити на прикладному значенні профайлінгу для органів державної безпеки. Складання психологічного портрета є критично важливим етапом під час проведення контррозвідувальних та фільтраційних заходів на деокупованих територіях. Виявлення латентних воєнних злочинців, які намагаються змішатися з цивільним населенням, вимагає від співробітника СБУ навичок розпізнавання мікровиразів, аналізу невербальної поведінки та виявлення невідповідностей у вербальних показах, що базуються на стресових реакціях.

Розуміння механізмів дегуманізації дозволяє прогнозувати поведінку противника та розробляти ефективні методи інформаційно-психологічної протидії. Як зазначають сучасні дослідники, "війна за свідомість є не менш важливою, ніж війна за території" [3, с. 55]. Психологічний аналіз ворога дозволяє виявляти його вразливі місця, що є цінним ресурсом для оперативної роботи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що кримінально-психологічний профіль воєнного злочинця є інтегративним інструментом, необхідним не лише для криміналістики, але й для системи національної безпеки в цілому. Ідеї Ганса Гросса про всебічне вивчення особистості злочинця сьогодні знаходять своє відображення у новітніх методиках профайлінгу, які використовуються для розслідування воєнних злочинів. Подальші дослідження у цьому напрямку мають зосередитися на розробці алгоритмів експрес-діагностики схильності до невмотивованої жорстокості, що підвищить ефективність роботи правоохоронних органів України.

Література:

1. Гросс Г. Керівництво для судових слідчих як система криміналістики. Нове вид. переді. Київ: Право, 2021.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Психологія злочинності в умовах воєнного стану: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В.В. Сокуренка. Харків: ХНУВС, 2023. 180 с.
4. Юридична психологія: підручник / за ред. Л.І. Казміренко. Київ: КНТ, 2018. 340 с.

Ніколайчук Ю.С.,
курсант навчальної групи ННІ-2-22-401,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Вінниця, Україна

Науковий керівник: **Вуйма А.Г.,**
доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ З РЕШТОК ФРАГМЕНТІВ ТІЛ НЕВПІЗНАНИХ ОСІБ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила значні людські втрати. Внаслідок цих дій фіксується не лише велика кількість загиблих серед військовослужбовців Збройних сил України, але й численні жертви серед мирного населення. Актуальність проблеми вилучення біологічного матеріалу з фрагментованих решток неідентифікованих осіб зумовлена комплексом складних обставин. Зокрема, тривалий збройний конфлікт і значні руйнування створюють гострі виклики для ефективної діяльності сфери кримінальної юстиції та бюро судово-медичних експертиз і інших суб'єктів судово-експертної діяльності.

Цивільне населення також потрапляє під дію артилерійських ударів та авіаобстрілів, унаслідок яких руйнуються насамперед житлові будинки. Складність ідентифікації загиблих цивільних полягає у тому, що вони часто не мають попередньо відібраних біологічних зразків або інших первинних ідентифікаційних даних. Тому пошук матеріалу для ідентифікації здійснюється здебільшого через родичів, що значно ускладнює процедуру.

У випадку військовослужбовців ситуація є більш впорядкованою завдяки автоматизації обліку та зберігання ДНК-зразків українських військових. У військових частинах систематично відбирається букальний епітелій зі слизової оболонки рота, який після обробки передається до Електронного реєстру геномної інформації людини. Такий біоматеріал дає змогу проводити ідентифікацію загиблих та розшук зниклих безвісти військових.

Можливість ідентифікації особи на підставі методу ДНК-аналізу забезпечена завдяки особливостям ДНК, що виконує критичну функцію збереження генетичного коду клітини. Водночас мтДНК функціонує незалежно від ядерного геному, відрізняючись меншими розмірами. У випадках, коли сліди біологічного походження мають високий ступінь руйнування, перспективи збереження мтДНК вищі, ніж у ядерної ДНК. Ця стійкість пояснюється множинністю копій мтДНК у клітині та її компактною структурою. Завдяки цим унікальним властивостям, а також високому поліморфізму, аналіз мтДНК є надійним альтернативним методом ідентифікації особи, що дозволяє успішно вирішувати експертні завдання навіть за умови повної деградації ядерної ДНК [1, с. 8; 2].

Разом із цим, об’єктами, що надаються на біологічну експертизу, котра спеціалізується на дослідженні ДНК-матеріалу, є: біологічний матеріал живих осіб та трупів, які містять клітини з ядрами: кров, сперма, букальний епітелій, слина, підніґтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною, личинки комах, пупарії, цитологічні препарати [1; 2].

Біологічна експертиза призначається для вирішення таких завдань: 1) встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; 2) ідентифікація особи; 3) встановлення статевої належності біологічних слідів і об’єктів; 4) встановлення спорідненості (родинних зв’язків); 5) визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад [3].

Попри досягнення сучасної науки, зокрема генетики, не можна оминути увагою актуальні проблеми, пов’язані зі складністю відібрання біологічних зразків в умовах збройного конфлікту. Насамперед вони заключаються в різних аспектах, у таких, як місце поховання двох чи групи людей в одну могилу, фрагменти біологічних зразків плутаються й уповільнюють ідентифікацію особи також матеріали під дією ґрунту та високої вологості пришвидшується біологічне розкладання, біологічні зразки змішуються з іншими речовинами (паливно-мастильними матеріалами, продуктами вибуху).

Серед біологічних решток зуби є найпріоритетнішим джерелом для отримання генетичного профілю. Їхній склад і розташування надають значний захист від зовнішніх умов, які спричиняють розкладання та деградацію ДНК. У результаті, генетичний матеріал, виділений із зубів, зазвичай демонструє вищу якість і меншу ступінь забруднення порівняно з ДНК, отриманою безпосередньо з кісткової тканини [4, с.77].

Якщо особа є сиротою, родичі перебувають за кордоном (що нині є доволі поширеною ситуацією) або вони загинули, виникає необхідність пошуку та вилучення біологічних або інших ідентифікаційних слідів, що достовірно належать цій особі та були залишені за її життя. До таких зразків можуть належати:

– медичні зразки крові, що зберігаються в медичних закладах або бюро судово-медичних експертиз;

– у разі збереження шкіри на пальцях – можливість порівняння її з дактилоскопічними картами, які містяться у відповідних реєстрах;

– порівняння стану зубів і наявних стоматологічних втручань (пломб, протезів тощо) з даними медичних карт або рентгенівськими знімками, виконаними за життя. Особливо інформативними є саме зуби, оскільки вони є стійким і довговічним ідентифікаційним об’єктом.

З метою зменшення масштабів проблеми доцільним є впровадження механізмів стимулювання добровільного або, для певних категорій громадян, обов’язкового відбору та зберігання ДНК-профілів із гарантіями дотримання прав на приватність і недоторканність персональних даних. Водночас масовість відбору і необхідність оперативного транспортування біологічного матеріалу

підвищують ризики плутанини зразків, що потребує надійного маркування кожного фрагмента, зокрема із застосуванням QR-кодів чи мікрочипів.

Отже, актуальність проблеми відбирання біологічних зразків із фрагментів тіл невпізнаних осіб істотно зросла в умовах збройного конфлікту. Успішна ідентифікація загиблих – як військових, так і цивільних – залежить від здолання науково-технічних, організаційних і процесуальних перешкод, удосконалення методик ДНК-аналізу та створення ефективної системи обліку і зберігання біологічних матеріалів.

Література:

1. Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін.]. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.

2. Вуйма А. Г. Особливості підготовки до призначення молекулярно-генетичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням убивств. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики.* 2020. № 21. С. 79-91.

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98. / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 05.12.2025).

4. Зюбрій С. О. Об'єкти молекулярно-генетичної експертизи: дослідження зубів людини. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики:* тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 21 листопада 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 77-79.

Пасічник В.І.,
студентка 4 курсу юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

Науковий керівник: Жаровська Г.П.,
докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ІНСТИТУТ ВИКРИВАЧІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Інститут викривачів (whistleblowers) є одним із ключових елементів сучасної системи запобігання та протидії корупції. Його сутність полягає у наданні особам можливості безпечно повідомляти про факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень законодавства, що становлять суспільний інтерес. У демократичних державах інститут викривачів розглядається не лише як інструмент виявлення правопорушень, а й як механізм формування культури доброчесності та прозорості в публічному управлінні.

У міжнародній практиці інститут викривачів отримав значний розвиток наприкінці XX – на початку XXI століття. Важливу роль у цьому відіграли акти міжнародних організацій. Зокрема, Конвенція ООН проти корупції 2003 року передбачає обов'язок держав забезпечити належний захист осіб, які добросовісно повідомляють про корупційні діяння. Подібні положення містяться у Кримінальній та Цивільній конвенціях Ради Європи про боротьбу з корупцією.

Особливе значення має Директива Європейського Союзу 2019/1937 про захист осіб, які повідомляють про порушення права ЄС. Вона закріплює мінімальні стандарти захисту викривачів, серед яких: заборона будь-яких форм переслідування, обов'язок створення внутрішніх і зовнішніх каналів повідомлення, забезпечення конфіденційності та можливість анонімного інформування. Директива також передбачає, що викривач не несе відповідальності за розголошення інформації, якщо діяв добросовісно та в інтересах суспільства.

У національному законодавстві багатьох держав інститут викривачів має власну специфіку. Наприклад, у США діє Закон про захист викривачів (Whistleblower Protection Act), який надає значні гарантії працівникам державного сектору. У Великій Британії функціонує Закон про розкриття інформації в суспільних інтересах (Public Interest Disclosure Act), що охоплює як державний, так і приватний сектор.

В Україні інститут викривачів отримав нормативне закріплення у Законі України «Про запобігання корупції». Закон визначає викривача як особу, яка повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з трудовою,

професійною, господарською чи іншою діяльністю. Українське законодавство передбачає три основні канали повідомлення: внутрішні, зовнішні та регулярні.

Внутрішні канали передбачають звернення викривача до керівника або уповноваженого підрозділу організації. Зовнішні канали полягають у можливості повідомляти через медіа, громадські організації або журналістів. Регулярні канали забезпечують звернення безпосередньо до спеціально уповноважених органів, зокрема НАБУ, НАЗК, ДБР, прокуратури та Національної поліції.

Підтримка та захист викривачів безпосередньо пов'язані з утвердженням культури доброчесності в публічній службі. Як підкреслює М. Д. Дякур, доброчесність охоплює такі складові, як чесність, прозорість, підзвітність, відповідальність та, зокрема, захист викривачів як елемент забезпечення легітимності та довіри до державних установ. Таким чином, інститут викривачів виступає не лише правовим, а й етичним механізмом протидії корупції.

Важливою особливістю української моделі є закріплення системи гарантій захисту викривачів. До них належать: конфіденційність особи викривача, заборона звільнення або притягнення до відповідальності у зв'язку з повідомленням, право на безоплатну правову допомогу, а також можливість отримання винагороди у разі викриття корупційного злочину значної тяжкості.

Водночас практика застосування законодавства в Україні свідчить про наявність низки проблем. Серед них – недостатній рівень довіри до інституцій, формальний характер внутрішніх каналів повідомлення, побоювання викривачів щодо можливих репресій та відсутність належної правової культури. У порівнянні з країнами ЄС, в Україні ще не повною мірою сформовано ефективні механізми підтримки викривачів на психологічному та соціальному рівнях.

Таким чином, інститут викривачів є необхідним елементом сучасної антикорупційної політики. Міжнародний досвід демонструє, що ефективність цього інституту залежить не лише від наявності законодавчих норм, а й від реального їх виконання, рівня довіри громадян до державних органів та сформованості культури нетерпимості до корупції. Для України подальший розвиток інституту викривачів має стати одним із пріоритетів у процесі побудови правової та демократичної держави.

Література:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
2. Директива ЄС 2019/1937 Європейського парламенту і Ради ЄС від 23.10.2019 «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу». URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf
3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року №1700-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
4. Дякур М.Д. Доброчесність як антикорупційний інструмент. IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. 9 грудня 2024 року. С. 156-159

Тимошенко С.Ю.,
студент
Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки та стратегічної інформації Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВО-МЕДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДЗВІТНОСТІ

З початку військової агресії РФ і запровадження воєнного стану на території України російські військові масово вбивають мирних людей, знищують об'єкти критичної інфраструктури, помешкання громадян та мародерствують. Злочини, скоєні військовими РФ на території нашої держави, є надзвичайно масштабними та численними. Активні бойові дії по всьому кордону бойового зіткнення та ігнорування міжнародного гуманітарного права зі сторони РФ затягує фіксацію, збір та розслідування злочинів. Серед таких умов перед юридичною наукою та правовою системою постали нові виклики й завдання, які, зі свого боку, передбачають застосування новітніх підходів до їх розв'язання. Саме тому особливої актуальності набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок та інноваційних продуктів, їх прагматичного орієнтування на вирішення практичних завдань в умовах війни та глобальних загроз.[1, с.12] Криміналістика як прикладна наука, інтегруючи новітні досягнення науки й техніки, сьогодні зосереджує свій потенціал на створенні дієвої системи криміналістичних засобів, методів і технологій. Їх застосування має забезпечити розв'язання складних практичних завдань, серед яких особливо важливою є можливість використання криміналістичних знань для протидії злочинності в умовах воєнного часу та поступового наближення до єдиного європейського криміналістичного простору. У таких обставинах криміналістика повинна розробляти сучасні інструменти та методики, спрямовані на боротьбу зі злочинами, пов'язаними з військовою агресією РФ проти України, а також іншими правопорушеннями воєнного періоду. Водночас формування й застосування криміналістичних знань відображає тенденції розвитку глобалізованого світу, актуальні виклики, загрози та способи їхнього подолання чи нейтралізації. Саме тому сьогодні особливо актуальним є підвищення ролі криміналістики у створенні доказової інформації та вирішенні ключових завдань юридичної практики в умовах війни та глобальних небезпек XXI століття. Метою статті є проаналізувати сучасні виклики криміналістики в умовах воєнного стану та глобальних загроз XXI століття, а також визначити й ґрунтовно дослідити ключові тенденції та напрями її наукового розвитку. Головним завданням криміналістики стає не просто розроблення технічних і тактичних засобів, а створення цілісної та ефективної системи методів, що дозволяють органам досудового розслідування якісно збирати, досліджувати та використовувати доказову інформацію навіть у

найскладніших воєнних умовах. Докази є основою будь-якого кримінального процесу, тому від якості їхнього збирання залежить справедливість судових рішень, оперативність правосуддя та можливість притягнення винних до відповідальності. Повномасштабна агресія РФ призвела до різкої трансформації злочинності в Україні. Воєнні злочини, злочини агресії, порушення законів і звичаїв війни, злочини проти дітей, а також інші тяжкі правопорушення стали масовим явищем. Це суттєво змінило пріоритети криміналістичної науки та вимоги до практичної діяльності слідчих і оперативних підрозділів. Збирання доказів у зоні бойових дій має свої специфічні особливості: способи вчинення злочинів часто відрізняються від мирного часу, сліди можуть бути знищені вибухами, пожежами або навмисними діями окупантів. Допит свідків ускладнюється евакуацією та психологічним станом людей, а судово-експертні дії потребують високоточного обладнання, якого інколи неможливо швидко залучити. У зв'язку з цим зростає потреба в удосконаленні науково-технічного забезпечення криміналістики, включно з цифровими технологіями, засобами фото- та відеофіксації, мобільними лабораторіями, комплексами для дистанційного збору доказів та методиками роботи на територіях, що перебувають під обстрілами. Також необхідно враховувати міжнародні стандарти Європейського Союзу, оскільки Україна активно інтегрує у свою правову систему підходи, що відповідають вимогам європейського простору правосуддя. У таких умовах перед криміналістикою стоїть подвійне завдання. По-перше, вдосконалити теоретичні засади науки: створити нові концепції, підходи та моделі, які пояснюватимуть специфіку злочинності періоду війни та механізми збирання доказів у складних ситуаціях. По-друге, забезпечити практику — дати слідчим і експертам чіткі методики, технології та рекомендації, які дозволять ефективно протидіяти злочинності прямо зараз. Головний смисл полягає в тому, що криміналістика стає одним із ключових інструментів у документуванні злочинів агресора та відновленні справедливості, а її розвиток є критично важливим для України в умовах війни. Система криміналістичних знань має діяти швидко, точно й ефективно, забезпечуючи можливість довести кожен злочин та притягнути винних до відповідальності як на національному, так і міжнародному рівні.[1, с.14]. Саме на цьому етапі криміналістика природно перетинається з судово-медичною наукою, оскільки сучасні конфлікти показують: без потужної судово-медичної бази неможливо забезпечити належний рівень доказування та фіксації масових злочинів. Розвиток бойових дій супроводжується не лише зростанням кількості злочинів, а й ускладненням їхнього характеру, що потребує від держави використання найточніших та найбільш науково обґрунтованих методів ідентифікації, експертизи та аналізу. Тому логічним продовженням модернізації криміналістики стає широке впровадження судово-медичних технологій, які надають доказам наукової стійкості й дозволяють відтворювати реальну картину подій навіть у найскладніших умовах. Сучасна судово-медична наука, зокрема генетика, антропологія, радіологія та інші напрями, забезпечує держави та міжнародні органи надійними та переважно незаперечними даними, які дозволяють

документувати злочини, встановлювати винних і формувати основу для доведення порушень прав людини. Хоча практичне застосування цих технологій вже давно стало важливим елементом міжнародних розслідувань, ґрунтовна теоретична база, що пояснює їхній вплив на сучасний механізм підзвітності, усе ще недостатньо розроблена, попри наявність значної кількості академічних досліджень. Існують численні роботи, присвячені судово-медичним розслідуванням у контексті масових та військових злочинів, досвіду міжнародних судових інституцій, практиці ексгумацій і застосуванню ДНК-експертиз, однак цілісного синтезу, який би охопив розвиток технологій та їхню роль у формуванні нового правового ландшафту, поки немає. Окрему увагу у дослідженнях потрібно приділяти конфліктам, які виникають у діяльності міжнародних кримінальних трибуналів, зокрема необхідності розуміти мотиви злочинців у ширшому історичному контексті та одночасно дотримуватися суворих юридичних стандартів доказування. Історична правда в широкому розумінні нерідко виходить за межі суто судово-медичних або юридичних доказів, а експертні свідчення стають ключовим інструментом для відтворення подій минулого, пояснення контексту злочинів і підтримки юридичних позовів. Водночас важливо розуміти, що сучасні технології не можна сприймати як автономні сили, що самостійно визначають перебіг подій. Деякі дослідники підкреслюють, що такий підхід є небезпечним і спрощеним, адже технології лише інструменти, а їхній реальний ефект необхідно підтверджувати емпіричними доказами та аналізом історичних умов їх застосування. Науковці закликають розрізняти символічне значення технологій як маркерів історичної епохи та їхні реальні технічні можливості. У цьому контексті судово-медичні науки охоплюють два ключові напрями: застосування технічних методів та експертну діяльність фахівців — антропологів, археологів, генетиків і правозахисників, які працюють на місцях злочинів і збирають доказовий матеріал. У поєднанні ці інструменти дозволяють точно відтворювати події, пов’язані з масовими порушеннями прав людини. Судово-медичні технології охоплюють як технічні процедури, що регулюються міжнародними стандартами, так і нові підходи, які розвиваються у постконфліктних суспільствах для осмислення власного минулого. Вони здатні забезпечити довіру до процесів розслідування та можуть використовуватися урядами для виконання конкретних потреб — гуманітарних, юридичних або політичних. Ексгумації, наприклад, можуть проводитися як із гуманітарною метою — встановлення долі зниклих осіб, так і в межах прокурорської стратегії для доведення злочинів. У контексті постконфліктних ситуацій судово-медичні технології виконують функції, що виходять далеко за межі виключно карального правосуддя. Вони сприяють встановленню правди, документуванню насильства, підтримці суспільного діалогу та формуванню довіри. Термін «підзвітність» у цій сфері має широке та багатошарове значення. Підзвітність включає як горизонтальні механізми контролю (аудит, судове переслідування), так і вертикальні — коли громадяни оцінюють діяльність влади. У посткризових умовах особливо важливою є «зворотна» (ретроспективна) підзвітність, яка спрямована на з’ясування того, що

сталося, хто був відповідальним і яким був механізм вчинення насильства. Навіть якщо цей процес не пов'язаний безпосередньо із кримінальним переслідуванням, він виконує важливу функцію відновлення історичної істини та формування основ для довготривалого миру. У межах цієї ретроспективної підзвітності судово-медичні технології виконують кілька ключових функцій. Вони дозволяють точно ідентифікувати тіла жертв, що є критично важливим у випадках геноциду, масових убивств або насильницьких зникнень. У багатьох країнах, де люди роками не знали про долю родичів, ексгумації та ДНК-аналіз допомагали пролити світло на обставини смерті, встановити правду та надати сім'ям можливість розпочати процес зцілення. Повернення тіл є не лише гуманітарною, а й юридичною та моральною вимогою, пов'язаною з правом на правду та правом на відновлення справедливості. Таким чином, судово-медичні технології стають важливим інструментом не лише для кримінальних розслідувань, а й для процесів пошуку.[2, с.727]

Література:

1. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/529/608/ (дата звернення: 04.12.2025).
2. Розвиток судової експертизи та перехідного правосуддя в рамках технологічного прогресу в системі правосуддя. URL: https://www.researchgate.net/publication/385927032_The_Progression_of_Forensics_and_Transitional_Justice_within_the_Framework_of_Technological_Advancements_in_the_Justice_System (дата звернення: 04.12.2025).

Ярова А.О.
Здобувачка вищої освіти «Національна академія Служби безпеки України»

Бондар В.С.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики Національної академії
Служби безпеки України

ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ

Проведення експертиз у прифронтових районах України є надзвичайно складним завданням, яке супроводжується постійними загрозами для життя та безпеки експертів. Віддаленість цих регіонів від основних центрів та недостатньо розвинена інфраструктура значно ускладнюють організацію роботи. У багатьох населених пунктах відсутні умови для проведення якісних досліджень, а доставка необхідного обладнання та матеріалів часто стає серйозною проблемою, через що процес експертиз суттєво уповільнюється. Проте робота фахівців у таких умовах залишається критично важливою для забезпечення правосуддя і документування ключових фактів.

Важливу роль у цьому контексті відіграє логістика. Постійні обстріли, нестабільна ситуація на блокпостах і труднощі з доступом до зон конфлікту значно обмежують можливості пересування. Для забезпечення безпеки експертів необхідно тісно співпрацювати з військовими структурами та місцевими органами влади. Навіть вибір маршрутів потребує особливої уваги, адже доводиться враховувати не лише їхню тривалість, а й рівень ризику.[1] В умовах війни будь-які затримки можуть призвести до втрати чи пошкодження доказів, тому планування роботи має передбачати адаптацію до різноманітних надзвичайних ситуацій.

Серйозні проблеми також виникають через нестачу сучасного лабораторного обладнання в прифронтових регіонах. Багато видів досліджень вимагають точних і чутливих інструментів, які неможливо регулярно транспортувати в умовах підвищеної небезпеки. Через це зразки часто доводиться надсилати до більш безпечних міст, що значно збільшує час проведення аналізів. Окремі дослідження стають недоступними через відсутність необхідних реагентів або кваліфікованих фахівців, що підвищує ймовірність неточностей у висновках і впливає на якість експертиз. Не варто забувати і про психологічний тиск на експертів, які працюють на передовій конфлікту.

Постійна небезпека обстрілів і моральний вплив протиборчих сторін створюють додаткові труднощі для концентрації та прийняття виважених рішень. Результатом такого стресу можуть бути помилки в дослідженнях, тому важливо забезпечити спеціальну психологічну підготовку та підтримку

працівникам. Такі заходи допомагають зберегти ефективність роботи навіть у найбільш критичних умовах.

Інформаційна безпека в цих умовах теж набуває особливого значення. У прифронтових регіонах нерідко фіксуються спроби втручання в роботу експертів чи несанкціонований доступ до їхніх даних.[2] Захист електронної документації та звітності повинен бути безкомпромісним, зокрема з використанням сучасних методів шифрування і безпечних каналів передачі інформації. Недостатня увага до цих питань може призвести до витоків даних і маніпуляцій із доказами, що ставить під загрозу виконання поставлених завдань та об’єктивність розслідувань.

Однією з головних проблем у кризових регіонах є складність взаємодії з місцевими жителями, які часто перебувають під тиском протиборчих сторін. Свідки і потерпілі можуть побоюватися надавати правдиві свідчення, що потребує особливої уваги з боку фахівців. Конфіденційність має бути гарантована, як і використання методів психологічного інтерв'ювання для отримання максимально достовірної інформації. Це є критично важливим для повноти та неупередженості зроблених висновків.

Організаційні виклики включають дефіцит кваліфікованих фахівців, готових працювати у складних чи небезпечних умовах. Багато експертів уникають таких відряджень через ризики для життя або відсутність належної матеріальної підтримки. Як наслідок, спостерігається гостра нестача спеціалістів, особливо у вузькопрофільних галузях – наприклад, судової балістики чи криміналістичного аналізу документів.

Для подолання цих перешкод необхідно розробити програми навчання та мотивації кадрів, готових діяти у зонах конфлікту. У цьому процесі державна політика відіграє вирішальну роль. Юридичні аспекти виконання експертиз додатково ускладнюються реаліями воєнного стану. Зазвичай виникають конфлікти між вимогами законодавства та практичними можливостями в умовах місця подій. Наприклад, встановлені строки надання доказів чи проведення слідчих дій можуть бути порушені через фізичну недосяжність об'єктів дослідження.[3] Також важливим є коректне документування й зберігання отриманих матеріалів – невідповідність цим нормам здатна поставити під сумнів юридичну силу експертних висновків.

Технічне забезпечення залишається ще однією гострою проблемою. У прифронтових районах часто бракує навіть базових ресурсів для роботи. Нестабільне електропостачання чи відсутність інтернету унеможливлюють використання сучасного аналітичного обладнання. Через це експерти нерідко змушені вдаватися до спрощених методик, що може позначитися на точності отриманих результатів. Додаткові складнощі виникають у координації між різними інституціями. Відсутність системної співпраці між слідчими, військовими та експертами призводить до надмірної дублюваної роботи або пропуску важливих завдань.

Вкрай необхідним є створення злагодженої системи комунікацій і взаємодії для оптимізації процесів та забезпечення контролю за виконанням

експертиз. Це дозволить прискорити отримання результатів і гарантувати їх достовірність. Стан фізичних доказів теж викликає серйозні занепокоєння. Пошкодження інфраструктури у прифронтових регіонах, включаючи руйнування будівель і техніки, ускладнює вилучення доказів і їх належне збереження. Окрім цього, експерти ризикують під час роботи зі зруйнованими об'єктами чи нестабільними конструкціями [4]. У таких умовах особливо важливим є впровадження безпечних методик збору доказів, які дозволяють мінімізувати втрату цінної інформації.

Також значущу роль відіграють морально-етичні аспекти роботи експертів. Професійна діяльність має бути неупередженою, без зовнішнього тиску з боку зацікавлених сторін конфлікту. Порушення етичних стандартів здатне призвести до викривлення результатів. В умовах війни питання дотримання етичних норм набуває особливого значення, адже саме на цьому будується довіра до експертиз як серед громадськості, так і в системі правосуддя.

Комплексна інтеграція питань безпеки, логістики, технічного оснащення та кваліфікації кадрів є базовою передумовою для отримання достовірних і об'єктивних висновків. Підсумовуючи, можна сказати, що здійснення експертиз у прифронтових зонах – це складний і багатогранний процес. Він охоплює технічні, організаційні, психологічні, юридичні та етичні аспекти, які потребують відповідного вирішення. Лише за умови координації державних зусиль, фінансової підтримки та активного розвитку спеціалізованих програм можливо гарантувати якість, об'єктивність і надійність результатів експертних досліджень. Системний підхід є ключем до успішного подолання викликів у цьому напрямку діяльності.

Список використаних джерел:

1. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. Том 1, № 43. 2022. URL: https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/264018
2. Зозуля І. В., Голуб В. А. Залучення Державної служби України з надзвичайних ситуацій до підтримки проведення криміналістичних експертиз у воєнний час. Тези доповіді Міжнародної науково-практичної конференції Кам'янець-Подільський 2023. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/a49c560a-af94-4a99-b6e9-002620c4b0a2
3. Лазебний А. М., Інгульська Д. А. Проблема призначення та виконання екологічної експертизи під час війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317555
4. Шляхи вдосконалення судово-медичної ідентифікації особи в ускладнених умовах. Судово-медична експертиза. № 1. 2023. URL: https://forensic.bsmu.edu.ua/article/view/285154

Наукове видання

V НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ ГАНСА ГРОССА:

збірник тез міжнародної науково-практичної конференції

(м. Чернівці, 09 грудня 2025 року)

Відповідальна за випуск Галина Жаровська

Підписано до друку 09.03.2026. Формат 60x84/16.
Електронне видання. Умов.-друк. арк. 12,6.
Обл.-вид. арк. 13,6. Зам. З-001п.
Видавництво Чернівецького національного університету.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002